

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Кваліфікована наукова праця
на правах рукопису

ПОТЬОМКІН СЕРГІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ

УДК: 340.142:351.94

**ДИСЕРТАЦІЯ
ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ
СУДОВИХ РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ**

Спеціальність – 081 «Право»

Галузь знань 08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **С.О. Потьомкін**

Науковий керівник: **Ладиченко Віктор Валерійович**,
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Потьомкін С.О. Правовий механізм судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2026.

У дисертації здійснено комплексне теоретико-правове дослідження правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві.

Актуальність теми дослідження зумовлюється відсутністю єдиного підходу до розуміння правової природи і сутності судового контролю за виконанням судових рішень. В роботі зосереджено увагу на науковому переосмисленні судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві саме як правового механізму.

Здійснено ґрунтовний аналіз основних методологічних підходів до розуміння понятійної категорії «правовий механізм»: інструментальний, діяльнісний, системний, комплексний, встановлено його зміст. Виокремлено основні ознаки механізму правового регулювання: цілеспрямованість, системність, нормативність, стадійність.

Визначено, що судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві слід розглядати як правовий механізм діяльності адміністративних судів, направлений на забезпечення обов'язковості виконання прийнятих у адміністративних справах судових рішень, як конституційної засади правосуддя, що реалізовується за допомогою комплексу нормативно визначених правових засобів та процедур, передбачених Кодексом адміністративного судочинства України.

Встановлено, що метою правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень у адміністративному судочинстві є забезпечення обов'язковості судового рішення як однієї з засад судочинства та гарантії права

на судовий захист прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин. Мета зазначеного правового механізму є спільною та єдиною для усіх законодавчо визначених форм правового механізму судового контролю в адміністративному процесі. Визначено завдання правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві для його окремих процесуальних форм.

Охарактеризовано окремі структурні елементи правового механізму судового контролю: правові норми, юридичні факти, правовідносини, правозастосування, а також встановлено взаємозв'язок між ними, окреслено їх значення і роль у правовому механізмі.

Визначено, що правова норма є первинним, системоутворюючим елементом правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві, в якому знаходять відображення і формальне закріплення інші його складові. Правові норми формують нормативне підґрунтя для існування правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень.

Встановлено, що нормативну основу правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві становлять норми, закріплені у статтях 3, 8, 55, 129-1 Конституції України, статтях 14, 287, 381-1, 382, 382-1, 382-2, 382-3, 383 Кодексу адміністративного судочинства України, а також низці інших нормативно-правових актів.

Досліджено юридичні факти як елемент правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві. Встановлено, що юридичні факти зумовлюють виникнення процесуальних правовідносин судового контролю, а також забезпечують динаміку зазначених процедур. Виникнення правовідносин у межах процесуальних форм судового контролю зумовлюється не окремими юридичними фактами, а правовстановлюючими юридичними складами. Спільними фактами-підставами правовстановлюючих складів є факт ухвалення судового рішення не на користь суб'єкта владних повноважень-відповідача; факт набрання таким судовим рішенням законної сили.

Іншими фактами правовстановлюючих складів є: за формою судового контролю, передбаченою ст.ст. 382 – 382-3 КАС України: 1) подання заявником (позивачем) заяви про зобов'язання відповідача (боржника) – суб'єкта владних повноважень подати звіт про виконання судового рішення; 2) прояв ініціативи суду на стадії ухвалення судового рішення щодо обов'язку подати звіт; за формою ст. 383 КАС України: 1) факт відкриття виконавчого провадження за виконавчим листом, виданим на виконання зазначеного судового рішення 2) факт подання позивачем заяви в порядку ст. 383 КАС України; за формою ст. 287 КАС України: 1) факт відкриття виконавчого провадження з примусового виконання зазначеного рішення; 2) факт звернення з позовною заявою про визнання протиправними рішень, дій, бездіяльності суб'єкта примусового виконання; 3) факт сплати судового збору.

Досліджено окремі правозмінюючі і правоприпиняючі юридичні факти в межах процедур судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві.

Здійснено теоретико-правовий аналіз правовідносин, що виникають в межах процедур судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві. Встановлено, що їх основним завданням є перетворення нормативної дії механізму правового регулювання у реальну поведінку суб'єктів.

Досліджено систему взаємодіючих об'єктів правовідносин судового контролю. Встановлено, що загальним об'єктом є захист права на реалізацію прав та інтересів, поновлення таких прав невідкладних суб'єктів від порушень діями суб'єкта владних повноважень, охорону порядку реалізації ними повноважень у сфері публічно-правових відносин. Стадійним об'єктом правовідносин судового контролю є забезпечення обов'язковості судового рішення, тобто фактичне його виконання. Визначено спеціальні об'єкти і предмет окремих форм судового контролю, досліджено змістовний зв'язок із завданнями форм судового контролю. Визначено коло суб'єктів правовідносин судового контролю за характером їх процесуального статусу, а також зміст

правовідносин судового контролю з точки зору юридичного та матеріального аспектів.

Окреслено коло суб'єктів правовідносин судового контролю за характером їх процесуального статусу окремо для кожної з процесуальних форм.

Досліджено зміст правовідносин судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві. З точки зору юридичного змісту правовідносин виокремлено і проаналізовано специфічні права, обов'язки і повноваження суб'єктів, які властиві виключно правовідносинам, що складаються у межах процедур судового контролю. Встановлено, що матеріальний зміст правовідносин розкривається через акти правозастосування та акти здійснення суб'єктивних прав і обов'язків.

Проаналізовано правозастосовчі акти як складову правозастосування правового механізму судового контролю, їх ознаки, форми зовнішнього виразу. Встановлено, що правозастосовчі акти правового механізму судового контролю - це акти-документи (судові рішення) та акти-дії (процесуальні дії), що здійснюються судом у межах законодавчо визначених процесуальних форм судового контролю і приймаються (здійснюються) з метою забезпечення фактичного виконання ухвалених судових рішень. Запропоновано до правозастосовчих актів судового контролю за критерієм юридичного значення відносити основні та допоміжні. За формою зовнішнього виразу запропоновано правозастосовчі акти судового контролю поділяти на акти-документи (судові рішення, прийняті в межах процедур судового контролю) та акти-дії (процесуальні дії).

Запропоновано авторське визначення процесуальних форм судового контролю в адміністративному судочинстві. Встановлено, що процесуальні форми судового контролю є юридичними засобами правореалізаційної практики, одним із правозастосовчих елементів правового механізму судового контролю, є нерозривно пов'язаним з його структурою в цілому та окремими структурними елементами зокрема, через мету і завдання судового контролю. Встановлено, що за допомогою форм судового контролю як складової правозастосування забезпечується реалізація юридичних засобів нормативного характеру.

З'ясовано, що до процесуальних форм судового контролю в адміністративному судочинстві слід відносити форми, передбачені ст. 287, 382-382³ та 383 КАС України.

За результатами вивчення зарубіжного досвіду функціонування правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві виокремлено особливості здійснення судового контролю в низці зарубіжних країн, а саме: Австрійська Республіка, Республіка Молдова, Латвійська Республіка, Республіка Хорватія, Королівство Іспанія, Італійська Республіка, Французька Республіка.

Зроблено висновок про можливість вдосконалення правового механізму судового контролю в Україні шляхом імплементації у вітчизняне законодавство інституту замісного виконання, практики залучення вищого за ієрархією органу як суб'єкта примусового виконання, практики надання чітко визначеного строку для добровільного виконання рішень суду, удосконалення системи штрафних санкцій за невиконання, неналежне чи не своєчасне виконання рішень, визнання нікчемними *ipso jure* рішення та дії суб'єктів владних повноважень, що суперечать резолютивній частині рішення і направлені на ухилення від його виконання.

Виокремлено основні проблеми і недоліки правового регулювання правового механізму судового контролю в Україні, запропоновано вдосконалити чинне законодавство шляхом внесення змін і доповнень до Кодексу адміністративного судочинства України та інших нормативно-правових актів, а саме:

- перенести момент вирішення питання про зобов'язання відповідача – суб'єкта владних повноважень подати звіт про виконання судового рішення на стадію ухвалення рішення суду з метою спрощення форми судового контролю, передбаченої ст.ст. 382 – 382-3 КАС України;

- запровадити інститут пілотної окремої ухвали в межах форми судового контролю, передбаченої ст. 383 КАС України, з метою усунення структурних чи системних порушень з боку відповідача – суб'єкта владних повноважень при

виконанні судових рішень, що спричинили або можуть спричинити подальше звернення з подібними заявами в майбутньому.

- покласти на відповідача - суб'єкта владних повноважень обов'язок доказування відсутності підстав для зобов'язання його подати звіт про виконання судового рішення за формою судового контролю, передбаченою ст.ст. 382 – 382-3 КАС України;

- покласти на відповідача - суб'єкта владних повноважень обов'язок доказування правомірності рішень, дій, бездіяльності, вчинених ним на виконання рішення суду;

- закріпити повноваження (обов'язок) суду витребувати у суб'єкта владних повноважень – відповідача або інших осіб докази, необхідні для вирішення заяв, поданих в порядку ст.ст. 382, 383 КАС України;

- виключити пункт 9 частини другої статті 383 КАС України, а також визначити у Законі України «Про судовий збір», що судовий збір не сплачується за подання заяв в порядку ст.ст. 382, 383 КАС України, а також за подання апеляційної та касаційної скарг на ухвали суду, постановлені за результатами розгляду заяв про застосування заходів судового контролю в адміністративних справах;

- збільшити передбачені ч. 2 ст. 287, ч. 4 ст. 383 КАС України строки з десяти до двадцяти днів, а момент початку їх обліку пов'язувати з моментом, коли заявник дізнався про вчинене відповідачем порушення;

- закріпити можливість оскарження рішень, дій, бездіяльності суб'єкта владних повноважень – відповідача на будь-якій стадії примусового виконання рішення після відкриття виконавчого провадження незалежно від того, чи вичерпано усі можливі заходи примусового виконання рішення, чи ні.

За результатами проведеного дослідження розроблено Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про правовий механізм судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві», у якому відображено запропоновані вище зміни до чинного законодавства України.

Ключові слова: адміністративне судочинство, забезпечення виконання рішень, завдання судового контролю, мета судового контролю, механізм правового регулювання, правова норма, правовідносини, правовий механізм, правозастосування, процесуальні форми, структура правового механізму, судовий контроль, юридичний факт.

ANNOTATION

Potomkin S.O. Legal mechanism for judicial control over the execution of court decisions in administrative proceedings. – Qualifying scientific work in manuscript form.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 «Law». National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Kyiv, 2026.

The dissertation presents a comprehensive theoretical and legal study of the legal mechanism of judicial control over the execution of court decisions in administrative proceedings.

The relevance of the research topic is determined by the absence of a unified approach to understanding the legal nature and essence of judicial control over the execution of court decisions. The study focuses on the scholarly reexamination of judicial control over the execution of court decisions in administrative proceedings, specifically as a legal mechanism.

A thorough analysis of the main methodological approaches to understanding the conceptual category of “legal mechanism” has been carried out, namely, the instrumental, activity-based, systemic and comprehensive approaches, and its meaning has been established. The key characteristics of the mechanism of legal regulation have been identified: purposefulness, systematicity, normativity and phased nature.

It has been determined that judicial control over the execution of court decisions in administrative proceedings should be considered as a legal mechanism of the activities of administrative courts, aimed at ensuring the binding nature of the execution of court decisions adopted in administrative cases, as a constitutional principle of justice, which is implemented using a complex of normatively defined

legal means and procedures provided for by the Code of Administrative Procedure of Ukraine.

It has been established that the purpose of the legal mechanism of judicial control over the execution of court decisions in administrative proceedings is to ensure the binding nature of the court decision as one of the principles of judicial proceedings and to guarantee the right to judicial protection of the rights, freedoms, and interests of a person in the sphere of public legal relations. The purpose of the specified legal mechanism is common and uniform across all legally defined forms of judicial control in administrative proceedings. The tasks of the legal mechanism of judicial control over the execution of court decisions in administrative proceedings for its individual procedural forms are determined.

The individual structural elements of the legal mechanism of judicial control are characterized: legal norms, legal facts, legal relations, law enforcement, and the relationship between them is established, their meaning and role in the legal mechanism are outlined.

It is determined that the legal norm is the primary, system-forming element of the legal mechanism of judicial control over the execution of court decisions in administrative proceedings, in which its other components are reflected and formally consolidated. Legal norms provide the regulatory basis for the existence of the legal mechanism of judicial control over the execution of court decisions.

It has been established that the regulatory basis of the legal mechanism of judicial control over the execution of court decisions in administrative proceedings is the norms enshrined in Articles 3, 8, 55, 129-1 of the Constitution of Ukraine, Articles 14, 287, 381-1, 382, 382-1, 382-2, 382-3, 383 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine, as well as a number of other regulatory legal acts.

Legal facts have been studied as an element of the legal mechanism of judicial control over the execution of court decisions in administrative proceedings. It has been established that legal facts determine the emergence of procedural legal relations of judicial control, and also ensure the dynamics of the specified procedures. The emergence of legal relations within the procedural forms of judicial control is determined not by single legal facts, but by constitutive sets of legal facts (legal

compositions). The common facts-basis of the legal compositions are the fact that a court decision was made not in favor of the defendant authority; the fact that such a court decision entered into legal force.

Other facts of the legal compositions are: according to the form of judicial control, provided for in Articles 382 – 382-3 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine: 1) submission by the applicant (plaintiff) of an application on the obligation of the defendant (debtor) – the subject of public authority to submit a report on the execution of the court decision; 2) the court's own initiative at the stage of adopting a court decision regarding the obligation to submit a report; according to the form of Article 383 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine: 1) the fact of opening execution proceedings under a writ of execution issued to execute the specified court decision; 2) the fact of filing an application by the plaintiff in accordance with the procedure of Article 383 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine; according to the form of Article 287 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine: 1) the fact of opening enforcement proceedings for the forced execution of the specified decision; 2) the fact of filing a claim to declare the decisions, actions, and inaction of the subject of forced execution unlawful; 3) the fact of paying the court fee.

Certain legal facts giving rise to the modification and termination of legal relations within the procedures of judicial control over the execution of court decisions in administrative proceedings were also studied.

A theoretical and legal analysis of legal relations arising within the procedures for judicial control over the execution of court decisions in administrative proceedings was carried out. It was established that it's the main task is to transform the normative action of the legal regulation mechanism into the real behavior of subjects.

The system of interacting objects of legal relations of judicial control was studied. It was established that the general object is the protection of the right to exercise rights and interests, the restoration of such rights of non-governmental subjects from violations by the actions of the subject of public authority, the protection of the procedure for the exercise of powers by them in the sphere of public legal relations. The stage object of legal relations of judicial control is ensuring the binding nature of the court decision, that is, its actual execution. Special objects and subject of

individual forms of judicial control are determined, the substantive connection with the tasks of the forms of judicial control is investigated. The range of subjects of legal relations of judicial control is determined by the nature of their procedural status, as well as the content of legal relations of judicial control from the point of view of legal and material aspects.

The range of subjects of legal relations of judicial control is outlined by the nature of their procedural status separately for each of the procedural forms.

The content of legal relations of judicial control over the execution of court decisions in administrative proceedings is studied. From the point of view of the legal content of legal relations, specific rights, obligations and powers of subjects are identified and analyzed, which are inherent exclusively to legal relations formed within the judicial control procedures. It is established that the material content of legal relations is revealed through acts of law enforcement and acts of exercising subjective rights and obligations.

Law enforcement acts are analyzed as a component of the law enforcement of the legal mechanism of judicial control, their features, and forms of external expression. It is established that the law enforcement acts of the legal mechanism of judicial control are acts-documents (judicial decisions) and acts-actions (procedural actions) performed by the court within the framework of the legislatively defined procedural forms of judicial control and are adopted (performed) in order to ensure the actual execution of the adopted judicial decisions. It is proposed to classify the law enforcement acts of judicial control according to the criterion of legal significance as main and auxiliary. According to the form of external expression, it is proposed to divide the law enforcement acts of judicial control into acts-documents (judicial decisions adopted within the framework of the procedures of judicial control) and acts-actions (procedural actions).

The author's definition of the procedural forms of judicial control in administrative proceedings is proposed. It has been established that procedural forms of judicial control are legal means of law enforcement practice, one of the law enforcement elements of the legal mechanism of judicial control, are inextricably linked with its structure as a whole and individual structural element in particular, due

to the purpose and objectives of judicial control. It has been established that with the help of forms of judicial control as a component of law enforcement, the implementation of legal means of a normative nature is ensured. It has been found that the procedural forms of judicial control in administrative proceedings should include the forms provided for in Articles 287, 382-3823 and 383 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine.

Based on the study of foreign experience in the functioning of the legal mechanism of judicial control over the execution of court decisions in administrative proceedings, the specific features of judicial control in a number of foreign countries were identified, namely in the Republic of Austria, the Republic of Moldova, the Republic of Latvia, the Republic of Croatia, the Kingdom of Spain, the Italian Republic, and the French Republic.

It was concluded that the legal mechanism of judicial control in Ukraine may be improved through the implementation into domestic legislation of the institution of substitute execution, the practice of involving a hierarchically superior authority as a subject of compulsory execution, the establishment of a clearly defined time limit for the voluntary execution of court decisions, the enhancement of the system of financial penalties for non-execution, improper execution, or untimely execution of court decisions, as well as the recognition as null and void *ipso jure* of decisions and actions of public authorities that contradict the operative part of a court decision and are aimed at evading its execution.

The main problems and shortcomings of the legal regulation governing the legal mechanism of judicial control in Ukraine were identified and proposals have been made to improve the current legislation through amendments and additions to the Code of Administrative Procedure of Ukraine and other regulatory acts, namely:

- to transfer the moment of resolving the issue of the obligation of the defendant
- the subject of public authority to submit a report on the execution of the court decision to the stage of adopting the court decision in order to simplify the form of judicial control, provided for in Articles 382 - 382-3 of the CAP of Ukraine;
- to introduce the institution of a pilot separate resolution within the form of judicial control provided for in Article 383 of the CAP of Ukraine, aimed at eliminating

structural or systemic violations committed by a defendant public authority in the course of executing court decisions, where such violations have caused or may cause the submission of similar applications in the future;

- to impose on the defendant - public authority the obligation to prove the absence of grounds for ordering it to submit a report on the execution of a court decision under the form of judicial control provided for in Articles 382–382-3 of the CAPU;

- to impose on the defendant - public authority the obligation to prove the lawfulness of decisions, actions, or omissions committed by him in the course of executing a court decision;

- to establish the court's authority (obligation) to request from the defendant - public authority or other persons any evidence necessary for resolving applications submitted in accordance with the procedure of Articles 382, 383 of the CAP of Ukraine;

- to exclude paragraph 9 of Part 2 of Article 383 of the CAP of Ukraine and to provide in the Law of Ukraine “On Court Fee” that the court is not paid for the submission of applications in accordance with the procedure of Articles 382, 383 of the CAP of Ukraine, as well as for filing appeal and cassation complaints against court resolutions issued following the consideration of applications for the application of judicial control measures in administrative cases;

- to extend the timeframes established by Part 2 of Article 287 and Part 4 of Article 383 of the CAP of Ukraine from ten to twenty days, and to link the commencement of such timeframes to the moment when the applicant became aware of the violation committed by the defendant;

- to establish the possibility of appealing decisions, actions, or omissions of a defendant - public authority at any stage of the compulsory execution of the decision after the opening of execution proceedings process following the commencement of enforcement proceedings, regardless of whether all available execution measures have been exhausted or not.

As a result of the conducted research, a Draft Law of Ukraine “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Improvement of Provisions on the Legal Mechanism of Judicial Control over the Execution of Court Decisions in

Administrative Proceedings” was developed, reflecting the above-mentioned proposals for improving the current legislation of Ukraine.

Keywords: administrative proceedings, execution of court decisions, tasks of judicial control, purpose of judicial control, mechanism of legal regulation, legal norm, legal relations, legal mechanism, law enforcement, procedural forms, structure of the legal mechanism, judicial control, legal fact.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Ладиченко В.В., Потьомкін С.О. Поняття і суть судового контролю за виконанням судових рішень. Часопис Київського університету права. 2023, (3). С. 190-198. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2023.39>.

(Потьомкіним С.О. особисто проаналізовано існуючі підходи до розуміння правової природи та суті судового контролю за виконанням судових рішень, сформульовано авторське бачення щодо визначення поняття судового контролю як правового механізму. Ладиченком В. В. здійснено наукове консультування та спільно зі здобувачем сформульовано загальні висновки).

2. Потьомкін С.О. Мета і завдання правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень у адміністративному судочинстві. Часопис Київського університету права. 2023, (4). С. 108-115. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2023.20>

3. Потьомкін С.О. Правозастосовчі акти як елемент правового механізму судового контролю: теоретико-методологічний аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Том 3 № 89 (2025). С. 49-57. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.6>

4. Ладиченко В.В., Потьомкін С.О. Співвідношення та взаємозв'язок процесуальних форм судового контролю зі структурою правового механізму судового контролю. Юридичний науковий електронний журнал. № 7/2025. С. 144-148. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-7/32>.

(Потьомкіним С.О. особисто здійснено теоретико-методологічне дослідження форм судового контролю в адміністративному судочинстві, їх співвідношення і зв'язку зі структурою правового механізму, судового контролю та його окремими елементами, запропоновано авторське визначення процесуальних форм судового контролю в адміністративному судочинстві. Ладиченком В. В. здійснено наукове консультування та спільно зі здобувачем сформульовано загальні висновки).

5. Ладиченко В.В., Потьомкін С.О. Правові норми як елемент правового механізму судового контролю в адміністративному судочинстві. Аналітично-

порівняльне правознавство. Випуск № 1, 2026, частина 2. С. 244-251. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.2.39>.

(Потьомкіним С.О. особисто проаналізовано правову норму як ключовий елемент правового механізму судового контролю, встановлено її роль і значення у зазначеному правовому механізмі, окреслено правові норми, що формують нормативну основу для існування правового механізму судового контролю в адміністративному судочинстві, досліджено співвідношення судового контролю як правового інституту та як правового механізму. Ладиченком В. В. здійснено наукове консультування та спільно зі здобувачем сформульовано загальні висновки).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Потьомкін С.О. Завдання судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві. Проблеми забезпечення прав і свобод людини : зб. матеріалів X Міжнар. наук.- практ. конф., Луцьк, 8 грудня 2023 р. С. 209-212.

2. Потьомкін С.О. Місце правозастосовчих актів у механізмі судового контролю. Актуальні питання реформування правової системи: зб. матеріалів X Міжнар. наук.- практ. конф., Луцьк, 13-15 червня 2025 р. С. 80-82.

3. Потьомкін С.О. Правовий механізм судового контролю крізь призму дій норм права. Сталий розвиток економіки, фінансів, обліку та права: виклики сучасності та інноваційні підходи: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. Кременчук, 18 червня 2025 р. С. 87-89.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	19
ВСТУП	20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ	32
1.1. Теоретико-правовий аналіз правового механізму: поняття, зміст, ознаки та структура	32
1.2. Методологічні підходи до розуміння сутності судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві	59
1.3. Мета та завдання правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві	75
Висновки до Розділу 1	87
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРА ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ	91
2.1. Правова норма як елемент правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві	91
2.2. Юридичні факти як елемент правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві	101
2.3. Правовідносини як елемент правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві	134
2.4. Правозастосування як елемент правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві: правозастосовчі акти та процесуальні форми	162
Висновки до Розділу 2	180
РОЗДІЛ 3. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ	188

3.1. Зарубіжний досвід функціонування правового механізму судового контролю в адміністративному судочинстві та можливості його впровадження в Україні	188
3.2. Шляхи вдосконалення судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві	206
Висновки до Розділу 3	229
ВИСНОВКИ	233
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	241
ДОДАТКИ	274

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

VwGVG – Федеральний Закон Австрійської Республіки «Про провадження адміністративних судів» від 2013 року

ГПК України – Господарський процесуальний кодекс України, № 1798-XII від 06.11.1991 року

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

Закон - Закон України «Про виконавче провадження», №1404 від 02.06.2016 року

ЗпАС – Закон про адміністративні спори Республіки Хорватія (NN 36/2024 і 564) від 18.03.2024 року

ЗпАЮС – Закон Королівства Іспанія «Про адміністративно-юрисдикційне судочинство» від 13.07.1998 року № 29/1998

КАП – Кодекс адміністративного процесу Італійської Республіки від 02.07.2010 року

КАС України – Кодекс адміністративного судочинства України, № 2747-IV від 06.07.2005 року

КК України – Кримінальний кодекс України, №2341-III від 05.04.2001 року

Конвенція – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 04.11.1950 року

суб'єкт примусового виконання – державний виконавець, інша посадова особа органу державної виконавчої служби, приватний виконавець

ЦПК України – Цивільний процесуальний кодекс України, № 1618-IV від 18.03.2004 року

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Принцип обов'язковості судового рішення як складова принципу правової визначеності, є однією із гарантій держави реалізації права людини на справедливий суд та судовий захист, закріплених, відповідно, у п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ст. 55 Конституції України.

У свою чергу, виконавче провадження є завершальною стадією судового провадження, направленою на фактичне та належне виконання судового рішення, що набрало законної сили, у примусовому порядку.

Кількість звернень громадян України до Європейського суду з прав людини з посиланням на порушення ст. 6 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини, свідчить про недосконалість та недостатню ефективність передбачених чинним законодавством у межах виконавчого провадження правових механізмів, направлених на забезпечення належного виконання судових рішень. Європейський суд у рішеннях «Юрій Миколайович Іванов проти України» від 15.10.2009 року, «Харук та інші проти України» від 26.07.2012 року, «Бурмич проти України» від 12.10.2017 року вказував на відсутність дієвих засобів юридичного захисту сторони, на користь якої національним судом ухвалено рішення, та зобов'язував Україну запровадити такі засоби.

Одним із напрямків вирішення зазначеної проблеми стало запровадження та подальше вдосконалення судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві. Зокрема, у Національній стратегії розв'язання проблеми невиконання рішень судів, боржниками за якими є державний орган або державне підприємство, установа, організація, на період до 2022 року, схваленій Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 року № 1218-р, одним із стратегічних напрямків подолання зазначеної проблеми було визначено запровадження дієвого та ефективного судового контролю за виконанням рішень судів.

Стрімкий розвиток судового контролю та існування проблеми тривалого невиконання судових рішень спричинили підвищений інтерес з боку наукової спільноти до даної теми. У свою чергу, відсутність нормативного закріплення поняття судового контролю зумовила плюралізм поглядів щодо розуміння суті та змісту даного правового явища. Судовий контроль в науковій літературі розглядається як процес (процедура), вид провадження, правовий інститут, функція правосуддя, форма її реалізації тощо. Окремими науковцями висловлено гіпотезу, що судовий контроль являє собою правовий механізм (механізм правового регулювання). Однак на дисертаційному рівні судовий контроль за виконанням судових рішень саме як правовий механізм наразі не досліджувався. Зважаючи на викладене, дисертантом в роботі зосереджено увагу на науковому переосмисленні судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві саме як правового механізму.

Дослідження питань судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві здійснювали такі науковці як: Авер'янов В.Б., Берлач А.І., Бабич Н.О., Битяк Ю.П., Бортник Н.П., Волкова Ю.А., Великов С.Г., Гудз Б.Д., Гулак О.В., Дзісяк О.П., Задирака Н.Ю., Зеленов А.С., Кайдашев Р.П., Капинос О.В., Кононець В.П., Кравчук В.М., Ладиченко В.В., Легеза Є.О., Ляшенко Р.Д., Михайлов О.О., Олашин В.В., Остафійчук Л.А., Сасевич О.М., Смотрич Д.В., Стукаленко О.В., Сусак М.С., Сушко Л.П., Улютіна О.А., Фокіна А.О., Хотинська О.З., Шило С.М., Яра О.С. та інші.

В цілому теоретико-правову категорію «правовий механізм» досліджували: Бобровник С.В., Карпушова О.В., Кархут О.Я., Кельман М.С., Ковалюмнус Е.Л., Корженко В.В., Корнійченко А.О., Корчевна Л.О., Красовська В.Г., Кривицький Ю.В., Куракін О.М., Лепех Л.Л., Лукасевич-Крутник І.С., Луць Л.А., Мазур В.В., Новікова М.М., Панченко М.В., Рогова О.Г., Скакун О.Ф., Тарахонич Т.І., Чернега В.М., Шумейко Т.А. тощо.

Окрім того, при дослідженні окремих елементів структури правового механізму теоретико-правовим підґрунтям для даної роботи стали праці таких вчених, як: Андропова В.А., Вовк В.П., Гнатюк М.Д., Гончарук С.Т., Гордєєв В.В., Гусаров С.М., Данилюк О.В., Завальний А.М., Кикоть Г.В., Коваль О.А.,

Коструба А.В., Костюк В.М., Котюк В.О., Кривицький Ю.В., Куйбіда Р.О., Миколенко О.І., Мінка Т.П., Муза О.В., Перунова О.М., Пильгун Н.В., Пленюк М.Д., Рабінович П.М., Сімутіна Я.В., Солодовник Л.В., Сонюк О.В., Сташків Б.І., Томко В.М., Труба В.І., Цвік М.В., Шишкін В.І., Штефан А.С., Шуба В.В. та інші науковці.

Відсутність комплексних наукових досліджень правового явища судовий контроль з точки зору теоретико-правової категорії «правовий механізм», а також наявність практичних проблем, що виникають при здійсненні процедур судового контролю, обумовлюють актуальність обраної теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Тема дисертації відповідає розділу 3 Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2019-2023 роки (Постанова Президії НАН України від 30.01.2019 № 30). Дисертацію виконано відповідно до п. 1.2; 1.12 Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки (Постанова загальних зборів НАПрН України від 26.03.2021 р. № 12-21). Роботу виконано в межах тематики науково-дослідних робіт юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України, а саме, «Механізм державної влади в правовій державі» (номер державної реєстрації 0115U006024).

Тема роботи узгоджується з Національною стратегією розв'язання проблеми невиконання рішень судів, боржниками за якими є державний орган або державне підприємство, установа, організація, на період до 2022 року, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 року № 1218-р, строк реалізації якої в подальшому було продовжено Розпорядженнями Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2023 р. № 824-р та від 21 січня 2025 р. № 47-р на на період відповідно до 2025 та 2027 року.

Мета дослідження полягає у комплексному теоретико-правовому аналізі судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві з точки зору правової категорії «правовий механізм», визначенні його правової природи, суті, мети, завдань, структури, взаємозв'язку і взаємодії

його структурних елементів, а також у виокремленні основних проблем правозастосування правового механізму судового контролю та у розробці пропозицій щодо удосконалення його нормативного регулювання.

Для досягнення поставленої мети у роботі сформульовано й вирішено наступні **завдання дослідження**:

- встановити зміст теоретико-правової категорії «правовий механізм», його поняття, сутність, ознаки та структуру;
- визначити методологічні підходи до розуміння сутності судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві;
- встановити мету і завдання правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві;
- з'ясувати роль і функціональне призначення правової норми як елемента структури правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві;
- дослідити юридичні факти як структурний елемент правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві;
- з'ясувати суть правовідносин, що виникають в межах процедур судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві;
- розкрити роль і значення правозастосування як елемента правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві;
- вивчити зарубіжний досвід функціонування правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві та оцінити можливості його імплементації в Україні;
- окреслити можливі шляхи вдосконалення судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві.

Об'єктом дисертаційного дослідження є суспільні відносини у сфері адміністративного судочинства, що складаються в процесі судового контролю за виконанням судових рішень.

Предметом дисертаційного дослідження є правовий механізм судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становить сукупність загальнонаукових та спеціально-юридичних методів наукового пізнання, які у комплексному застосуванні забезпечили досягнення мети і вирішення завдань дисертаційного дослідження. Діалектичний метод використано при дослідженні підходів науковців до розуміння теоретико-правових категорій «правовий вплив», «правове регулювання», «правовий механізм», «судовий контроль», «юридичний факт», «процесуальна форма» та інших, виокремленні спільних рис та протиріч між поглядами (підрозділи 1.1, 1.2, 2.2, 2.4). Формально-логічний метод та його прийоми (аналіз, синтез, порівняння тощо) було застосовано протягом всього дисертаційного дослідження для виокремлення підходів до розуміння застосовуваної у дисертаційному дослідженні термінології, дослідження поглядів, їх порівняння, формулюванні авторського погляду на предмет дослідження, при визначенні завдань і напрямків вдосконалення адміністративного процесуального законодавства України тощо (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 3.1, 3.2). Герменевтичний метод був застосований при аналізі та інтерпретації положень чинного законодавства, судової практики та наукових праць (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 2.4). Системно-структурний метод активно використовувався при дослідженні структури правового механізму в цілому та правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві зокрема, ролі і значення його окремих структурних елементів, їх взаємозв'язку та взаємодії (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4). Порівняльно-правовий метод було застосовано при дослідженні нормативно-правової бази та механізмів функціонування судового контролю в адміністративному судочинстві України та зарубіжних держав (підрозділ 3.1). Історико-правовий метод був використаний для простеження формування проблеми тривалого невиконання судових рішень в правовій системі України та спроб держави вжити заходів для її подолання (підрозділ 3.1). Метод прогнозування та функціональний метод застосовувались при розробці

рекомендацій щодо вдосконалення нормативного регулювання судового контролю в адміністративному судочинстві (підрозділ 3.2).

Нормативну базу дослідження становлять: Конституція України, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини), Кодекс адміністративного судочинства України, Закон України «Про судоустрій і статус суддів», Закон України «Про виконавче провадження», інші закони України, міжнародно-правові акти, ратифіковані Україною, підзаконні нормативно-правові акти Президента України, Кабінету Міністрів України, постанови і рішення Верховного Суду, Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини тощо.

Окрім того, при здійсненні дисертаційного дослідження було проаналізовано і використано законодавство низки зарубіжних держав, зокрема: Австрійської Республіки, Латвійської Республіки, Республіки Молдова, Італійської Республіки, Республіки Хорватія, Королівства Іспанія, Французької Республіки тощо.

Емпіричною основою дослідження є судова практика національних судів адміністративної юрисдикції, довідкові видання, статистичні матеріали, праці вітчизняних і зарубіжних науковців.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є першим і наразі єдиним в українській юридичній науці комплексним науковим дослідженням судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві як правового механізму. Серед найбільш вагомих результатів дослідження слід виділити наступні:

уперше:

- запропоновано власний підхід до розуміння судового контролю як комплексного поняття, яке варто розглядати одночасно як правовий механізм і як окремий правовий інститут. Надано авторське визначення поняття судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві як правового механізму діяльності адміністративного суду, направлено на забезпечення обов'язковості виконання прийнятого у адміністративній справі судового рішення, як конституційної засади правосуддя, що реалізовується за

допомогою комплексу нормативно визначених правових засобів та процедур, передбачених Кодексом адміністративного судочинства України;

- запропоновано авторське визначення процесуальних форм судового контролю в адміністративному судочинстві як встановлені адміністративно-процесуальними нормами порядок та послідовність здійснення судом та іншими учасниками провадження процесуальних дій, прийняття та оформлення правозастосовчих та процесуальних актів, направлених на реалізацію правового механізму судового контролю з метою забезпечення обов'язковості виконання судового рішення. Сформульовано завдання правового механізму судового контролю окремо для кожної його процесуальної форми;

- запропоновано запровадити інститут пілотної окремої ухвали в межах форми судового контролю, передбаченої ст. 383 КАС України, з метою усунення структурних чи системних порушень з боку відповідача – суб'єкта владних повноважень при виконанні судових рішень, що спричинили або можуть спричинити подальше звернення з подібними заявами в майбутньому;

удосконалено:

- визначення поняття механізму правового регулювання та його основних ознак. Запропоновано під механізмом правового регулювання розуміти нормативно визначену систему послідовно (стадійно) організованих і внутрішньо узгоджених правових засобів, спрямованих на правове регулювання суспільних відносин. Серед ознак механізму правового регулювання запропоновано виділяти наступні: цілеспрямованість, системність, нормативність, стадійність;

- розуміння структури правового механізму за інструментального підходу: з урахуванням стадійності правового регулювання запропоновано серед елементів структури виділяти: правові норми, юридичні факти, правовідносини і правозастосування;

- розуміння мети правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень, де обґрунтовано, що мета є спільною для усіх процесуальних форм судового контролю і полягає у забезпеченні обов'язковості судового

рішення як однієї з засад судочинства та гарантії права на судовий захист прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин;

- розуміння ролі і функцій правової норми у правовому механізмі судового контролю, встановлено, що правова норма є його первинним, системоутворюючим елементом, виконує правовстановлюючу та правоохоронну функції;

- розуміння обсягу правових норм, що входять до складу правового інституту судового контролю за виконанням рішень в адміністративно-процесуальній галузі права;

- розуміння ролі і місця юридичних фактів (юридичних складів) в структурі правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень. Юридичні факти, по-перше, зумовлюють виникнення процесуальних правовідносин судового контролю, по-друге, забезпечують динаміку зазначених процедур. Встановлено, що виникнення процесуальних правовідносин у межах усіх трьох законодавчо передбачених форм судового контролю зумовлюється сукупністю взаємопов'язаних послідовно виникаючих юридичних фактів, які утворюють правовстановлюючі юридичні склади. Здійснено класифікацію юридичних фактів і юридичних складів для кожної з процесуальних форм судового контролю;

- класифікацію суб'єктів правовідносин судового контролю за характером їх процесуального статусу. Окреслено коло лідируючих, зацікавлених і допоміжних суб'єктів правовідносин для кожної з процесуальних форм судового контролю;

- розуміння системи взаємодіючих об'єктів правовідносин судового контролю за виконанням рішень: загального, стадійного, спеціального об'єктів та предмета;

- зміст правовідносин судового контролю. З точки зору юридичного аспекту змісту правовідносин виокремлено і проаналізовано специфічні права, обов'язки і повноваження суб'єктів, які властиві виключно правовідносинам, що складаються у межах процедур судового контролю. Встановлено, що

матеріальний зміст зазначених правовідносин здійснюється через акти правозастосування та акти здійснення суб'єктивних прав і обов'язків;

- розуміння ознак правозастосовчих актів судового контролю: спрямованість на реалізацію правових норм; індивідуальний (персоніфікований) характер; вичерпання акту його виконанням; їх прийняття у межах законодавчо встановлених процедур, у чітко визначеній формі; їх прийняття з урахуванням засад і принципів адміністративного судочинства; спрямованість на забезпечення фактичного виконання прийнятого судового рішення;

- класифікацію правозастосовчих актів механізму судового контролю за формою, змістом, напрямком і характеру впливу, формою судового контролю та інстанційною юрисдикцією судів;

- правозастосовчу практику: визначено у якості проблеми правозастосування практику відмов у задоволенні заяв за ст. 383 КАС України з підстав невичерпаності усіх можливих заходів у межах примусового виконання рішення. Запропоновано нормативно закріпити можливість оскарження рішень, дій, бездіяльності суб'єкта владних повноважень – відповідача на будь-якій стадії примусового виконання рішення після відкриття виконавчого провадження незалежно від того, чи вичерпано усі можливі заходи примусового виконання рішення, чи ні.

набули подальшого розвитку:

- пропозиції щодо вдосконалення правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві шляхом імплементації досвіду зарубіжних країн, а саме: 1) практики заміни індивідуального акту рішенням суду (Австрійська Республіка, Республіка Молдова); 2) практики тимчасової заміни індивідуального акту рішенням суду до моменту прийняття індивідуального акту суб'єктом владних повноважень – відповідачем (Латвійська Республіка); 3) інституту заміщувального (замісного) виконання (Латвійська Республіка, Республіка Хорватія, Королівство Іспанія) 4) залучення вищого за ієрархією органу як суб'єкта примусового виконання (Латвійська Республіка); 5) надання чітко визначеного строку для добровільного виконання рішень суду (Республіка Хорватія, Королівство Іспанія); 6)

удосконалення системи штрафних санкцій за невиконання, неналежне чи не своєчасне виконання рішень (Республіка Хорватія, Королівство Іспанія, Французька Республіка); 7) надання суду повноважень визнавати нікчемними *ipso jure* рішення та дії суб'єктів владних повноважень, що суперечать резолютивній частині рішення і направлені на ухилення від його виконання (Королівство Іспанія).

- пропозиція щодо удосконалення чинного законодавства України шляхом: перенесення моменту вирішення питання про зобов'язання відповідача – суб'єкта владних повноважень подати звіт про виконання судового рішення на стадію ухвалення рішення суду з метою спрощення форми судового контролю, передбаченої ст.ст. 382 – 382-3 КАС України;

- пропозиція усунути колізію у чинному законодавстві щодо необхідності сплати судового збору за подання заяв за ст. 383 КАС України. Запропоновано прямо закріпити на нормативному рівні відсутність обов'язку заявника сплачувати судовий збір за подання заяв за ст. 383 КАС України, а також за подання апеляційної та касаційної скарг на ухвали суду, постановлені за результатами розгляду заяв в порядку ст. 383 КАС України;

- висвітлення проблеми недостатності процесуального строку на подання заяв в порядку ст. 383 КАС України та позовних заяв в порядку ст. 287 КАС України. Запропоновано збільшити зазначені строки з десяти до двадцяти днів, а момент початку їх обліку пов'язувати з моментом, коли заявник дізнався про вчинене відповідачем порушення.

- висвітлення проблеми порушення презумпції винуватості суб'єкта владних повноважень та принципу офіційного з'ясування обставин у справі під час застосування процедур судового контролю за формами, передбаченими ст.ст. 382 – 382-3 та ст. 383 КАС України, запропоновано шляхи її вирішення шляхом нормативного закріплення за відповідачем – суб'єктом владних повноважень обов'язок доказування відсутності підстав для зобов'язання його подати звіт про виконання судового рішення за формою судового контролю, передбаченою ст.ст. 382 – 382-3 КАС України, обов'язок доказування правомірності рішень, дій, бездіяльності, вчинених ним на виконання рішення суду, а також нормативного

закріплення обов'язку суду витребувати у суб'єкта владних повноважень – відповідача або інших осіб докази, необхідні для вирішення заяв, поданих в порядку ст.ст. 382, 383 КАС України;

Практичне значення отриманих результатів. Отримані результати дослідження можуть бути використані у:

- науково-дослідній діяльності – для подальшого дослідження теоретичних і практичних питань судового контролю за виконання судових рішень в адміністративному судочинстві як правового механізму;

- законотворчій діяльності – дисертаційне дослідження містить низку пропозицій, направлених на вдосконалення законодавства України щодо здійснення судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві, викладених у Проекті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про правовий механізм судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві», який є Додатком Б до дисертаційного дослідження;

- правозастосовній і практичній діяльності – для підвищення ефективності діяльності судів, суб'єктів владних повноважень - боржників, органів та осіб, що здійснюють примусове виконання рішень, адвокатів, інших учасників судових проваджень при здійсненні процедур судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві;

- освітньому процесі – для викладання і вивчення навчальних дисциплін «Адміністративне право України», «Адміністративно-процесуальне право України», інших дисциплін, що стосуються адміністративного судочинства України, для підготовки підручників, навчальних посібників, монографій, матеріалів для лекційних і практичних занять, для розробки методичних рекомендацій тощо;

- просвітницькій роботі – для підвищення рівня правової обізнаності громадян щодо існуючих правових засобів забезпечення реального виконання судових рішень в адміністративному судочинстві, і можливості ефективної реалізації завдяки цим засобам права на судовий захист.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано самостійно. Всі висновки та положення, що викладені в роботі, обґрунтовані автором на основі проведених власних досліджень. У наукових працях, опублікованих у співавторстві, внесок здобувача зазначено у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Результати досліджень викладені у дисертації, оприлюднено та обговорено на засіданні Наукової ради юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Запропоновані в дисертації теоретичні і практичні положення та висновки обговорювались на міжнародних науково-практичних конференціях та опубліковані у відповідних збірниках за результатами таких конференцій та наукових заходів, а саме: X Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми забезпечення прав і свобод людини», (08 грудня 2023 року, м. Луцьк); XXII Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання реформування правової системи», (13-15 червня 2025 року, м. Луцьк); «Міжнародна наукова конференція «Сталий розвиток економіки, фінансів, обліку та права: виклики сучасності та інноваційні підходи», (18 червня 2025 року, м. Кременчук).

Публікації. Наукові результати, запропоновані у дисертаційній роботі, висвітлено у 8 наукових працях, із них 5 статей опубліковано у наукових фахових виданнях України, а також 3 публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації визначена її метою та завданням. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків до кожного підрозділу, загальних висновків, списку використаних джерел, Додатку А Список праць, опублікованих за темою дисертації, Додатку Б Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про правовий механізм судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві». Загальний обсяг дисертації становить 280 сторінок. Список використаних джерел складається з 309 найменувань і займає 33 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

1.1. Теоретико-правовий аналіз правового механізму: поняття, зміст, ознаки та структура

Перш ніж перейти до дослідження судового контролю за виконанням судових рішень як правового механізму, вбачається за необхідне дослідити зміст самого поняття правового механізму як теоретико-правової категорії, його співвідношення з дотичними поняттями, структуру та окремі елементи тощо.

Суто технічний, запозичений з природничих наук термін «механізм» набув широкого вжитку в правовій науці для ідентифікації і опису правових явищ, особливо тих, які відрізняються багатокomпонентною структурою і динамікою взаємодії її елементів. Наглядно ілюструє зазначене твердження наукова робота Тараконич Т.І. під назвою «Механізм дії права, механізм правового регулювання, механізм реалізації права: особливості взаємодії» [1, с. 12]. У своєму дослідженні авторка використовує термін «механізм» для іменування одразу декількох різних за своїм змістом юридичних понять.

Лукаsevич-Крутник І.С. у якості ілюстрації вживаності терміну «механізм» в юриспруденції наводить наступні приклади: «механізм держави», «механізм тлумачення», «механізм управління», «механізм правотворчості», «механізм правового впливу», «механізм правового регулювання», «механізм реалізації норм права» та інші [2, с. 44].

У тлумачних словниках української мови запропоновано наступні значення слова «механізм»:

- пристрій, що передає або перетворює рух;
- внутрішня будова, система чого-небудь;
- метод, спосіб;

- сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне чи інше явище [3].

На ефективність і дієвість запозичення зазначеного терміну для цілей юриспруденції вказує також і Пустовіт О.А., стверджуючи, що його використання надало додаткові можливості для дослідження динаміко-інструментальної специфіки низки правових явищ [4, с. 40].

Використання терміну «механізм» в правознавстві критикує Корчевна Л.О., вказуючи на радянське коріння такого запозичення. У свою чергу, радянська наука ототожнювалась виключно з природничими науками, внаслідок чого місце юриспруденції як науки було в одному ряду з природознавством, а всі явища мають аналізуватись відповідно до законів механіки. Правові поняття, зазначає автор, які містять у своїй назві слово «механізм» (в тому числі, і механізм правового регулювання) є результатом причинно-механічної картини світу. Однак онтологічна революція в науці і гуманітаризація теоретичних вчень, в тому числі, правових, спростовують механістичний підхід в правопізнанні як спрощений, а отже недостатній. Інтелігібельний (тобто той, що досягається лише розумом, мисленням [3]) елемент функціонування правової системи не піддається казуальній детермінації і тому не може бути пізнаний за допомогою механістичних понять [5, с. 117].

На противагу зазначеній позиції Яроцький В.Л. вказує на те, що категорія механізму в цілому і механізму правового регулювання зокрема не має розглядатись як методологічно встановлена та пов'язана виключно з механістичним підходом, оскільки методологічні підходи до дослідження права, які ґрунтуються на виключно однобічному аналізі, можуть бути оцінені як відхилення від науково виваженого розуміння змісту права [6, с. 247].

Не погоджується з Корчевною Л.О. з низки причин і Кривицький Ю.В. зазначаючи, що, по-перше, що врахування «інтелігібельного елементу у функціонуванні правової системи» як «надпочуттєвого елементу» матиме наслідком дисгармонію основоположних понять юриспруденції; по друге, з огляду на принцип наступності права, не варто просто через зміну умов відкидати поняття, які є традиційними за змістом для радянської юриспруденції,

натомість слід їх переосмислювати, уточнювати та збагачувати їх сутність з урахуванням сьогоденних реалій; по-третє, науковець вказує на те, що ще відомий англійський правознавець Дж.Ллойд у його «Ідеї права» досить активно застосовував терміни „механізм застосування правових норм”, „механізм права”, „механізм правового регулювання”, а отже не варто розглядати «механістичні» категорії виключно як здобуток радянської правової доктрини [7, с. 17].

В цілому ж Кривицький Ю.В. вважає цілком доцільним використання поняття «механізм» у якості родової наукової абстракції при дослідженні значної кількості правових явищ, оскільки даний термін одночасно поєднує в собі: складність його внутрішньої будови, внутрішню узгодженість і системність його елементів, здатність до динаміки і цілеспрямованого функціонування, схильність до самоорганізації або зовнішнього управління [7, с. 18].

Підтримує використання терміну «механізм» і Отрадна О.О., вважаючи, що використання притаманних для природничих наук методів аналізу явищ як системи взаємопов'язаних складників є виправданим, оскільки такий підхід дає змогу розглядати норми, інші регулятори, юридичні факти, правовідносини як «цілісність», демонструючи таким чином їх зв'язок і взаємодію, а також дає змогу «уявити зазначені елементи у працюючому вигляді» та тим самим охарактеризувати результативність правового регулювання [8, с. 27].

Куракін О.М. також вважає допустимим використання «технічного» поняття «механізм» у правознавстві, оскільки втілення вимог права в суспільні відносини відбувається шляхом задіяння чіткої послідовності засобів, принципів та стадій [9, с. 18].

Слушною в цьому контексті також є думка Тодики Ю.М., який зазначав, що мати матеріальні норми і розвинену систему законодавства не достатньо. Необхідні ще й чіткі механізми їх втілення в життя [10, с. 337].

Приєднуємось до думки про доцільність використання терміну «механізм» у юриспруденції з тих міркувань, що дане поняття здатне найбільш точно і повно відобразити зміст низки правових явищ, для яких характерними є одночасно складна структура, неоднорідний зв'язок між її елементами, динамізм і наявність

певної мети функціонування. В тому числі, це стосується і механізму правового регулювання як теоретико-правової категорії.

Оскільки термін «механізм правового регулювання» є складеним, то вбачається за неможливе досліджувати його без розкриття змісту другої його частини - поняття «правове регулювання».

Термін «регулювати» у тлумачних словниках пояснюється як: впорядковувати що-небудь, керувати чимось, підкоряючи його певним правилам, системі; домагатися нормальної роботи машини, установки механізму тощо, забезпечуючи злагоджену взаємодію складових частин, деталей [3]. Тарахонич Т.І. вказує на латинське походження терміну «регулювання» (від лат. *regulo* - правило), й тлумачить його як упорядкування, налагодження, приведення чогось у відповідність до чогось. Якщо ж конкретизувати в контексті правової науки, термін «регулювати» означає встановлювати межі, масштаб поведінки, вносити стабільність в суспільні відносини, систему, порядок і тим самим спрямовувати їх у певному напрямку [11, с. 12].

Кривицький Ю.В., узагальнюючи погляди науковців на природу правового регулювання, пропонує об'єднати у їх два методологічні підходи: інструментальний та діяльнісний. Якщо опустити деякі другорядні особливості дефініцій, переважна більшість прихильників інструментального підходу під правовим регулюванням розуміє державно-владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони і розвитку, який здійснюється за допомогою системи правових засобів. На противагу їх позиції, прихильники діяльнісного підходу визначають правове регулювання як специфічну діяльність держави, її органів, посадових осіб та уповноважених на те громадських організацій щодо впорядкування суспільних відносин шляхом встановлення правових норм і прийняття в необхідних випадках індивідуально-регламентуючих рішень, відповідно до цих норм із юридично важливих питань, які виникають у межах таких відносин [7, с. 29].

Як бачимо, основна відмінність між підходами полягає в тому, що прихильники інструментального підходу фокусують увагу на засобах, за допомогою яких врегульовуються (впорядковуються) правовідносини, в той час

як представники діяльнісного підходу роблять акцент на діях конкретно визначених суб'єктів, направлених на врегулювання відносин. Тобто, умовно ці підходи можна інтерпретувати як статику і динаміку відповідно.

При цьому більшість прихильників інструментального підходу вказує на необхідність розмежовувати поняття «правове регулювання» від поняття «правовий вплив».

Куракін О.М., узагальнюючи думки радянських авторів, відзначає взаємопов'язаність цих понять і приходять до висновку, що правове регулювання є вужчим за правовий вплив терміном і охоплюється ним. Правова регулювання здійснюється через встановлення конкретних прав і обов'язків суб'єктів права, з прямою вказівкою на належне та можливе, реалізується через правовідносини, що на противагу, не є обов'язковим для правового впливу. Якщо правове регулювання здійснює вплив на відносини між людьми за допомогою нормативних, спеціально-юридичних засобів, то правовий вплив включає окрім правового регулювання, також і загальносоціальний, духовний, виховний, культурний і інший вплив права [9, с. 76].

Кельман М.С., Кельман Р.М. також стверджують, що правовий вплив є ширшим поняттям, аніж правове регулювання, оскільки включає не лише нормативний, а й організаційний вплив на суспільні відносини [12, с. 75].

Тараконич Т.І. зазначає, що правовий вплив – є результативним, нормативно-організаційним впливом на суспільні відносини як специфічної системи власне правових засобів (норм права, правовідносин, актів реалізації та застосування), так і інших правових явищ (правосвідомості, правової культури, правових принципів, правотворчості тощо). При цьому автор також відзначає, що правовий вплив, окрім власне, правового регулювання, здійснюється і за допомогою інших форм впливу: інформаційно-психологічної, виховної, соціальної, тощо. Під інформаційно-психологічним впливом мається на увазі вплив управлінської правової інформації на мотиви поведінки суб'єктів з використанням таких правових засобів, як правові стимули та правові обмеження; під виховним – вплив правової дійсності на внутрішній світ суб'єкта, формування в його свідомості ціннісних орієнтацій, правове виховання особи;

під соціальним – формування правильних зразків поведінки, соціально-правовий контроль тощо [11, с. 13].

Українські вчені Бобровник С.В. [13, с. 104], Рабінович П.М. [14, с. 165], Мельник О.М. [15, с. 21] Скакун О.Ф. [16, с. 489], та інші сприймають правове регулювання як одну з форм правового впливу, який, в свою чергу є явищем, що охоплює всі форми взаємодії права та соціальної дійсності. Пропонують розрізняти поняття правовий вплив і правове регулювання за: 1) обсягом; 2) змістом; 3) механізмом реалізації права.

Зокрема, як зазначає Мельник О.М., відмінності за обсягом полягають в тому, що предмет правового впливу є значно ширшим за предмет правового регулювання та включає економічні, соціальні, політичні та інші відносини, які безпосередньо не врегульовані правом, однак які при цьому зазнають його дії. За змістом – правовий вплив не завжди має конкретний юридичний засіб впливу, оскільки окрім норм права охоплює також інші соціальні засоби та форми впливу на поведінку людей. Натомість, правове регулювання завжди втілюється в певному юридичному засобі. За механізмом реалізації права – правовий вплив здійснюється за допомогою системи неюридичних засобів ідеологічних, психологічних, інформаційних та інших механізмів, тоді як у правовому регулюванні право реалізується через механізм – систему правових засобів і форм (норми права, правовідносини, акти реалізації та застосування норм права тощо) [15, с. 21].

При цьому частина з вказаних авторів (Бобровник С.В., Рабінович П.М.) сприймають правове регулювання як одну з форм правового впливу, який, в свою чергу є явищем, що охоплює всі форми взаємодії права та соціальної дійсності. Інші ж науковці (Скакун О.Ф., Мельник О.М.) вважають, що правове регулювання не охоплюється правовим впливом, оскільки якщо правове регулювання здійснюється через його механізм (систему правових засобів і форм), то правовий вплив здійснюється за допомогою неюридичних засобів – ідеологічних, інформаційних, психологічних та інших механізмів.

Приєднується до цієї позиції Лисенков С.Л., який вважає, що правове регулювання не слід відносити до правового впливу як його складову (форму,

прояв тощо) через відмінності юридичного характеру між ними. Тому правник пропонує сприймати правовий вплив і правове регулювання як явища єдиного порядку, а разом їх найменувати терміном «дія права» [17, с. 28]. Таким чином, правовий вплив Лисенков С.Л. визначає як дію права на свідомість і поведінку осіб за допомогою неправових засобів - психологічних, ідеологічних, інформаційних, виховних та інших. У свою чергу, правове регулювання слід визначати як дію права на суспільні відносини та поведінку людей за допомогою використання спеціальних правових засобів [17, с. 249].

Також в юридичній науці існує позиція низки радянських авторів (Лукашова Е.А., Піголкін А.С., Явич Л.С.), що категорії правове регулювання і правовий вплив є тотожними, оскільки базуються на одних і тих же аспектах впливу. Однак такий підхід в цілому не віднайшов своїх прихильників у сучасній українській правовій науці.

Відзначимо, що дискусія щодо співвідношення понять правове регулювання і правовий вплив має важливе значення для теорії держави і права, оскільки з підходів до інтерпретації цього співвідношення в подальшому формуються різні підходи до розуміння вже механізму правового регулювання та, в першу чергу, його структури. Якщо правове регулювання трактувати як різновид (форму) правового впливу або як форму дії права, то його структура включає лише спеціальні, правові засоби (норми права, юридичні факти, правовідносини, правозастосування). Цей підхід умовно прийнято називати в юридичній науці «вузьким». Якщо ж розглядати правове регулювання і правовий вплив як синонімічні поняття, то в такому випадку механізм правового регулювання має включати весь спектр засобів впливу, як правових, так і неправових. Такий підхід до визначення структури правового механізму умовно в науці називається «широким» та передбачає включення до складу механізму правового регулювання великої низки складових, в тому числі, таких як: правова свідомість, правова культура, правові принципи, правопорядок, юридична відповідальність тощо.

Для цілей даного дослідження правове регулювання розглядатиметься з позиції інструментального методологічного підходу як одна з форм правового впливу.

Також низка науковців у своїх дослідженнях торкається питання структури правового регулювання. Зокрема, на думку Бобровник С.В., правове регулювання складається з: предмета правового регулювання, способів правового регулювання, механізму правового регулювання. Правове регулювання є динамічним процесом, поділеним на стадії, в той час, як механізм правового регулювання є системою правових засобів, інструментарієм, який забезпечує ефективність цього процесу [13, с. 104].

Інші ж науковці фактично ототожнюють правове регулювання й правовий механізм, вказуючи на його стадійність [18, с. 221].

Підтримуємо позицію Бобровник С.В. з цього приводу з тих міркувань, що правове регулювання є ширшим поняттям за поняття механізму правового регулювання, охоплює його, однак не обмежується ним.

Саме поняття механізму правового регулювання, методологічні підходи до розуміння його суті, основні риси механізму, підходи до розуміння його структури були сформовані саме за радянських часів. Більше того, як відзначає Куракін О.М., сама концепція механізму правового регулювання була «жорстко» вписана в канву радянської теорії держави і права, має кореляційні зв'язки з іншими категоріями і конструкціями, виробленими радянським державознавством, та фактично завершила формування радянської теоретико-правової доктрини, увібравши і систематизувавши в собі всі попередні напрацювання радянських теоретиків [9, с. 19].

Тож, з огляду на те, що механізм правого регулювання є, фактично, «продуктом» радянської правової науки, в подальшому акцептованим, деідеологізованим і розвиненим українською школою права як її правонаступницею, - не вбачається за можливе повністю викреслити усі згадки про напрацювання правників радянської доби з контексту даного дослідження. Як вірно зазначає Кривицький Ю.В., лише «вставши на плечі» інших вчених-юристів можна отримати повне бачення предмета дослідження [7, с. 17].

Одразу зазначимо, що поняття «правовий механізм» та «механізм правового регулювання» вбачаються як тотожні з огляду на змістовне тлумачення, застосоване більшістю вчених, які досліджували це питання. Тому для цілей даного дослідження ці поняття вживатимуться як синонімічні.

Перші згадки про механізм правового регулювання можна віднайти у працях радянських вчених, опублікованих у шестидесятих роках двадцятого сторіччя.

В подальшому завдяки значному науковому інтересу як радянських, так і вже українських правників до зазначеної теми, концепція правового механізму неодноразово ставала предметом досліджень, а сам механізм правового регулювання як правове явище закріпився у якості одного з фундаментальних понять у теорії держави і права.

Серед основних напрямів дослідження проблематики правового механізму в сучасних реаліях можна виділити наступні:

1. Загальнотеоретичне дослідження механізму правового регулювання, його суті, ознак, структури, взаємозв'язку з іншими теоретико-правовими категоріями [9, с. 19]. У межах даного напрямку сформувалось декілька методологічних підходів до розуміння механізму правового регулювання, які будуть розглянуті нижче.

2. Аналіз окремих елементів механізму правового регулювання, їх взаємозв'язку та взаємодії з іншими структурними елементами механізму, іншими явищами, процесами, категоріями тощо [1; 7]

3. Дослідження галузевих механізмів правового регулювання [1; 19; 20; 21];

4. Дослідження правових механізмів різних правових систем [22].

Враховуючи масштаб розвитку системи юридичних знань з даної теми, деякі автори пропонують взагалі виділяти вчення про правовий механізм як окрему наукову теорію, тобто, - комплекс поглядів, уявлень, ідей, спрямованих на його пояснення і тлумачення [23, с. 55].

В правовій науці було сформовано декілька методологічних підходів до розуміння правового механізму. Загалом прийнято виділяти інструментальний,

діяльнісний (функціонально-діяльнісний) та системний (системно-процесуальний) підходи [9, с. 22]. Проте деякі автори виділяють також комплексний підхід [20, с. 21]

Панівним наразі в юридичній науці та історично першим, «класичним», є інструментальний підхід. За даного підходу під механізмом правового регулювання прийнято розуміти сукупність (чи систему) правових засобів, за допомогою яких здійснюється (результативне або ефективне) правове регулювання суспільних відносин [7, с. 21].

Запропоноване визначення було сприйняте за основу переважною більшістю як радянських, так і в подальшому – українських науковців та залишається домінуючий у юридичній літературі.

Зокрема, Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.М. пропонують під механізмом правового регулювання розуміти єдину систему правових засобів, за допомогою яких здійснюється результативне правове упорядкування суспільних відносин та подолання перепон, які стоять на шляху задоволення інтересів суб'єктів права. Під перепонами автори при цьому розуміють фактори, які заважають процесу упорядкування соціальних зв'язків і діють у протиріччі з правовими цілями і принципами: природні та штучні труднощі, бар'єри, що гальмують з тих чи інших причин управлінський процес і заважають задоволенню правомірних інтересів громадян і організацій [24, с. 546].

Схоже визначення наводить Волинка К.Г., називаючи механізм правового регулювання систему взаємозв'язаних юридичних засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання. При цьому науковець відзначає, що правовий механізм, – це, одночасно, спосіб функціонування єдиної системи правого регулювання, який розкривається через взаємозв'язки між її складовими елементами [25, с. 108].

На думку Новікової М.М., механізм правового регулювання є системою правових засобів (норми права, індивідуальні приписи, правовідносини, акти реалізації), що перебувають в органічній єдності та забезпечують дієвість правового регулювання на підставі стимулів і обмежень з метою гармонізації суспільних відносин [26, с. 4].

Луць Л.А. під механізмом правового регулювання пропонує розглядати систему спеціальних правових засобів, за допомогою яких здійснюється впорядкування суспільних відносин [27, с. 374].

Інші прихильники інструментального підходу Ручкін Є.Б. і Ткаченко В.Д. пропонують визначати механізм правового регулювання як конкретний порядок взаємодії юридичних явищ, через який на системних засадах здійснюється правове регулювання [28, с. 220].

Тарахонич Т.І. визначає механізм правового регулювання як системне утворення, динамічну, функціональну частину правової системи, що являє собою сукупність послідовно організованих юридичних засобів, що знаходяться у взаємозв'язку і взаємодії між собою та направлені на досягнення суспільно корисних цілей [1, с. 17].

Лепех Л.Л. пропонує власне визначення поняття правового механізму як системи спеціальних правових засобів, за допомогою яких відбувається нормативно-організоване, послідовно здійснюване комплексне та результативне впорядкування суспільних відносин [29, с. 82].

З наведених визначень прихильників інструментального підходу вбачається єдність в контексті того, що правовий механізм є системою правових засобів. Щодо інших ознак механізму думки авторів вже розходяться.

Кривицький О.В., узагальнюючи дефініції механізму правового регулювання у межах інструментального підходу виділяє наступні:

- як системи (сукупності) правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин;
- як сукупності правових засобів, за допомогою яких поведінка суб'єктів приводиться у відповідність із нормативними приписами;
- як системи правових засобів, організованих найбільш послідовним способом із метою подолання перешкод, що розміщені на шляху задоволення інтересів суб'єктів права;
- як системи (сукупності) державно-правових засобів, за допомогою яких держава здійснює владний вплив на суспільні відносини в бажаному для себе напрямі;

- інші, індивідуальні дефініції, які поєднують елементи попередніх, однак містять при цьому деякі унікальні ознаки [7, с. 22].

Сам же Кривицький Ю.В., будучи також прихильником інструментального підходу, визначає механізм правового регулювання як систему правових засобів, за допомогою якої досягається стабільність суспільних відносин шляхом найбільш оптимального поєднання індивідуальних, громадських та державних інтересів членів соціуму з метою створення умов для прогресивного розвитку кожної особистості [30, с. 78].

В цілому ж приходимо до висновку, що для інструментального підходу до пізнання механізму правового регулювання ключовою понятійною категорією є правовий засіб.

Під правовими засобами, в свою чергу в юридичній науці прийнято розуміти певні правові явища, які відображаються в інструментах (установленнях) та діяннях (технології) та призначені задовольняти інтереси суб'єктів права та забезпечувати досягнення суспільно корисних цілей. В якості правових засобів в цілому виділяють: норми та принципи права, правозастосовні акти, договори, юридичні факти, суб'єктивні права, юридичні обов'язки, заборони, пільги, акти реалізації прав тощо [31, с. 42].

Окрім того, характерним для інструментального підходу є дослідження механізму правового регулювання в стані «спокою», в статичі, що, на наш погляд, дозволяє більш ґрунтовно дослідити будову системи та взаємозв'язок її складових.

Як відзначає Мазур В.В., саме з інструментального підходу, найбільш усталеного і доктринально розробленого, була започаткована проблематика механізму правового регулювання в теорії держави і права, і саме цей підхід був підґрунтям для формування та розвитку інших методологічних підходів, а тому його дослідження має концептуальне значення для формування загального уявлення про вчення про механізм правового регулювання [32, с. 31].

Інший методологічний підхід до розуміння механізму правового регулювання, діяльнісний (або згідно низки джерел – функціонально-діяльнісний, полягає в тому, що механізм правового регулювання складається з

двох діаметрально протилежних складових, а саме: способів впливу, дозволів і заборон (активна сторона); способів реалізації, які виявляються у фактичній поведінці людей, вчиненні дій чи утриманні від них (результативна сторона); між зазначеними «чистими» способами розташовані проміжні ланки – правосуб'єктність, юридичні факти та правовідносини, які, в свою чергу, є послідовними стадіями переведення нормативності права в упорядкованість суспільних відносин. На думку науковця, поняття механізму правового регулювання є динамічним за своєю природою, оскільки уособлює рух його елементів, які послідовно переходять один в одного [9, с. 27].

Аналізуючи основні положення концепції діяльнісного підходу Лукасевич-Крутник І.С. стверджує, що основною метою діяльнісного підходу є аналіз механізму правового регулювання через призму діяльності певних уповноважених на те суб'єктів, направленої на забезпечення втілення приписів правових норм у реальне життя і досягнення мети правового регулювання – відповідного рівня упорядкованості певних суспільних відносин [2, с. 46].

З числа сучасних науковців діяльнісний підхід до розуміння механізму правового регулювання підтримують Р. Калюжний, С. Тимченко, Н. Пархоменко, С. Легуша, зазначаючи, що механізм правового регулювання характеризує діяльнісний бік нормативності права, вимог правових норм, суб'єктивних прав і юридичних обов'язків у впорядкуванні суспільних відносин [33, с. 271].

В цілому ж можна зробити висновок, що для діяльнісного підходу, на відміну від інструментального, ключовим поняттям є послідовна діяльність, направлена на правове регулювання суспільних відносин, а не правовий засіб. Тобто, саме діяльність виступає засобом реалізації правового регулювання.

Прихильники наступного методологічного підходу, - системного, або системно-структурного, під механізмом правового регулювання розуміють складну сукупність юридичних засобів як управляючу систему, за допомогою якої здійснюється цілеспрямований вплив на суспільні відносини. До складу цієї системи входять усі правові явища, єдність і взаємодія яких зумовлюють її цілісність, роблять її відносно замкнутою управляючою системою та надають їй

своєрідний юридичний характер. Зазначена система, на думку автора, складається з юридичних норм, правовідносин, актів застосування суб'єктивних юридичних прав та обов'язків, законність, правопорядок, правосвідомість, правотворчість тощо [2, с. 46].

З наведеної дефініції може скластись враження, що воно є тотожним за змістом з визначеннями правового механізму, які наводять прихильники інструментального підходу, в першу чергу, через застосування терміну «система». Однак враження є хибним. Як відзначає Кривицький Ю.В., саме прихильники системного підходу почали першими трактувати механізм правового регулювання як систему, застосовувши при цьому методологічні аспекти системного характеру до вже існуючої на той момент інструментального уявлення про механізм правового регулювання як сукупності правових засобів. Внаслідок такого змішування відбулась певна «дифузія» між інструментальним та системним підходами, внаслідок чого прихильники системного методу почали використовувати напруцювання інструментального підходу, а «інструменталісти», в свою чергу, запозичити термін «система», замінивши ним слово «сукупність» [7, с. 26].

Лукаsevич-Крутник І.С. звертає увагу на те, що на відміну від інструментального підходу, окремі правові засоби у системному підході не виокремлюються і не розглядаються, натомість, акцент робиться на правовому механізмі саме як на системі в цілому, на її властивостях, дії тощо. Саме такий акцент, на думку автора, дає підґрунтя для включення до структури механізму поряд з правовими засобами і неправових (психологічних, соціальних тощо), - таких як, правосвідомість, правова культура та інші [2, с. 46].

Однак, на нашу думку, причина включення до структури правового механізму неправових засобів полягає в іншому. Вбачаються підстави стверджувати, що формування системного підходу, зокрема уявлення про його структуру, є логічним продовженням та наслідком дискусії щодо співвідношення між поняттями правового регулювання та правового впливу, вже згадуваного в даному дисертаційному дослідженні. Нагадаємо, що прихильники «вузького» підходу вбачають у правовому регулюванні одну з форм правового впливу (форм

дії права), в той час, як прихильники «широкого» вважають ці поняття синонімічними. На наш погляд, саме через це розмежування перші включають в структуру механізму правового регулювання лише правові засоби, а другі – і правові, і неправові. З викладеного вбачається, що прихильники системного підходу до розуміння механізму правового регулювання одночасно ставлять знак «дорівнює» між поняттями правовий вплив і правове регулювання, в той час, як прихильники інструментального підходу ці поняття розуміють як частину і ціле. Якщо прихильники системного підходу мають прагнення охопити абсолютно усі правові явища, що здійснюють правовий вплив на суспільні відносини, у єдину систему, то вчені-інструменталісти зосереджують увагу на суто правових засобах правового механізму.

Куракін О.М., аналізуючи думки автора підходу та його послідовників, відмічає направленість системно-структурного підходу на дослідження елементів механізму правового регулювання не лише в їх єдності і взаємодії, а й у динамічному прояві цього механізму, в русі. Не відкидаючи повністю інструментальний підхід, автори теоретики акцентують увагу на процесуальному характері функціонування механізму правового регулювання та його спрямованості на реалізацію правових норм. І, таким чином, механізм правового регулювання, на думку прихильників системного підходу являє собою динамічну систему правових засобів [9, с. 28].

У свою чергу, відзначимо, що такий акцент на динаміку механізму правового регулювання є спільним як для системно-процесуального так, і для діяльнісного підходу, оскільки другий, як ми вже зазначали, також зацентрований на русі і зміні елементів правового механізму один одним в процесі правового регулювання.

Більшість українських науковців відзначає, що системний підхід не отримав значної популярності при дослідженні проблематики механізму правового регулювання, однак позитивно вплинув на розвиток інструментального підходу, оскільки правові засоби віднині аналізуються не лише в статиці, а й в динаміці, функціональні єдності [2, с. 46; 32, с. 37].

Існування декількох методологічних підходів до розуміння механізму правового регулювання та прагнення науковців їх узагальнити спричинили виникнення окремих авторських візій до розуміння досліджуваного поняття, які по суті являють собою поєднання двох чи трьох методів з вище проаналізованих. Такі підходи прийнято в юридичній науці об'єднувати в єдиний підхід і називати комплексним, інтегрованим, синтезованим тощо. Однак таке узагальнення, на наш погляд не є коректним з точки зору логіки, оскільки фактично ці підходи не є тотожними, а іноді дуже сильно відрізняються за змістом. Єдиною їх спільною ознакою є комбінування (поєднання) декількох з вже існуючих підходів.

В межах комплексного підходу пропонувались інструментально-діяльнісний, діяльнісно-системний, інструментально-соціальний та інші. З сучасних українських науковців до інструментально-діялісного підходу схиляється Скакун О.Ф. Згідно її позиції, механізм правового регулювання є взятою в єдності системою правових засобів, способів і форм, за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права, встановлюється і забезпечується правопорядок («належне» у праві стає «сущим»). На думку автора, правовий механізм поєднує у собі засоби (норми права, суб'єктивні права і обов'язки, рішення судів тощо), способи (дозволяння, зобов'язування, заборона) та форми (використання, виконання, додержання, застосування). Скакун О.Ф. пропонує поділяти правове регулювання на основні і факультативні стадії. У свою чергу, структури правого механізму науковець пропонує включати три групи елементів: 1) ті, що діють на окремих стадіях регулювання (в цю групу включено правові норми, нормативно-правові акти, юридичні факти, правовідносини, акти реалізації); 2) елементи, що діють протягом усього процесу регулювання (суб'єкти, законність, правосвідомість, правова культура); 3) факультативні (інтерпретаційно-правові акти, акти застосування норм права тощо) [16, с. 499].

На думку Куракіна О.М., попри наявність декількох підходів до інтерпретації механізму правового регулювання, кардинальна суперечність між ними відсутня. Різні підходи до вивчення механізму правового регулювання не є взаємовиключними, а навпаки, доповнюють один одного, спрощуючи всебічне

його дослідження. Незважаючи на деякі дискусійні та суперечливі моменти, юридичне тлумачення категорії «механізм правового регулювання» ґрунтується на його розумінні як сукупності правового інструментарію, що зумовлює дію даного механізму; системного, структурно-єдиного та логічно-послідовного комплексу юридичних засобів; сукупності засобів, які виконують специфічні завдання та функції, здійснюють вплив на свідомість та поведінку суб'єктів; механізму, який має власну природу та функціональне призначення і спрямований на досягнення конкретної мети [9, с. 30].

На думку є Бобровник С.В. у відповідних методологічних підходах можна відстежити певну еволюцію поглядів: від суто інструментального, через функціонально-діяльнісний думка еволюціонувала до системно-процесуального підходу. Автор також відзначає, що всі вони не є ізольованими, а доповнюють один одного, надаючи можливість подивитися на вказану категорію комплексно та глибше її зрозуміти [13, с. 107].

Таким чином, відзначаємо, що найбільш поширеним і провідним на сьогодні в науковій літературі є інструментальний підхід, що вбачається з великої кількості авторських дефініцій цього поняття, де основна увага зосереджується на ключових словосполученнях «правові засоби» або «система правових засобів». В межах даного дисертаційного дослідження саме інструментальний підхід і буде застосовано з огляду на те, що він дає можливість охарактеризувати судовий контроль за виконання судових рішень як правовий механізм як в цілому, дослідити окремі його елементи, їх взаємозв'язок і взаємовплив. Це, в свою чергу, надасть змогу виявити недоліки у механізмі правового регулювання судового контролю, встановити причини їх появи, запропонувати шляхи їх усунення.

В контексті інструментального підходу доцільно виділити і проаналізувати характерні ознаки механізму правого регулювання, з огляду на те, що суть поняття, зазвичай, саме через його ознаки і розкривається.

Науковці виділяють різну кількість таких ознак – від двох до восьми.

Тарахонич Т.І. виділяє змістовну та формальну ознаки механізму правового регулювання. Під змістовною ознакою мається на увазі наявність

цілей правового регулювання, на реалізацію яких спрямовано дію механізму, та досягнення яких надає можливість визначати його ефективність. Натомість під формальною ознакою розуміється система правових засобів, які утворюють правовий механізм [34, с. 104].

Кельман, Мурашин, Хома Водночас до найважливіших характеристик механізму правового регулювання вони відносять мету, засоби її досягнення і результативність [24, с. 546].

Достатньо ґрунтовний аналіз ознак механізму правового регулювання здійснив Мазур В.В. На його думку, серед загальних ознак правового механізму можна виділити наступні:

- являє собою систему правових засобів, які одночасно виступають його елементами;

- передбачає взаємозв'язок та взаємодію його елементів у чіткому порядку (ієрархії). Правова норма, визначаючи певну модель поведінки учасників правовідносин і маючи загальний характер свої приписів, в момент виникнення певного юридично значимого життєвого факту (юридичного факту) підводиться під конкретний випадок з конкретними суб'єктами і змістом їх правовідносин. Загальна модель поведінки перетворюється на конкретну, що відбувається за допомогою інших елементів механізму (юридичних фактів, правовідносин тощо).;

- є одночасно і статичним, і динамічним правовим явищем. Коли розглядається певний елемент правового механізму, - аналізується його специфіка відірвано від інших елементів механізму, а отже в даному випадку йде мова про статичний аспект дослідження механізму цивільно-правового регулювання. У випадку ж дослідження взаємозв'язків і взаємодії між декількома елементами механізму досліджується вже динамічний аспект механізму правового регулювання;

- є ідеальною юридичною конструкцією, оскільки на відміну від природничих наук має зовсім інше змістовне наповнення, є своєрідною науковою абстракцією, які використовується виключно в дослідницьких цілях;

- підпорядковується процесу правового регулювання, але є відносно самостійним в правовій матерії, що дає підстави його відокремлювати від самого правового регулювання;

- має власну мету, досягнення якої зумовлює одночасно досягнення мети правового регулювання – упорядкування правовідносин, їх охорону та розвиток;

- «обслуговує» процес правового регулювання, що виявляється в забезпеченні реалізації регулятивного впливу правової норми на відповідний вид правовідносин;

- кожен елемент правового механізму спрямовується на виконання власних, окремих функцій, які в цілому зумовлюють досягнення мети правового механізму [32, с. 45].

Ковалюмнус Е.Л., аналізуючи правовий механізм захисту трудових і соціальних прав суддів в Україні як один зі спеціальних галузевих правових механізмів, запропонувала виокремлювати наступні ознаки:

- правовий механізм має системно-організаційний характер, ідейно підпорядкований концепції соціальної держави. Тобто, саме існування зазначеного правового механізму автор вбачає як логічний наслідок того, що Україна вважається правовою та демократичною державою.

- наявність особливої мети його створення та функціонування.

- наявність комплексу особливих завдань, що впливають з мети створення і функціонування конкретного правового механізму.

- нормативний характер правового механізму. Механізм ґрунтується на загальних і галузевих нормах відповідного законодавства;

- спеціальний суб'єктний склад учасників правового механізму, який залежить від тих правовідносин, які врегульовуються відповідним правовим механізмом;

- наявність певного комплексу підстав як передумови існування механізму.

Фактично мова йде про юридичні факти;

- правовий механізм передбачає функціонування комплексу загальних та особливих форм його реалізації;

- зумовлює особливий соціально-правовий ефект на суспільство та державу [21, с. 48].

На думку Кривицького Ю.В., основними характеристиками механізму правового регулювання є наступні:

- механізм правового регулювання являє собою систему, стійкий комплекс взаємопов'язаних «рівноправних» правових засобів, які мають працювати у єдності і узгодженості, що, в свою чергу, зумовлюється такими системними властивостями як інтегративність, стабільність, відкритість, неоднорідність, штучність, релятивність (відносність) та органічність (здатність до розвитку);

- пронизаний телеологічною двоспрямованістю, яку варто розглядати в межах наступних напрямів: 1) безпосередній (функціональний), який зорієнтований на забезпечення здійснення руху правового впорядкування, функціонування правової матерії; 2) опосередкований (предметний) сфокусований на гарантування стабільності суспільних відносин шляхом найбільш оптимального узгодження інтересів усіх учасників суспільних відносин, держави, суспільства, створення належних умов існування й розвитку людини, встановлення законності та правового порядку.

- є теоретико-методологічним поняттям, призначенням якого є, одночасно, надання можливості для пізнання окремих правових засобів, їх місця, ролі, функцій, субординації в межах правового механізму, і в той же час, - надання можливості для уявлення в єдності та взаємозв'язку усіх правових засобів, їх суть і злагоджену взаємодію, за рахунок якої здійснюється правове регулювання [7, с. 44].

Скаун О.Ф. серед основних ознак механізму правового регулювання пропонує виділяти наступні:

- механізм правового регулювання є частиною механізму соціального регулювання;

- поєднує усі явища правової дійсності, такі як: засоби (норми права, суб'єктивні права та юридичні обов'язки, рішення судів тощо), способи (дозволи, зобов'язання, заборони) і форми (використання, виконання, дотримання, застосування);

- являє собою систему правових засобів, способів і форм, які перебувають у зв'язку та взаємодії;
- є динамічною частиною правової системи суспільства;
- є результатом його діяльності є встановлення правопорядку в суспільстві [16, с. 498].

Достатньо лаконічно і чітко сформульовані ознаки правового механізму Кархут О.Я. На її думку, механізму правового регулювання притаманні наступні риси:

- системність, оскільки за своєю природою механізм є системою правових засобів, регулятивних елементів правової системи;
- цілеспрямованість, яка полягає в наявності мети - забезпечити реалізацію поставлених законодавцем цілей правового регулювання правовідносин;
- функціональність, оскільки юридичні засоби в ньому вибудовані специфічним чином, послідовно і зорієнтовані на конкретні стадії.
- динамізм, оскільки правовий механізм - постійно функціонуюча динамічна система, природа якої зумовлена її постійною дією [20, с. 21].

Міловська Н.В., аналізуючи один з галузевих правових механізмів, а саме: механізм правового регулювання договірних відносин зі страхування, виділяє наступні його ознаки:

- є різновидом соціального регулювання, що є впливом норм права на поведінку учасників відповідних відносин;
- являє собою специфічну діяльність держави, її органів, посадових осіб щодо впорядкування правовідносин через встановлення правових норм і прийняття за потреби індивідуальних рішень згідно із цими нормами;
- характеризується конкретним, організованим характером і здійснюється через установлення прав та обов'язків для суб'єктів відповідних відносин;
- характеризується цілеспрямованим і результативним характером, спрямованим на задоволення законних інтересів учасників;
- являє собою процес послідовного використання правових засобів, які забезпечують його ефективність;

- здійснюється через владний вплив шляхом прийняття та реалізації загальнообов'язкових приписів держави, які відбиваються в свідомості та поведінці їхніх учасників;

- здійснюється через сукупність методів та способів, завдяки яким поведінка учасників відповідних відносин коригується для належної реалізації ними прав та виконання обов'язків [35, с. 77].

Карпушова О.В., розглядаючи інший галузевий правовий механізм (забезпечення і реалізації трудових прав суддів), виділила наступні його ознаки:

- механізм містить правовий та організаційний елементи, тобто одночасно є системою правових норм, а з іншого – діяльністю спеціально уповноважених суб'єктів щодо реалізації цих норм;

- закріплює юридичні гарантії реалізації та охорони трудових прав суддів;

- відображає рівень правової забезпеченості незалежності суддів при здійсненні ними діяльності;

- регулюється нормами трудового, адміністративного, конституційного права, нормами процесуальних кодексів [36, с. 76].

Корнійченко А.О. виділяє серед ознак адміністративно-правового механізму запобігання булінгу в Україні наступні: комплексність, динамічність, системність, цілісність, законодавча регламентованість, компетентність уповноважених суб'єктів, наявність мети та цілей [37, 94].

Чернега В.М. відносить до системи ознак механізму правового регулювання наступні: 1) цілепокладеність – підпорядкованість засобів, способів і форм, об'єднаних в єдине ціле, меті механізму правового регулювання; 2) поліелементність – наявність в структурі правового механізму наявності засобів, способів і форм, без яких його дія є неможливою; 3) конективність – спроможність елементів правового механізму спільно функціонувати; 4) алгоритмічність – правовий механізм діє за заздалегідь передбаченим алгоритмом [38, с. 64].

Проаналізувавши і узагальнюючи наведені думки науковців вважаємо за необхідне виділити найбільш характерні ознак механізму правового

регулювання, які, на наш погляд, можуть бути покладені в основу при формуванні правового механізму судового контролю. На наш погляд, такими є:

- *цілеспрямованість*. Полягає в наявності конкретно визначеної мети і завдань – здійснити регулювання певного виду правових відносин. Без мети і завдань саме існування правового механізму, як і доцільність його дослідження втрачають сенс.

- *системність*. Приєднуємось до думки широкого загалу вище згаданих науковців щодо необхідності виділення такої ознаки. Дійсно, структура правового механізму є складною і багатокomпонентною, а її елементи перебувають у чітко визначеному взаємозв'язку і взаємодії, об'єднані спільними метою і завданнями.

- *нормативність*. На відміну від механізму правового впливу, для якого характерними елементами є неправові (соціальні, психологічні) засоби, такі як, правова культура, правосвідомість, правопорядок тощо, базисом існування механізму правового регулювання є саме правова норма (або їх сукупність), яка й визначає нормативний характер механізму.

- *стадійність*. Реалізація механізму правового регулювання, зазвичай, здійснюється не одномоментно, а в конкретно визначеному порядку послідовних стадій, які змінюють одна одну. Законодавець через прийняття правових норм закладає передумови для існування механізму; юридичні факти «запускають» його реалізацію, через правовідносини здійснюється реалізація правового механізму; акти правозастосування є кінцевим результатом реалізації правового механізму і в цілому – правового регулювання. На нашу думку, визначення саме «стадійність» є більш точним, об'єднуючим терміном для описуваного науковцями дуалізму статичності і динамізму механізму правового регулювання. Так, на конкретно визначеній стадії механізм перебуває в стані відносного «спокою», в той час, як перехід між стадіями є, фактично, проявом динамічного аспекту його змісту.

Інші із запропонованих до виділення правниками ознак правового механізму, на нашу думку, або охоплюються одним із вище виділених ознак, або

ж є не загальними ознаками правового механізму в цілому як теоретико-правової категорії, а властивими лише окремим галузевим механізмам.

На підставі виокремлених найбільш характерних ознак вважаємо за можливе запропонувати власне визначення поняття механізму правового регулювання в межах інструментального методологічного підходу. На наш погляд, **правовий механізм є нормативно визначеною системою послідовно (стадійно) організованих і внутрішньо узгоджених правових засобів, направленою на правове регулювання суспільних відносин.**

Розкриття змісту поняття механізму правового регулювання було б неповним без дослідження його структури.

Як вже зазначалось, в наукових колах сформувалось два основні підходи до розуміння структури правового механізму – «вузький» і «широкий». На такий поділ вказує більшість науковців, що займались дослідженням даного питання [34, с. 105; 9, с. 30].

За широкого підходу структура включає значну кількість структурних елементів, при чому їх конкретний перелік безпосередньо залежить від погляду автора, що досліджує тему. Зазвичай, прихильники цього підходу виокремлюють: 1) норми права; 2) нормативно-правові акти; 3) юридичні факти; 4) правовідносини; 5) тлумачення; 6) реалізацію права; 7) законність; 8) правосвідомість; 9) правову культуру; 10) правомірну поведінку; 11) юридичну відповідальність; 12) протиправну поведінку тощо. Натомість, за вузького підходу до структури включають три-чотири основні елементи, які безпосередньо формують зміст поняття правового механізму і без яких досягнення мети і завдань правового механізму є неможливим. Під такими елементами маються на увазі: правові норми, правовідносини, правозастосування (реалізація права), юридичні факти.

Частина прихильників «вузького» підходу не виокремлює юридичні факти як складову системи, натомість визначає у якості одного з елементів акти реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків [32, с. 42].

Однак, на нашу думку, виокремлення актів реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків як окремого елемента структури не є доцільним з огляду

на те, що такі акти логічно охоплюються поняттям правовідносини, як елементу механізму правового регулювання.

Грунтовне бачення підходів до визначення структури правового механізму, відмінне від загальноприйнятого, запропонував Кривицький Ю.В. На його думку, слід виділяти класичний (традиційний), вузький та широкий підходи до розуміння структури.

Зокрема, «класичний» підхід передбачає виокремлення чотирьох стадій правового регулювання, і відповідно, чотирьох елементів механізму правового регулювання, що відповідають стадіям: 1) стадії правового регулювання суспільних відносин відповідає норма права; стадії виникнення суб'єктивних прав і обов'язків відповідає такий елемент як правовідносини; 3) стадія реалізації суб'єктивних прав і обов'язків кореспондує такий елемент як акти реалізації прав і обов'язків; 4) стадії застосування права, яка є факультативною, - акти застосування норм права (факультативний елемент)

«Вузький» підхід передбачає лише три елементи правового механізму. Акти застосування права не виділяються, стадія застосування права є необов'язковою (факультативною). В межах «вузького» підходу, зазначає автор, деякі науковці виділяють замість правовідносин – юридичні факти;

За «широкого» підходу в межах структури правового механізму досліджується більше чотирьох складових.

При цьому, на думку Кривицького Ю.В., визначальним фактором для виділення елементів правового механізму мають бути стадії правового регулювання, а до елементів правового механізму слід відносити не всі правові явища, але лише ті, що є правовими засобами [7, с. 41].

Сам же автор пропонує виділяти у структурі механізму такі елементи: 1) норми права; 2) правовідносини; 3) акти правозастосування; 4) акти тлумачення (інтерпретації) юридичних норм. При цьому два останніх елементи Кривицький Ю.В. вважає факультативними [7, с. 42].

В цілому вважаємо обґрунтованою позицію науковця щодо критеріїв виділення складових структури механізму правового регулювання, однак при цьому не погоджуємось з переліком елементів, виокремлених ним.

В першу чергу, не погоджуємось з прихильниками «широкого» підходу щодо включення до структури правового механізму таких правових явищ, як правосвідомість, правопорядок, правова культура, правотворчість тощо. Зазначені явища не є засобами правового регулювання, є елементами структури механізму правового впливу, однак не механізму правового регулювання.

Як правильно зазначає Мазур В.В., спроби включити у структуру механізму правового регулювання майже всі явища правової дійсності нівелюють значення механізму правового регулювання як інструменту, що забезпечує регулятивний вплив правової норми на відповідні правовідносини, оскільки в його структуру включаються зовсім різні за своєю природою правові явища, які безпосередньо не задіяні в правовому регулюванні і відповідно не мають регулятивного потенціалу. Це, в свою чергу, призводить до змішування понять механізму правового регулювання та правової системи, що в підсумку може призвести в цілому до недоцільності використання в науковому обігу категорії «механізм правового регулювання». Механізм правового регулювання, зазначає автор, є вузькоспеціалізованим поняттям, має свої чіткі межі, зумовлені потребою відобразити забезпечення саме регулятивного (спеціально-юридичного) прояву правової матерії. Тому й включатись у структуру механізму повинні лише ті правові явища, яких цілком достатньо для осмислення вищезгаданого прояву та які наділені для цього відповідними властивостями [32, с. 43].

Ще раз відмітимо, що формування «широкого» підходу до визначення структури механізму правового регулювання, на наше переконання, є наслідком ототожнення понять правовий вплив та правове регулювання, а також ідеями прихильників системного методологічного підходу до розуміння правового механізму, оскільки саме за системного підходу вбачається прагнення охопити і об'єднати усі можливі правові засоби, що здійснюють вплив на суспільні відносини, - як правові, так і неправові.

Оскільки для цілей даного дослідження основним підходом визначено інструментальний, - ідеальну комбінацію елементів структури механізму правового регулювання, за якою здійснюватиметься аналіз судового контролю

за виконання судових рішень як правового механізму, слід шукати в межах «вузького» підходу.

Повертаючись до питання стадій правового регулювання, відзначаємо, що більшість науковців виділяє чотири стадії:

Перша – нормативно-правова регламентація суспільних відносин;

Друга – визначення спеціальних умов, при настанні яких відбувається дія загальних норм, які дозволяють перейти від загальних правил до більш конкретних;

Третя - встановлення конкретних юридичних зв'язків між суб'єктами на основі суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, що втілюються у правовідносинах;

Четверта - практична реалізація суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, яка об'єктивно виражається в правозастосуванні [20, с. 33].

Виходячи із запропонованої стадійності правового регулювання, вважаємо, що структура механізму правового регулювання має виглядати наступним чином:

1) правова норма – відповідає першій стадії правового регулювання, завдяки ній відбувається правова регламентація суспільних відносин;

2) юридичний факт – корелюється з другою стадією правового регулювання, є підґрунтям для ініціювання дії правового механізму;

3) правовідносини – третя стадія правового регулювання. Даний елемент, на наш погляд, включає акти реалізації суб'єктивних прав і обов'язків як об'єктивний прояв (результат) існування правовідносин;

4) правозастосування – завершальна стадія правового регулювання, яка уособлює досягнення мети (результату) регулювання суспільних відносин. Вбачається, що даний елемент включає як акти правозастосування (акти-документи, акти-дії), так і процедурні прояви правозастосування (форми, провадження тощо).

Саме за запропонованим варіантом структури досліджуватиметься в межах даного дисертаційного дослідження судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративному процесі як механізм правового регулювання.

1.2. Підходи до розуміння сутності судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві

Принцип обов'язковості судового рішення як складова принципу правової визначеності та одна з засад судочинства, є одночасно й однією із гарантій з боку держави реалізації права людини на справедливий суд та судовий захист, закріплених, відповідно, у п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ст. 55 Конституції України [39].

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 1401-VIII від 02.06.2016 року було доповнено Конституцію України статтею 129-1, згідно положень якої відповідальність за виконання судового рішення покладається на державу, а функція контролю за виконанням судового рішення доручається суду.

Закріплення на конституційному рівні здійснення судового контролю за виконанням судових рішень судами зумовило подальшу регламентацію та розвиток механізмів реалізації цих повноважень.

Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [40] в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 року контроль за виконанням судового рішення здійснюється судом в межах наданих йому законом повноважень.

Вище згаданим законом, серед іншого, викладено Цивільний процесуальний кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України та Кодекс адміністративного судочинства України в новій редакції. Кожен з цих процесуальних кодексів містить норми, які стосуються здійснення судового контролю.

При цьому судовий контроль в адміністративному судочинстві набув специфічних, притаманних лише цьому процесу ознак та форм, що зумовлено, насамперед, предметною юрисдикцією адміністративних справ, їх суб'єктним складом (зокрема участю суб'єкта владних повноважень як сторони публічно-правового спору), завданнями та принципами адміністративного судочинства тощо.

Питання контролю детально розглядались в українській юридичній науці В.Б. Авер'яновим якому належить доктринальне визначення контролю. Судовий контроль, як вид державного контролю знайшов своє відображення в працях Сушко Л.П., Гудз Б.В., Фокіної А.О. та інших. Кайдашев Р.П. розглядає судовий контроль як самостійну правову форму здійснення судової влади. Такої ж думки дотримується Майданевич Г.А. Кравчук В.М. та Сасевич О.М. пов'язують судовий контроль із здійсненням правосуддя.

Тим не менш, ані вище зазначені нормативно-правові акти, ані праці сучасних науковців в цілому не містять теоретико-правового визначення поняття судового контролю, що, в свою чергу, зумовлює відсутність єдиного підходу до розуміння суті та змісту даного правового явища, виокремлення його характерних рис та форм (видів) як в наукових дослідженнях, так і в правозастосовній практиці.

Тому вбачається наявність потреби у виокремленні та аналізі основних поглядів науковців по даному питанню з метою уточнення терміну судового контролю, усунення суперечностей у розумінні суті цього правового явища.

Контролююча функція судової гілки влади включає в себе конституційний та судовий контроль. Предметом нашого дослідження є виключно судовий контроль та його природа крізь призму судочинства.

Одним з перших в сучасній українській науковій літературі питання судового контролю досліджував Авер'янов Б.В. [41, с. 223], який зазначив, що його сутність виявляється в тому, що суд використовує надані повноваження кожного разу, коли державний орган реалізовує незаконну, недоцільну або несправедливу дію або приймає аналогічне рішення. Ці ознаки не мають чіткого визначення, і їх широке тлумачення у справах, завершених винесенням рішенням, у значній мірі сприяє підвищеній ролі судового контролю в правовому захисті громадян. При цьому Авер'янов Б.В. відзначив комплексність досліджуваного правового явища, з огляду на поєднання у собі як основних рис судової влади, так і ознак юрисдикційної діяльності органів держави [41, с. 175].

Слід відзначити, що наведений погляд не повною мірою розкриває зміст дослідженого поняття з огляду на його недостатню конкретизацію та зміни в законодавстві, що відбулись протягом останніх двох десятирічь.

Досі немає єдиного розуміння сутності судового контролю серед вітчизняних науковців. Він часто розглядається як вид державного контролю, як одна з функцій (повноважень) судової гілки влади, як самостійна форма реалізації судової влади, як правовий інститут, як процедура (провадження) тощо.

Зокрема, Сушко Л.П. визначає судовий контроль як вид державного контролю, що здійснюється у сфері функціонування судової влади з належних до її компетенції питань. Контроль є самостійною формою державної діяльності, властивою практично всім елементам соціального управління. В той же час, з огляду на те, що судовий контроль здійснюється відповідно до компетенції судових органів, з дотриманням вимог підсудності та підвідомчості, та у законодавчо закріпленій процесуальній формі, автор приходить до висновку, що судовий контроль, нарівні із правосуддям, є самостійною організаційно-правовою формою реалізації судової влади [42, с. 15].

Аналогічної думки притримується Фокіна А.О., яка тлумачить судовий контроль як вид державного контролю, який здійснюється судовою владою за рішеннями, діями та бездіяльністю органів державної влади з питань, віднесених до її компетенції. При цьому науковець відзначає, що наявність закріплених засобів, завдяки яким орган державної влади може бути примушений виконувати судові рішення, є необхідною умовою існування судової системи, з огляду на те, що виконання рішення є головною метою усього судового процесу [43, с. 265].

Гудз Б.В. вважає, що судовий контроль за законністю адміністративної діяльності органів виконавчої влади є видом контрольної діяльності держави, яка здійснюється переважно адміністративними судами [44, с. 16].

Нагадаємо, що під державним контролем, зазвичай у наукових дослідженнях мається на увазі функція чи форма державної влади. Зокрема, Шестак В.С. визначає державний контроль як діяльність суб'єктів контролю, спрямовану на встановлення фактичних відомостей щодо об'єктів даного

контролю та на подальше визначення їх відповідності чи невідповідності тим правомірним критеріям, які обумовлюють застосування відповідних отриманому результатів заходів реагування в унормованому порядку [45, с. 25]. В інших джерелах під державним контролем розуміється форма здійснення державної влади, що забезпечує дотримання вимог нормативно-правових актів, виданих органами державної влади [46, с. 157].

При цьому законодавчо визначена дефініція державного контролю міститься в Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [47], відповідно до ст. 1 якого під державним наглядом (контролем) розуміється діяльність уповноважених законом органів виконавчої влади, державних колегіальних органів, органів місцевого самоврядування в межах наданих законом повноважень, метою якої є виявлення й запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства.

А тому вбачається, що повне ототожнення судового контролю з державним контролем не є вірним, оскільки суперечить принципу поділу державної влади на три гілки, закріпленого у ст. 6 Конституції України та доктринальній системі стримувань і противаг.

Натомість, значна група науковців трактує судовий контроль як самостійні функцію або форму здійснення судової влади.

При цьому одразу зауважимо, що термін «функція» визначається у науковій літературі як напрям діяльності об'єкта, направлений на досягнення певних результатів [48, с. 26], в той самий час форма – це є джерело в формально-юридичному значенні [48, с. 155].

Зокрема, Кондратьєв О.В. відзначає, що судовий контроль не пов'язаний з вирішенням справи по суті за характером здійснюваних процесуально-правових дій та прийнятими рішеннями. А отже, судовий контроль не є складовою частиною правосуддя, оскільки він виступає самостійною специфічною функцією судової влади [49, с. 12].

На погляд Кропивної К.О., судовий контроль являє собою специфічне повноваження суду здійснювати нагляд за виконання винесеного ним рішення.

При цьому науковець акцентує увагу на тому, що судовий контроль є саме процесуальною функцією з огляду на те, що підставою для здійснення контролю може бути виключно рішення, яким завершено розгляд справи [50, с. 178].

Вбачається, що здійснення правосуддя є публічною функцією судової влади, а виділення окремих функцій відповідно до процесуальних дій призводить до виділення в окремі категорії способів дій які не є самодостатніми для виконання функцій судової влади.

На противагу викладеній позиції, Кайдашев Р.П. зазначає, що судовий контроль є самостійною правовою формою здійснення судової влади, оскільки він направлений на встановлення однієї основної обставини: чи є законним рішення, дія, бездіяльність відповідного органу чи посадової особи. Тому судовий контроль є не специфічною функцією, а особливою формою реалізації судової влади. На думку Кайдашева Р.П., судовий контроль покликаний забезпечувати дисципліну та законність, оскільки здійснюється з метою встановлення відповідності рішень та дій суб'єктів правовідносин вимогам закону. Таким чином, автор наполягає на тому, що судовий контроль є не функцією, а саме формою здійснення судової влади [51, с. 128].

Хотинська О.З. визначає поняття судового контролю як самостійну, законодавчо визначену правову форму реалізації судової влади, що відображає основні характеристики судової влади та ознаки юрисдикційної діяльності органів державної виконавчої служби [52, с. 65]. При цьому Хотинська О.З. відзначає її направленість як на забезпечення законності в процесі примусового виконання рішення та захист прав і законних інтересів учасників виконавчого процесу, так і на фактичне виконання рішення суду, забезпечуючи, таким чином, обов'язковість такого виконання.

Схожої думки притримується і Луспеник Д.Д., визначаючи повноваження суду при здійсненні контролю за виконанням судових рішень як самостійну форму судової діяльності, що здійснюється за чітко визначеною процесуальною формою як самостійна процедура судочинства в межах провадження у справі [53, с. 415].

Майданевич Г.А. також зазначає, що судовий контроль за своєю суттю - це окрема самостійна форма реалізації судом своїх визначених законом повноважень, яка спрямована на виконання судового рішення [54, с. 234].

Оскільки форма це формально-юридичне джерело, то вбачається, що в розумінні вище зазначених авторів судовий контроль в судочинстві є окремим процесуальним рішенням. Проте, формальним джерелом судового контролю виступає саме остаточне рішення, прийняте судом, а тому судовий контроль є, швидше за все, складовою правової форми реалізації судової влади. За своєю формою судовий контроль наділений процесуальним характером, аналогічним документам про відкриття провадження у справі та призначення її до розгляду.

З урахуванням виявлених протиріч між поглядами науковців, вбачається за необхідне детальніше зупинитись на питанні функцій та форм реалізації судової влади та розмежувати ці поняття.

У наукових дослідженнях зустрічаються наступні дефініції поняття функцій судової влади:

- основні напрями або види діяльності у сфері здійснення правосуддя [55, с. 229];
- напрями та види діяльності судів у порядку і межах, передбачених чинним законодавством [56, с. 484];
- напрямки діяльності судової влади [57, с. 123];
- основні напрямки реалізації мети, завдань й складових її діяльності, які забезпечують роль та призначення судової влади в суспільстві [58, с. 358];
- види та напрями судової діяльності, що відображають соціально-правову сутність судової влади, її спрямованість та призначення в суспільстві [59, с. 91];
- законодавчо закріплені основні напрями реалізації судової діяльності, які відображають соціальне призначення та особливе місце судової влади в певному суспільстві [60, с. 71].

Як бачимо, попри певні відмінності, усі вище згадані позиції зводяться до того, що функції судової влади є напрямками діяльності судової гілки влади. Тобто акцент робиться саме на діяльності та її направленості (спрямованості) на досягнення певної мети, завдань.

Попри майже одностайну позицію наукової спільноти щодо розуміння поняття функцій судової влади, підходи до виокремлення видів функцій, покладених на судову владу, кардинально різняться.

Зокрема, Капинос О.В. виділяє функцію правосуддя та контрольно-наглядову функцію (юрисдикційний, судовий контроль) [61, с. 164].

Суховій М.М. пропонує виокремлювати зовнішні функції судової влади (такі, що впливають на широке коло суб'єктів), внутрішні та змішані. До зовнішніх функцій відносяться функції правосуддя та судового контролю. Серед внутрішніх функцій автор називає функції суддівського самоврядування й судового управління. До комбінованих (змішаних) функцій належать правотворча, виховна та профілактична [62, с. 69].

Скрипнюк В.М., окрім правосуддя, відносить до функцій судової влади також функції формування суддівського корпусу та органів суддівського самоврядування, тлумачення (та роз'яснення) законодавства, конституційний контроль, організаційне та інформаційно-аналітичне забезпечення судів, інші функції [63, с. 73].

Штогун С.Г. виділяє наступні функції судової влади: правосуддя; конституційний контроль; контрольна; дозвільна; організаційна; кадрова; інформаційно-статистична; роз'яснювальна; функція звернення до виконання рішень суду і контролю за їх виконанням тощо [64, с. 28].

Натомість, Фокіна А.О. не погоджується з науковцями, як відносять до функцій судової влади нарівні з функцією правосуддя також і функцію судового контролю, з тих мотивів, що, на відміну від правосуддя, судовий контроль не закріплений на законодавчому рівні саме як функція. Тому, на її думку, судовий контроль є особливою формою здійснення судової влади [43, с. 263].

Критикує такий підхід і Гуть Н., відзначаючи, що в такому разі поняття «функція судової влади» підміняється поняттям «форма здійснення судової влади» [65, с. 42].

У свою чергу, під формою реалізації судової влади, зазвичай, мається на увазі судочинства – цивільне, господарське, адміністративне, кримінальне, конституційне. Зокрема, Ткачук О.С. зазначає, що формою реалізації судової

влади є відповідні судочинства, а не правосуддя [60, с. 61]. Такий підхід зумовлений змістом ч. 2 ст. 1 Закону України «Про судоустрій» від 7 лютого 2002 р. №3018-III [66], у якій визначено, що якої судова влада реалізується шляхом здійснення правосуддя у формах цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також конституційного судочинства.

Попри те, що даний Закон України наразі втратив чинність, аналіз його положень дає змогу зрозуміти підходи законодавця до розуміння поняття форм реалізації судової влади на різних етапах розвитку процесуального законодавства України.

У чинному ж Законі України «Про судоустрій і статус суддів» зазначено, що судова влада реалізовується шляхом здійснення правосуддя у межах відповідних судових процедур суддями, та присяжними – у визначених законом випадках (ч. 2 ст. 1). При цьому відповідно до ч. 1 ст. 5 даного Закону України повноваження здійснювати правосуддя надано виключно судам і виключно в межах визначених законом процедур судочинства (ч. 1 ст. 5) [40]. Тобто, вбачається, що законодавець дотримується певної логічної послідовності при розмежуванні понять функції та форм здійснення судової влади, яка полягає в тому, що функцією судової влади є правосуддя, а формами її здійснення є судочинства.

В даному контексті слід навести також думку Смоковича М.І., що лише через здійснення правосуддя суд може вчиняти судовий контроль, оскільки в інший спосіб судова влада позбавлена можливості контролювати правомірну діяльність суб'єктів відповідних правовідносин [67, с. 105].

Нагадаємо, що під правосуддям, зазвичай, розуміється державна діяльність, яка здійснюється судом у законодавчо визначеній процесуальній формі шляхом розгляду судових справ на підставі закону та відповідно до правосвідомості суддів, що тягне застосування або відмову в застосуванні заходів державного примусу чи захисту порушеного чи оспорюваного права або охоронюваного законом інтересу [68, с. 21].

Конституційний суд України в ухвалі № 44-з від 14.10.1997 року зазначив, що правосуддя є самостійною галуззю державної діяльності, яка здійснюється

судами шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях в особливій, встановленій законом, процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ [69].

В Ухвалі Другої колегії суддів Другого сенату Конституційного суду України від 25.02.2021 року у справі № 3-19/2021(36/21) зазначено, що судді здійснюють правосуддя і у такий спосіб реалізують судову владу тобто виконують публічну функцію [70].

При цьому серед ознак, що характеризують правосуддя, серед іншого, виділяють: здійснення спеціальним суб'єктом – судом; здійснення шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях; здійснення у передбаченому законом порядку (процесуальній формі); наявність спеціальних цілей; можливість застосування заходів державного примусу [60, с. 18].

Проаналізувавши наведені погляди, вважаємо, що категоричне віднесення судового контролю до функцій судової влади, чи оцінка його лише як форми здійснення судової влади, не в повній мірі відображає справжню природу судового контролю, виходячи з наступного.

Однією з засад судочинства у ст. 129 Конституції України визначено обов'язковість судового рішення. Натомість, як вже зазначалось, контроль за виконанням судового рішення покладено на суд відповідно до ст. 129-1, якою була доповнена Конституція України на підставі Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 1401-VIII від 02.06.2016 року.

При цьому зі змісту п. 3.11 Пояснювальної записки від 26.01.2016 року до Проекту цього Закону України вбачається, що такі зміни мотивовані існуванням довготривалої практики неефективного виконання судових рішень, і тому, законопроектом запропоновано закріпити гарантії виконання судових рішень в Конституції України і покласти контроль за їх виконанням на суд, який ухвалив відповідне рішення [71].

Тобто, розробники законопроекту чітко окреслили мету покладення повноважень щодо здійснення судового контролю на суд – підвищення ефективності виконання судових рішень, і таким чином, забезпечення

дотримання однієї із засад судочинства – обов’язковості виконання судового рішення. А отже, можна стверджувати, що судовий контроль не є функцією судової влади, а тим більше – самостійною функцією, оскільки не є окремим напрямком діяльності судової влади, не виконує завдання відмінне від правосуддя, а спрямований саме на реалізацію правосуддя у відповідності до завдань і засад правосуддя, закріплених Конституцією України. Судовий контроль не може існувати та здійснюватися без правосуддя, оскільки підставою його ініціювання є наявність судового рішення за результатами вирішення спору, яке набрало законної сили, і щодо якого здійснюється процедура примусового виконання. Тому погоджуємось з науковцями, які критично оцінюють розуміння судового контролю як функції судової влади та підтримуємо позицію тих, хто розглядає судовий контроль як складову правосуддя а не окрему функцію судової влади.

Зазначений підхід є послідовним розвитком теоретичних підходів до вивчення судового контролю в контексті конституційних та законодавчих змін.

Зокрема, на неможливість відокремлення судового контролю від правосуддя опосередковано вказує думка Хотинської О.З., відповідно до якої судовий контроль за виконанням судових рішень є елементом єдиного процесу захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, який реалізовується в межах однієї справи, незалежно від того, в якій сфері – публічній чи правній, виникли спірні правовідносини. Судовий контроль виступає гарантією дієвості такого захисту [52, с. 7].

Кравчук В.М. також не відділяє судовий контроль від правосуддя, обґрунтовуючи це тим, що головною метою судового контролю за виконанням судових рішень є реалізація завдань судочинства при здійсненні правосуддя, оскільки воно не обмежується винесенням судового рішення, а також передбачає його виконання. Оскільки кожний судовий процес має завершуватись виконанням судового рішення, то суд після вирішення спору і набрання рішенням законної сили продовжує виконувати активну роль у реалізації сторонами прав, щодо захисту яких він прийняв судові рішення. А отже,

відзначає автор, від здійснення судом належного контролю за виконанням судового рішення прямо залежить і ефективність правосуддя [72, с. 81].

Не можемо погодитись і з твердженням, що судовий контроль є окремою правовою формою реалізації судової влади, оскільки остання реалізовується через визначені законом процедури судочинства – цивільне, кримінальне, господарське, адміністративне, судочинство у справах про адміністративні правопорушення. Очевидно, що судовий контроль не є окремим видом судочинства.

На думку Сасевича О.М. судовий контроль в адміністративному процесі є відмінним від позовного спеціальним видом провадження, коли суд, вирішивши публічно-правовий спір, продовжує відігравати активну роль у реалізації сторонами прав та законних інтересів, з приводу яких він ухвалив судові рішення [73].

Однак на нашу думку, не вбачається за можливе визначати судовий контроль і як окремий чи спеціальний вид судового провадження в межах того чи іншого судочинства, оскільки це суперечитиме:

- в контексті цивільного судочинства - ч. 2 ст. 19 ЦПК України, відповідно до якої цивільне судочинство здійснюється у порядку наказного, позовного (загального або спрощеного) та окремого провадження;

- господарського - ч. 1 ст. 12 ГПК України, відповідно до якої господарське судочинство здійснюється у порядку наказного та позовного (загального або спрощеного) провадження;

- адміністративного – ч. 1 ст. 12 КАС України, відповідно до якої адміністративне судочинство здійснюється у порядку позовного провадження (загального або спрощеного). Більше того, в адміністративному судочинстві одна з форм судового контролю, що передбачена ст. 287 КАС України, здійснюється саме у формі позовного провадження, хоч і з певними особливостями, що, у свою чергу, підтверджує думку, що судовий контроль видом судового провадження не є.

В цілому вважаємо, що жоден з термінів «функція», «форма», «провадження» не відображають сутність та завдання поняття судового контролю.

Натомість на окремий напрям пошуку правової природи судового контролю вказує Андреев І.О., зазначаючи, що держава має самостійно забезпечити виконання судового рішення, що є її завданням і обов'язком. Таке забезпечення має здійснюватися шляхом впровадження ефективних систем та механізмів виконання рішень суду. Автор відзначає, що доступ до таких систем і механізмів має бути забезпечений для кожної особи, щодо якої прийнято відповідне судове рішення [74, с. 56].

В такому випадку судовий контроль за виконанням судового рішення слід розглядати як продовження реалізації функції здійснення правосуддя, оскільки без виконання судового рішення правосуддя буде неповним.

Про судовий контроль як певний правовий механізм веде мову Верба-Сидор О.Б. [75, с. 88], зазначаючи, що контроль суду за виконанням судових рішень є дієвим механізмом, який сприяє ефективності виконавчого провадження та реального поновлення порушених прав.

Нагадаємо, що за результатами дослідження, здійсненого в попередньому підрозділі дисертаційного дослідження визначено, що правовий механізм є нормативно визначеною системою послідовно (стадійно) організованих і внутрішньо узгоджених правових засобів, направленою на правове регулювання суспільних відносин. При цьому даному правовому явищу властиві такі ознаки як: цілеспрямованість, системність, нормативність (нормативна визначеність) і стадійність.

Тож приходимо до висновку, що судовий контроль цілком можна розглядати з точки зору правового механізму, оскільки йому також властиві зазначені вище ознаки.

Зокрема, судовий контроль має конкретно визначену мету існування – забезпечення обов'язковості виконання судових рішень як складової права людини на справедливий суд та судовий захист. Тобто, можна говорити про цілеспрямованість судового контролю.

Порядок його здійснення нормативно регламентований Конституцією України, процесуальними кодексами (в тому числі – Кодексом адміністративного судочинства України), Законом України «Про судоустрій і статус суддів», іншими нормами інших нормативно-правових актів. Тож така ознака як нормативність, також має місце.

Судовий контроль має складну організаційну структуру. Є підстави стверджувати про наявність усіх елементів структури механізму правового регулювання, виокремлених у попередньому розділі даного дослідження. Окрім згаданої нормативної регламентації судового контролю, яка свідчить про наявність у структурі судового контролю як правового механізму такого елементу як правова норма, можна віднайти й інші елементи. Ініціювання («запуск») судового контролю є неможливим без низки юридичних фактів, першим з яких є факт ухвалення судом судового рішення та набрання ним законної сили, і, відповідно, необхідність його виконання. Окрім того, в якості прикладу, для звернення до суду із заявою в порядку ст. 383 КАС України (одна з передбачених форм судового контролю) необхідною передумовою (юридичним фактом) має бути вчинення суб'єктом владних повноважень – відповідачем, не на користь якого прийнято судове рішення, протиправних рішень, дій, бездіяльності в порядку виконання судових рішень.

Процесуальні правовідносини, що складаються між учасниками провадження в межах форм судового контролю, є третім елементом структури правового механізму судового контролю.

Нарешті, правозастосовчі акти (зокрема, судові рішення, прийняті судом в межах здійснення судового контролю), процесуальні форми судового контролю, - є четвертою складовою правового механізму – правозастосуванням.

З урахуванням коротко наведеної вище структури правового регулювання правовідносин в межах процедур судового контролю прослідковується і четверта ознака механізму правового регулювання судового контролю – стадійність.

Таким чином, на нашу думку, саме правовий механізм як понятійна одиниця найбільш точно відображає правову природу і зміст поняття судового контролю. Тому вбачається, що судовий контроль за виконанням судових рішень

є правовим механізмом діяльності судової влади, направленим на забезпечення обов'язковості виконання судового рішення як конституційної засади правосуддя, який реалізовується за допомогою комплексу нормативно визначених правових засобів та процедур у межах окремих форм судочинства. [76, с. 195].

Варто додати, що останнім часом думка про те, що судовий контроль варто розглядати саме як механізм правового регулювання, набирає популярності як в наукових колах, так і у правозастосовчій практиці. Зокрема, Задирака Н.Ю., Веліков С.Г. також зазначають, що судовий контроль являє собою правовий механізм діяльності судової влади, направлений на забезпечення обов'язковості виконання судового рішення як конституційної засади правосуддя, який реалізовується за допомогою комплексу нормативно визначених правових засобів та процедур у межах окремих форм судочинства [77, с. 556].

Окрім того, Верховний Суд у п.30 Постанови від 20.02.2025 року у справі № 440/8929/24 зазначив, що судовий контроль за виконанням судового рішення є юридичним механізмом діяльності суду, який покликаний забезпечити виконання судового рішення як невід'ємної складової права кожного на судовий захист та який реалізовується за допомогою комплексу нормативно визначених правових засобів і процедур у межах окремих форм судочинства [78]. Наведені погляди є додатковим свідченням перспективності й актуальності обраної теми дисертаційного дослідження.

Виходячи з викладеного, судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві слід розглядати як правовий механізм діяльності адміністративних судів, направлений на забезпечення обов'язковості виконання прийнятого у адміністративних справах судового рішення, як конституційної засади правосуддя, що реалізовується за допомогою комплексу нормативно визначених правових засобів та процедур, передбачених Кодексом адміністративного судочинства України.

Окрім того, Сасевич О.М. в одній з наукових статей запропонував окремий підхід до розуміння судового контролю, - як правового інституту. Він визначає судовий контроль як самостійний правовий інститут, тобто, відокремлену

систему правових норм, що врегульовують суспільні відносини, які виникають з приводу контролю за виконанням рішення, визначають учасників контролю, повноваження органів державної влади, права і обов'язки фізичних та юридичних осіб, процедуру та відповідальність за невиконання розпоряджень суду, спрямованих на здійснення контролю [79, с. 237].

У свою чергу, правова наука визначає інститут права як сукупність відокремлених, взаємопов'язаних правових норм, які утворюють частину галузі права та регулюють певну сторону однорідних суспільних відносин [80, с. 198]. При цьому інститут права є елементом системи права та характеризується наступними рисами:

- комплексним змістом, оскільки обов'язково складається з певної сукупності правових норм;
- регулятивним характером, оскільки направлений на регулювання відносин певного виду;
- взаємозв'язком і взаємодією з правовими нормами, належними до інших правових інститутів галузі права;
- наявністю юридичних засобів впливу, тобто здатністю здійснювати «самостійний регулятивний вплив на певну частину відносин у суспільстві»;
- внутрішньою організованістю та логічним взаємозв'язком правових норм, що становлять правовий інститут;
- предметним характером – правовий інститут присвячений регулюванню чітко визначеного виду суспільних відносин;
- галузевим сутнісним змістом – складається з норм, які належать до певної галузі права [81, с. 80].

З урахуванням наведених рис правового інституту, важко не погодитись з Сасевичем О.М., оскільки судовий контроль:

- регламентується не однією нормою, а одразу певною сукупністю правових норм, структурно і логічно закріплених одразу в декількох нормативно-правових актах (ст. 129-1 Конституції України, ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Розділ VII Цивільного процесуального

кодексу України, Розділ VI Господарського процесуального кодексу України, ст.ст. 287, 382 – 382-3, 383 Кодексу адміністративного судочинства України);

- регулює відносини, що складаються в процесі реалізації процедури контролю судом за виконанням судових рішень, а тому а тому відзначається регулятивним та предметним характером, впливом на ці відносини;

- має взаємозв'язок і взаємодію з іншими інститутами відповідних процесуальних галузей права. Для прикладу, позовна заява про оскарження рішень, дій або бездіяльності органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця в порядку ст. 287 КАС України має відповідати загальним вимогам, визначеним у ст. 160 КАС України; порядок перегляду в апеляційному порядку ухвал, винесених в процесі здійснення судового контролю, визначається відповідною главою процесуального кодексу; порядок підтвердження обставин, якими обґрунтовуються вимоги про застосування судового контролю, регулюється інститутом доказів та доказування відповідної галузі процесуального права тощо.

- складається із норм, які між собою є взаємно пов'язаними та узгодженими як за змістом, так і за структурою.

Тому погоджуємось з Сасевичем О.М. в контексті того, що з точки зору системи права судовий контроль являє собою окремий правовий інститут. При цьому оскільки в межах кожної з трьох названих галузей процесуального права судовий контроль набуває специфічних рис та форм, зумовлених предметом та методом відповідної галузі, то вбачається, що є сенс виокремлювати не один комплексний міжгалузевий інститут судового контролю, а три окремих інститути: інститут судового контролю в цивільному, господарському та адміністративному судочинстві.

Суто практичний, процедурний підхід до розуміння судового контролю пропонує й Капинос О.В., зазначаючи, що судовий контроль, фактично, являє собою перевірку судами належності, точності і своєчасності виконання судових рішень, яка може реалізовуватись через зобов'язання надати звіт щодо такого виконання або через спонукання до виконання рішення суду за допомогою

визнання протиправним рішення, дії або бездіяльності суб'єкта владних повноважень, вчинених ними в процесі виконання рішення суду [61, с. 231].

Вбачається, що такий підхід найбільш точно, ледве не буквально, відображає зміст присвячених судовому контролю процесуальних норм, закріплених у ст.ст. 382 – 382-3, 383 КАС України і є прикладом «вузького розуміння» судового контролю. Однак попри таку процесуальну спрямованість, дане визначення не повністю охоплює комплексний зміст поняття, оскільки не розкриває його правову природу та суть та завдання, про що йшла мова вище.

1.3. Мета та завдання правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві

Як було визначено в підрозділі 1.1. даного дисертаційного дослідження, цілеспрямованість, тобто, наявність конкретно визначеної мети і завдань – здійснити регулювання певного виду правових відносин, є однією з характерних ознак механізму правового регулювання, яка має визначальне значення для розуміння його змісту і правової природи.

Мета і завдання визначають суть і структуру правового механізму, сенс його існування як правового явища.

В той же час, теоретико-правовому аналізу мети та завдань судового контролю як правового механізму в сучасній науковій літературі належної уваги не приділено, що, зумовлює необхідність окремо зупинитись на даному питанні.

З аналізу чинного законодавства, наукових досліджень та правозастосовної практики вбачається, що правова сутність та структура судового контролю, як і будь-якого правового механізму, зумовлюється його метою та завданням.

Зокрема, на думку Скаун О.Ф. механізм правового регулювання є процесом переходу нормативності права в упорядкованість суспільних відносин, що реалізовується суб'єктами правового регулювання через використання системи правових засобів, форм та способів та має на меті задоволення інтересів учасників відносин і забезпечення правопорядку [16, с. 262].

Рогова О.Г. визначає правовим механізм як комплекс взаємопов'язаних та об'єктивованих на нормативному рівні юридичних засобів, що є необхідними і достатніми для досягнення певної мети [82, с. 378]. Схоже визначення наводить Корженко В.В. [83, с. 26].

Саме мета правового регулювання пов'язує в єдину структуровану систему певну сукупність правових засобів, утворюючи в результаті механізм правового регулювання [84, с. 49].

Бабич Н.О. відзначає, що будь-якому механізму правового регулювання властивий комплекс певних завдань (цілей), направлених на досягнення мети такого механізму, що не можуть бути неузгодженими з метою механізму та сутністю функцій держави, які реалізуються в межах механізму [85, с. 42].

Вбачається, що кожен з вище згаданих науковців, надаючи визначення поняттю механізму правового регулювання, вказує на наявність мети та/або завдань, на досягнення яких направлений механізм правового регулювання.

При цьому мета та завдання судового контролю як правового механізму часто безпідставно ототожнюються науковцями попри те, що дані поняття є фактично різними, хоч і взаємопов'язаними за змістом. Вбачається, що таке помилкове ототожнення зумовлене відсутністю окремого теоретико-правового дослідження завдань судового контролю у адміністративному процесі як понятійної одиниці.

Гладкий В.В. розуміє мету як прогнозований, формально описаний юридично значимий орієнтир на досягнення протягом визначеного часового проміжку певного правового стану чи статусу предметів, об'єктів або суб'єктів шляхом здійснення чи утримання від здійснення компетентних дій та використання певних інструментів [86, с. 65].

Мета є заздалегідь запланованим результатом, досягнення якого є можливим за допомогою відповідних засобів та способів. Натомість, завдання становлять собою поняття, що відображають необхідність для суб'єкта здійснити певні дії, направлені на досягнення мети. Отже, мета зумовлює наявність комплексу відповідних завдань, вирішення яких дозволяє досягти поставленої мети [87, с. 206].

На взаємопов'язаність, але нетотожність понять «мета» та «завдання» вказують і інші науковці.

Шумейко Т.А. визначає завдання правового механізму як нормативно визначені шляхи досягнення мети даного правового механізму, які привносять в діяльність суб'єктів належну юридичну та організаційну визначеність [88, с. 153].

З викладеного вбачається, що метою механізму правового регулювання є заздалегідь прогнозований, запланований результат, якого бажає досягти законодавець, імплементуючи відповідний механізм у чинне законодавство. Натомість завдання механізму правового регулювання – це певний наперед визначений обсяг діянь, рішень, процесів, процедур тощо, реалізованих у заздалегідь визначеній послідовності та порядку, належне виконання (вирішення) яких сприяє досягненню мети механізму правового регулювання.

Волкова Ю. відзначає, що розвиток інституту судового контролю є передумовою для реального захисту прав та інтересів учасників судового процесу з моменту прийняття судового рішення з огляду на те, що прийняте за наслідком судового процесу рішення має бути негайно реалізоване з метою відновлення порушеного права сторони [89, с. 291]. Ключовою метою судового контролю в адміністративному судочинстві є перевірка та встановлення факту дотримання органом владних повноважень покладених на нього повноважень, прийняття правомірного рішення або акта [89, с. 295]. Також, на думку автора, метою судового контролю є відновлення законності, а також порушених прав сторін суспільних відносин за участі суб'єкта владних повноважень [89, с. 302].

Кравчук В.М. вважає, що головною метою судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному процесі є виконання основних завдань адміністративного судочинства при здійсненні адміністративними судами правосуддя, з огляду на те, що правосуддя не обмежується винесенням судового рішення, а також передбачає його виконання [72, с. 81].

Не можемо погодитись з твердженням, що метою судового контролю є реалізація завдань адміністративного судочинства, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 2 КАС України завданням адміністративного судочинства є вирішення судом

спорів у сфері публічно-правових відносин. У свою чергу, судовий контроль здійснюється на стадії виконання судового рішення, – тобто тоді, коли спір вже є фактично вирішеним. Отже вбачається, мета судового контролю є відмінною від реалізації основних завдань адміністративного судочинства, а тому не погоджуємось з думкою Кравчука В.М.

Метою судового контролю, на думку Шило С.М. є забезпечення захисту конституційних прав і свобод людини й громадянина [90, с. 269]. Схожої думки притримується Михайлов О.О. [91, с. 138].

Судовий контроль, за твердженням Пронського Е. та Колеснікової М., має на меті: а) підтримку відповідності між рішеннями суб'єктів із владними повноваженнями та приписами Основного закону України й інших законодавчих актів України; б) гарантування захисту прав та свобод суб'єктів правових відносин управлінського типу; в) викорінення ситуацій по зловживанню службовим становищем та перевищенню повноважень посадовцями; г) відновлення законності у випадках її незбереження нелегальними діями (активними чи пасивними) органів державного управління й посадовців [92, с. 133].

Однак, на нашу думку, в даному твердженні вбачається деяке ототожнення понять мети та завдань судового контролю, особливо, в контексті виокремлених у якості мети судового контролю пунктів в) та г).

Смотрич Д.В. вважає, що метою здійснення судового контролю є забезпечення здійснення прав й інтересів суб'єктів приватного права у публічно-правових відносинах, їх захист від порушень зі сторони суб'єктів владних повноважень, створення додаткових гарантій для суб'єктів приватного права, що є необхідними для «врівноваження» можливостей суб'єкта приватного права з іншою стороною судового процесу – суб'єктом владних повноважень [93, с. 32].

Детальну увагу висвітленню мети судового контролю приділено Конституційним Судом України та Верховним судом у низці рішень.

Зокрема, у Рішенні Конституційного Суду України від 30.06.2009 року № 16-рп/2009 зазначено, що своєчасне забезпечення захисту та охорони прав і свобод людини і громадянина є метою судового контролю, а виконання

викладених у рішеннях суду приписів всіма суб'єктами правовідносин утверджує авторитет держави як правової [94].

Згідно з Рішенням Конституційного Суду України № 17-рп/2011 від 13.12.2011 року посилення судового контролю за виконанням судових рішень є заходом забезпечення конституційного права громадян на судовий захист [95].

Відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 26 червня 2013 року № 5-рп/2013 виконання судового рішення є невід'ємною складовою права кожного на судовий захист та являє собою законодавчо визначений комплекс дій, спрямованих на захист і відновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства та держави [96].

У Постанові від 20.02.2019 року у справі № 806/2143/15 Верховний Суд звернув увагу на те, що правові норми КАС України, які стосуються судового контролю, мають на меті забезпечення належного виконання судового рішення. Підставами їх застосування є саме невиконання судового рішення, ухваленого на користь позивача та обставини, які свідчать про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, пов'язаних з невиконанням судового рішення в цій справі [97].

Як вже зазначалось, контроль за виконанням судового рішення покладено на суд відповідно до ст. 129-1, якою була доповнена Конституція України на підставі Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 1401-VIII від 02.06.2016 року.

При цьому зі змісту п. 3.11 Пояснювальної записки від 26.01.2016 року до Проекту цього Закону України вбачається, що такі зміни мотивовані існуванням довготривалої практики неефективного виконання судових рішень, і тому, законопроектом запропоновано закріпити гарантії виконання судових рішень в Конституції України і покласти контроль за їх виконанням на суд, який ухвалив відповідне рішення.

Тобто, розробники законопроекту чітко окреслили мету покладення повноважень щодо здійснення судового контролю на суд – підвищення ефективності виконання судових рішень, і таким чином, забезпечення

дотримання однієї із засад судочинства – обов’язковості виконання судового рішення.

Тому, проаналізувавши вище викладені думки науковців й правові позиції, схилиємось до думки, що метою (тобто, запланованим законодавцем результатом впровадження) судового контролю у адміністративному судочинстві як правового механізму є забезпечення обов’язковості судового рішення як однієї з засад судочинства та гарантії права особи на судовий захист її прав, свобод та інтересів у сфері публічно-правових відносин.

Мета судового контролю за виконанням рішень у цивільному та господарському судочинстві досягається шляхом реалізації єдиної передбаченої законодавцем форми – шляхом оскарження рішень, дій чи бездіяльності державного виконавця, іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, приватного виконавця під час виконання судового рішення сторонами виконавчого провадження. Дана форма регламентована, відповідно, ст.ст. 447-453 ЦПК України та ст.ст. 339-345 ГПК України.

Натомість, у межах адміністративного судочинства прийнято виділяти, щонайменше, три форми судового контролю:

- покладення судом на суб’єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалено судове рішення, обов’язку подати звіт про виконання судового рішення (ст. 382, 382-1, 382-2, 382-3 КАС України);

- визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених на виконання такого рішення суду суб’єктом владних повноважень-відповідачем, або порушення прав позивача, визнаних таким рішенням суду (ст. 383 КАС України);

- визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності державного виконавця (чи інших посадових осіб органу державної виконавчої служби, приватного виконавця) - за зверненням учасника виконавчого провадження з позовною заявою (ст. 287 КАС України).

Наведені форми судового контролю відрізняються між собою за предметом регулювання суб’єктом звернення, предметом звернення, правовими засобами, процедурою та послідовністю реалізації, підставами та наслідками

застосування, суб'єктом, на якого покладаються обов'язки. А тому вбачається, що, на відміну від спільної, єдиної мети судового контролю в адміністративному процесі, його завдання залежать від обраної форми реалізації судового контролю.

Зокрема, зі змісту ч.ч. 1, 2 ст. 382 КАС України вбачається, що суб'єкт владних повноважень, не на користь якого ухвалене судове рішення, може бути зобов'язаний судом, що ухвалив дане рішення у адміністративній справі, подати звіт про виконання судового рішення у встановлений судом строк. Причому суд може покласти такий обов'язок як особисто на керівника суб'єкта владних повноважень, так і на кожного з членів колегіального органу у випадках, коли виконання судового рішення відноситься до повноважень, функцій, завдань саме колегіального органу (ч. 4 ст. 382-1 КАС України). За наслідками розгляду такого звіту про виконання рішення суду або у випадку неподання такого звіту суддя своєю ухвалою має повноваження визначити новий строк подання звіту, та накласти штраф на відповідального за виконання рішення керівника суб'єкта владних повноважень (ст.ст. 382-2, 382-3 КАС України).

Вбачається, що зміст цієї форми судового контролю зводиться до покладення на суб'єкта владних повноважень – відповідача обов'язку відзвітуватись про належне та своєчасне виконання судового рішення. При цьому вплив (правомірний тиск) здійснюється судом як щодо основного суб'єкта (суб'єкта владних повноважень) так і щодо факультативного – керівника такого суб'єкта чи членів колегіального органу, шляхом застосування до нього персональної відповідальності у формі штрафу (ч.ч. 3, 8 ст. 382-3 КАС України).

Законодавець прямо не пов'язує можливість покладення обов'язку подати звіт про виконання судового рішення з наявністю певних обставин чи умов, зокрема: наявність відкритого виконавчого провадження, наявність обставин, що свідчать про факт чи намір ухилитись від виконання рішення чи затягнути його виконання, наявність об'єктивних перешкод у виконанні рішення тощо.

Натомість, на практиці адміністративні суди при вирішенні питання застосування чи незастосування даної форми судового контролю керуються правовою позицією Верховного Суду, викладеною у Постановах від 27.02.2020

у справі N 0640/3719/18 та від 11.06.2020 у справі N 640/13988/19. Зі змісту даних Постанов вбачається, що наявність об'єктивних та підтверджених належними й допустимими доказами підстав вважати, що у разі незастосування заходу судового контролю рішення суду залишиться невиконаним або для його виконання доведеться докласти значних зусиль, є обов'язковою правовою підставою для покладення судом на відповідача обов'язку подати звіт про виконання судового рішення. При цьому суд при встановленні строку для подання звіту має враховувати особливості покладених згідно із судовим рішенням обов'язків та можливості їх виконати суб'єктом владних повноважень [98; 99].

В цьому контексті також слід навести висновок Верховного Суду, викладений у Постанові від 23.04.2020 року у справі № 560/523/19. Зокрема Верховний Суд виснував, що маючи на меті забезпечення реалізації конституційного принципу обов'язковості судових рішень, адміністративні суди повинні виважено обирати процесуальні засоби такого забезпечення. Серед іншого суди при застосуванні заходів судового контролю мають звертати увагу на причини виникнення затримки у виконанні судового рішення, аналізувати акти законодавства, враховувати вжиті відповідною посадовою особою заходи, спрямовані на виконання судового рішення, їх відповідність вимогам законодавства, встановлювати наявність і форму вини такої посадової особи, оцінювати співмірність розміру штрафу та доходів такої посадової особи. Застосування процесуальних засобів не повинне призводити до порушення засад адміністративного судочинства. Дані засоби не мають бути надмірними та не можуть призводити до порушення конституційних прав [100].

Також зі змісту норми вбачається, що дана форма судового контролю може бути застосована лише щодо тих судових рішень, якими на суб'єкта владних повноважень судом покладено обов'язок активного виконання (вчинити дії, прийняти рішення тощо), оскільки навряд чи вбачається за можливе подання звіту щодо виконання рішення, за яким суб'єкта владних повноважень зобов'язано утриматись від певних дій.

Нарешті, відповідно до ч.ч. 3, 8 ст. 382-3 КАС України половина суми застосованого до керівника суб'єкта владних повноважень чи члена колегіального органу штрафу підлягає стягненню на користь позивача, інша половина – до Державного бюджету України. Фактично, дана частина статті, по-перше, покликана додатково мотивувати позивача відігравати більш активну роль у процесі виконання судового рішення; по-друге, передбачає певну компенсацію, відшкодування на користь позивача, завдане несвоєчасним чи неналежним виконанням судового рішення.

При цьому відповідно до висновку Верховного Суду, викладеного у Постанові від 23.04.2020 року у справі № 560/523/19, накладення на керівника суб'єкта владних повноважень штрафу є мірою покарання. Тому накладення такого штрафу є можливим лише у випадку встановлення судом обставин, що свідчать про умисне невиконання рішення суду чи про недобросовісні дії суб'єкта владних повноважень, що свідчать про його ухилення від виконання рішення суду [100].

Враховуючи викладене, можна виділити наступні завдання судового контролю, що здійснюється у формі, передбаченій у ст.ст. 382 – 382-3 КАС України:

- оцінка ризиків невиконання судового рішення, виявлення перешкод для його своєчасного та належного виконання та усунення відповідних перешкод;
- створення правомірного тиску (впливу) на суб'єкта владних повноважень з метою спонукання його до своєчасного та належного виконання судового рішення;
- прискорення виконання судового рішення шляхом встановлення строку на подання звіту, з урахуванням особливостей покладених на суб'єкта владних повноважень обов'язків та наявності фактичної можливості його виконання;
- перевірка правомірності рішень, дій та бездіяльності відповідача - суб'єкта владних повноважень та його керівника в процесі виконання судового рішення;
- створення правомірного тиску (впливу) на керівника суб'єкта владних повноважень через можливість його притягнення до персональної

відповідальності - з метою спонукання його до належного виконання посадових обов'язків та здійснення наданих повноважень, направлених на належне та своєчасне виконання рішення суду;

- додаткове мотивування позивача (стягувача) відігравати активну роль у процесі виконання рішення та використовувати надані законом процесуальні права;

- забезпечення часткової компенсації (сатисфакції) шкоди, завданої позивачу умисним невиконанням / неналежним чи несвоєчасним виконанням судового рішення.

Встановлена статтею 383 КАС України форма судового контролю передбачає можливість оскарження позивачем, на користь якого ухвалено рішення суду, рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень – відповідача, вчинених на виконання такого рішення суду, або порушення прав позивача, підтверджених таким рішенням суду.

У разі встановлення підстав для визнання таких рішень, дій, бездіяльності протиправними, суд відповідно до ч. 6 ст. 383 КАС України постановляє окрему ухвалу у передбаченому статтею 249 КАС України порядку.

При цьому відповідно до ч. 3 ст. 383 КАС України вимоги позивача мають бути обґрунтованими та підтвердженими доказами.

Розгляд і вирішення заяви, поданої в порядку ст. 383 КАС України, здійснюється судом протягом десяти днів з дня її отримання.

За змістом ч.ч. 1, 2, 5 ст. 249 КАС України суду надано повноваження у разі виявлення порушення закону під час розгляду справи постановити окрему ухвалу й направити її відповідним суб'єктам владних повноважень для вжиття заходів щодо усунення причин та умов, що сприяли порушенню закону. За необхідності судом може бути постановлена окрема ухвала про наявність підстав для розгляду питання про притягнення до відповідальності осіб, рішення, дії чи бездіяльність яких визнаються протиправними. При цьому виконання зазначених у окремій ухвалі вказівок суду має здійснюватися в межах встановленого судом в даній ухвалі строку.

Окрім того, з огляду на практику Верховного Суду вбачається, що форма судового контролю, передбачена у ст. 383 КАС України, окрім, власне, забезпечення обов'язковості виконання судового рішення, покликана унеможливити звернення до адміністративного суду з позовом про спонукання суб'єкта владних повноважень виконати судові рішення, ухвалені на користь такого позивача. Таким чином забезпечується дотримання принципу остаточності судового рішення та правової визначеності.

Зокрема, відповідно до правової позиції Верховного Суду, висловленої у постановках від 03.04.2019 у справі №820/4261/18, від 09.07.2019 у справі №826/17587/18 та від 02.11.2021 у справі №620/1528/19, судові рішення має виконуватися безпосередньо, тому для його виконання ухвалення будь-яких інших, додаткових судових рішень не вимагається. У випадку невиконання рішення, позивач має право вимагати вжиття передбачених законодавством про виконавче провадження і КАС України спеціальних заходів впливу на боржника. Не може бути самостійним предметом окремого судового провадження невиконання судового рішення [101; 102; 103].

Велика Палата Верховного Суду у Постанові від 16.01.2019 у справі №686/23317/13-а зазначила про неможливість покладення на суб'єкта владних повноважень обов'язку виконувати судові рішення шляхом ухвалення іншого судового рішення з цього ж приводу, оскільки примусове виконання рішення суду здійснюється в передбаченому Законом України «Про виконавче провадження» порядку. Зазначений спосіб захисту не сприяє усуненню юридичного конфлікту і не відповідає об'єкту порушеного права, а тому неможливо в такий спосіб захистити чи відновити право у разі визнання його судом порушеним. З огляду на те, що виконавче провадження є завершальною стадією судового провадження, то при розгляді позовних вимог позивача стосовно невиконання окремого судового рішення у іншій справі суд не має зобов'язувати виконувати рішення суду шляхом ухвалення нового судового рішення [104].

Відповідно до правової позиції Верховного Суду, висловленої у Постановках від 08.09.2022 по справі №817/153/18, від 26.10.2022 по справі

№380/9852/21 та від 06.02.2023 по справі №140/559/22 [105; 106; 107], позивач який вважає, що рішенням, дією або бездіяльністю відповідача на виконання рішення суду порушувалися його права, свободи чи інтереси, має право звернутися до суду із заявою в порядку статті 383 КАС України (в порядку судового контролю за виконанням рішення), а не подавати новий позов. Верховний Суд зазначив, що вимоги про визнання протиправними рішень, дій або бездіяльності суб'єкта владних повноважень, що прийняті (вчинені чи не вчинені) на виконання судового рішення, не підлягають розгляду в окремому судовому провадженні.

Таким чином, можна виділити наступні завдання судового контролю, що здійснюється у формі, передбаченій у ст. 383 КАС України:

- перевірка правомірності рішень, дій, бездіяльності суб'єкта владних повноважень в процесі виконання рішення суду;
- спонукання суб'єкта владних повноважень до вжиття заходів, направлених на усунення причин та умов, що сприяли порушенню закону (ч. 1 ст. 249 КАС України);
- притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні протиправних рішень, дій, бездіяльності;
- прискорення виконання судового рішення шляхом встановлення строку на подання відповіді на окрему ухвалу;
- унеможливлення звернення до адміністративного суду з позовом щодо спонукання суб'єкта владних повноважень виконати судові рішення.

Встановлена ст. 287 КАС України форма судового контролю передбачає можливість оскарження учасниками виконавчого провадження рішень, дій чи бездіяльності державного виконавця (чи іншої посадової особи органу ДВС або приватного виконавця), якими порушено права, свободи чи інтереси.

Зі змісту ч. 1 ст. 287 КАС вбачаються наступні особливості даної форми судового контролю:

- можливість оскарження не лише позивачем, на користь якого ухвалено рішення, а й іншими учасниками виконавчого провадження;

- оскаржуються рішення, дії, бездіяльність органів та осіб, що здійснюють примусове виконання рішення, а не суб'єктів владних повноважень-відповідачів;

- здійснюється у порядку позовного провадження, віднесеного до термінових адміністративних справ (відзначається скороченими строками звернення до суду, а також скороченими строками розгляду та вирішення).

Таким чином, можна виділити наступні завдання судового контролю, що здійснюється у формі, передбаченій у ст. 287 КАС України:

- перевірка правомірності рішень, дій, бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця в процесі виконання судового рішення;

- захист прав і свобод учасників виконавчого провадження, осіб, залучених до проведення виконавчих дій від порушень з боку органів та осіб, що здійснюють примусове виконання рішень;

- забезпечення дотримання засад виконавчого провадження, зокрема: верховенства права, обов'язковості виконання рішень, законності, справедливості, неупередженості, об'єктивності, розумності строків виконавчого провадження, забезпечення права на оскарження рішень, дій або бездіяльності державних виконавців тощо.

Висновки до розділу 1

1. Досліджено співвідношення понять «правове регулювання» і «правовий вплив». Встановлено, що правове регулювання є однією з форм правового впливу, охоплюється змістом даного поняття та реалізується за допомогою системи взаємоузгоджених правових засобів, - механізму правового регулювання. Проаналізовано основні методологічні підходи до розуміння механізму правового регулювання – інструментальний, діяльнісний, системний, комплексний. Визначено основні понятійні категорії («ключові слова»), якими оперують зазначені підходи. Обрано для цілей даного дисертаційного дослідження інструментальний підхід для розуміння поняття механізм

правового регулювання. Виокремлено основні ознаки механізму правового регулювання: цілеспрямованість, системність, нормативність, стадійність. На підставі проведеного дослідження запропоновано власне визначення даного поняття. Механізм правового регулювання є нормативно визначеною системою послідовно (стадійно) організованих і внутрішньо узгоджених правових засобів, направленою на правове регулювання суспільних відносин. Встановлено, що структура механізму правового регулювання обумовлюється стадійністю правового регулювання. Кожній стадії правового регулювання має відповідати один елемент структури. З урахуванням зазначеного підходу запропоновано включати до структури правового механізму: правові норми, юридичні факти, правовідносини і правозастосування.

2. Виокремлено та проаналізовано основні підходи до розуміння правової природи та суті судового контролю за виконанням судових рішень як: функції судової влади, форми здійснення судової влади, окремого виду судового провадження. Досліджено взаємозв'язок між ними у контексті розвитку правового регулювання даного правового явища. Запропоновано власний підхід до розуміння судового контролю як комплексного поняття, яке варто розглядати одночасно як правовий механізм і як окремий інститут. Визначено, що судовий контроль з точки зору його правової сутності та завдання є правовим механізмом, направленим на забезпечення обов'язковості виконання судового рішення як конституційної засади правосуддя, який реалізовується за допомогою комплексу нормативно визначених правових засобів та процедур у межах окремих форм судочинства. Визначено, що з точки зору системи права судовий контроль є правовим інститутом в межах окремої галузі процесуального права, який врегульовує суспільні відносини, що виникають під час здійснення направлених на забезпечення обов'язковості виконання судового рішення правових засобів та процедур, а також визначає підстави, форми, порядок та строки їх здійснення.

Визначено, що судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві слід розглядати як правовий механізм діяльності адміністративних судів, направлений на забезпечення обов'язковості виконання прийнятих у адміністративних справах судових рішень, як конституційної засади

правосуддя, що реалізовується за допомогою комплексу нормативно визначених правових засобів та процедур, передбачених Кодексом адміністративного судочинства України.

3. Визначено, що метою (тобто, запланованим законодавцем результатом впровадження) правового механізму судового контролю у адміністративному судочинстві є забезпечення обов'язковості судового рішення як однієї з засад судочинства та гарантії права на судовий захист прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин. Встановлено, що мета судового контролю є спільною та єдиною для усіх законодавчо визначених форм правового механізму судового контролю в адміністративному процесі. При цьому завдання судового контролю доцільно виділяти окремо для кожної форми судового контролю, з огляду на їх відмінність між собою за предметом регулювання, предметом та суб'єктом звернення, правовими засобами, процедурою та послідовністю реалізації, підставами та наслідками застосування.

4. Виокремлено наступні завдання судового контролю, що здійснюється у формі, передбаченій у ст.ст. 382 – 382-3 КАС України: оцінка ризиків невиконання судового рішення, виявлення перешкод для своєчасного та належного виконання судового рішення та усунення відповідних перешкод; створення правомірного тиску (впливу) на суб'єкта владних повноважень з метою спонукання його до своєчасного та належного виконання судового рішення; прискорення виконання судового рішення шляхом встановлення строку на подання звіту; перевірка правомірності рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень та його керівника в процесі виконання судового рішення; створення правомірного тиску (впливу) на керівника суб'єкта владних повноважень через можливість його притягнення до персональної відповідальності; додаткове мотивування позивача (стягувача) відігравати активну роль у процесі виконання судового рішення та використовувати надані законом процесуальні права; забезпечення часткової компенсації (сатисфакції) шкоди, завданої позивачу умисним невиконанням / неналежним чи несвоєчасним виконанням судового рішення.

5. Запропоновано виділяти наступні завдання судового контролю, що здійснюється у формі, передбаченій у ст. 383 КАС України: перевірка правомірності рішень, дій, бездіяльності суб'єкта владних повноважень в процесі виконання судового рішення; спонукання суб'єкта владних повноважень до вжиття заходів, направлених на усунення причин та умов, що сприяли порушенню закону; притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні протиправних рішень, дій, бездіяльності; прискорення виконання судового рішення шляхом встановлення строку на подання відповіді на окрему ухвалу; унеможливлення звернення до адміністративного суду з позовом щодо спонукання суб'єкта владних повноважень виконати судові рішення.

6. Визначено, що завданнями судового контролю, який здійснюється у формі, передбаченій у ст. 287 КАС України, є: перевірка правомірності рішень, дій, бездіяльності державного виконавця (іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, приватного виконавця) в процесі виконання судового рішення; захист прав, свобод та інтересів учасників виконавчого провадження, осіб, залучених до проведення виконавчих дій від порушень з боку органів та осіб, що здійснюють примусове виконання рішень; забезпечення дотримання засад виконавчого провадження.

РОЗДІЛ 2.

СТРУКТУРА ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

2.1. Правові норми як елемент правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві

Прихильники як широкого, так і вузького підходів до розуміння структури правового механізму, неодмінно включають правову норму до складу даного поняття. Така однастайність є цілком зрозумілою, оскільки правові норми є первинним елементом системи права, передумовою та фундаментом для існування будь-якого правового механізму в цілому. Недарма деякі науковці при поясненні сутності поняття «правова норма» використовують образні порівняння з «цеглинкою», з якої побудована будівля (система) права, «первинною клітинкою права», «клітинкою правової матерії» тощо.

Деякі дослідники вважають правову норму ледь не ключовим елементом правового механізму [108, с. 159]. Кривицький Ю.В., аналізуючи деяких авторів радянської доби, приходить до висновку, що норму права слід досліджувати саме крізь призму механізму правового регулювання, оскільки система норм – лише одна із підсистем правового механізму. Такий підхід, на думку автора, дозволяє з'ясувати функціональний потенціал норм права, що, відповідно, дозволяє краще зрозуміти як механізм правового регулювання, так і саму норму права [109, с. 12].

Категорія правової норми як загальнотеоретичного поняття у правовій науці є ґрунтовно дослідженою та усталеною. Зокрема, Котюк В.О. визначає норму права як офіційне, формально визначене і загальнообов'язкове правило поведінки, яке встановлюється або санкціонується державою, охороняється нею від порушень, спрямовується на регулювання найбільш важливих суспільних відносин та охорону соціальних цінностей шляхом встановлення юридичних прав та обов'язків суб'єктів права [110, с. 131].

На думку Рабіновича П.М. правова норма є формально-визначеним правилом фізичної поведінки, встановленим і забезпеченим державою з метою регулювання, охорони і захисту суспільних відносин [111, с. 128].

За визначенням Скакун О.Ф. норма права є загальнообов'язковим правилом поведінки, сформованим в суспільстві відповідно до визнаної в ньому справедливої міри свободи і рівності та формально визначене (встановлене чи санкціоноване) і забезпечене державною з метою регулювання, охорони і захисту суспільних відносин [16, с. 275].

Вбачається, що відмінності між визначеннями поняття не є суттєвими. Автори розкривають зміст поняття норми права через низку характерних ознак, які дозволяють виокремити зазначений термін від інших понять. До таких ознак вчені відносять:

- Регулятивний характер. Правові норми є правилами поведінки, спрямованими на врегулювання відносин між суб'єктами права та впорядкування суспільних зв'язків;

- Загальнообов'язковість, що проявляється в неперсоніфікованості та невичерпності. Неперсоніфікованість означає відсутність вказівки в нормі на конкретного суб'єкта та її зверненість до одразу багатьох поіменно неперелічених суб'єктів. Під невичерпністю мається на увазі можливість багаторазової реалізації норми. Тобто, правова норма встановлює правило поведінки для нескінченної кількості життєвих ситуацій певного виду та необмеженої кількості осіб певної категорії [18, с. 227]. Норма права не є ситуативною (казуальною).

- Формальна визначеність. Правова норма є формою, в якій закріплюються права і обов'язки, можливість певної поведінки, необхідність вчинити певні дії чи утриматись від їх вчинення [112, с. 56]. Правова норма закріплюється в письмовій формі у формах (джерелах) права та є офіційно визначеною.

- Забезпеченість державним примусом. Обов'язковість норми права досягається завдяки гарантії з боку держави застосувати певні заходи впливу у разі порушення правової норми. При цьому більшість вчених відзначає, що в

умовах правової держави основним має бути формат не примусового, а добровільного виконання правової норми як легітимної і авторитетної вимоги [113, с. 128].

- Системність, оскільки норма права є первинним елементом системи права та утворює взаємоузгоджену внутрішню структуру та ієрархію з правовими інститутами, галузями права та іншими нормами права [112, с. 56].

Серед інших ознак правової норми в науковій літературі називаються: представницько-зобов'язуючий характер; встановлюється або санкціонується компетентними державними органами; абстрактність; владний характер; функціональність; ясність тощо.

Норми права прийнято класифікувати за широким колом критеріїв, зокрема:

- класичні та спеціалізовані. Під класичними маються на увазі норми-правила поведінки, які безпосередньо встановлюють еталон правомірної поведінки. Натомість, спеціалізовані норми права (норми-дефініції, норми-принципи, норми-строки, колізійні норми тощо) не містять у собі правила поведінки, однак здійснюють субсидіарну (допоміжну) функцію у правовому регулюванні.

- за функціональною спрямованістю – регулятивні (правовстановлюючі) та охоронні.

- за способом правового регулювання – зобов'язувальні, заборонні та уповноважувальні;

- за методом правового регулювання – імперативні та диспозитивні;

- за ступенем визначеності – абсолютно визначені та відносно визначені;

- норми матеріального права та норми процесуального права;

- за галузевою ознакою – конституційні, адміністративні, кримінальні, цивільні тощо [18, с. 228].

В контексті значення правової норми в структурі правового механізму вчені відзначають його основоположну роль як головного засобу правового регулювання. Саме з норм розпочинається дія права на суспільні відносини [114, с. 308].

Норма права як елемент правового механізму виконує низку завдань, зокрема: визначає правовідносини, на які поширюється вплив інструментів правового механізму, встановлює склад учасників таких правовідносин, визначає, власне, правило поведінки та умови його реалізації [115, с. 38].

З викладеного вбачається, що норма права в межах правового механізму виконує, в першу чергу, регулятивну функцію – встановлює правило поведінки, а також формує і формально закріплює усі інші правові засоби, що є елементами правового механізму. Правовими нормами визначені і юридичні факти, що зумовлюють виникнення, зміну й припинення правовідносин щодо судового контролю, і, власне правовідносини та їх елементи (суб'єкт, об'єкт, зміст), і правозастосування.

Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 381-1 КАС України суд може здійснювати судовий контроль за виконанням судового рішення у порядку, встановленому статтями 287, 382-382-3, 383 Кодексу. Тобто, даною правовою нормою закріплено процесуальні форми судового контролю як складову правозастосування.

У ч. 1 ст. 383 КАС України нормативно закріплено низку юридичних фактів правовстановлюючого юридичного складу, з настанням яких виникають правовідносини в межах форми судового контролю, передбаченої ст. 383 КАС України. Мова йде про: факт ухвалення рішення на користь особи-позивача, а також факт подання такою особою заяви про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень - відповідачем на виконання такого рішення суду.

Нормативно закріпленими є й усі елементи правовідносин, що виникають в межах судового контролю. Для прикладу, у частині першій статті 287 КАС України окреслено коло суб'єктів права на звернення до суду із позовом в порядку ст. 287 КАС України шляхом здійснення посилання на ст. 14 Закону України «Про виконавче провадження». Фактично, законодавець визначив частину суб'єктів правовідносин, що виникають в межах даної форми судового контролю.

Частина 2 ст. 382-1 КАС України закріплює право суду як суб'єкта процесуальних правовідносин зобов'язати суб'єкта владних повноважень-відповідача подати у встановлений строк звіт про виконання судового рішення, і, відповідно, кореспондуючий йому обов'язок суб'єкта владних повноважень подати такий звіт. Такі суб'єктивне право і юридичний обов'язок становлять частину юридичного змісту правовідносин.

У свою чергу, у частині 2 ст. 382-2 КАС України закріплено вимоги до змісту звіту суб'єкта владних повноважень як акту реалізації юридичного обов'язку суб'єкта владних повноважень. Такий акт є проявом матеріального аспекту змісту правовідносин.

У ч. 6 ст. 383 КАС України нормативно закріплено види актів правозастосування суду (ухвала про залишення без задоволення заяви, окрема ухвала), через які здійснюється виконання мети і завдань правового механізму судового контролю за формою, передбаченою ст. 383 КАС України.

Наведені приклади наглядно ілюструють важливість ролі правової норми у структурі правового механізму. Отже, є підстави стверджувати про правову норму як про системоутворюючий елемент правового механізму [116, с. 247].

В той же час, правова наука за функціональною спрямованістю вирізняє охоронні (правоохоронні) норми – норми, що здійснюють правове регулювання суспільних відносин шляхом визначення складів правопорушень та санкцій. Зокрема, у ч. 3 ст. 382-2 Кодексу адміністративного судочинства України передбачено накладення судом штрафу на керівника суб'єкта владних повноважень у разі відмови у прийнятті звіту. Таким чином, окрім правовстановлюючої, правові норми в межах правового механізму судового контролю виконують також і правоохоронну функцію.

Кривицький Ю.В. відзначає, що характер регулюючої дії нормативної основи правового механізму безпосередньо залежить від виду правової норми: зобов'язуюча норма права передбачає активну поведінку зобов'язаної осіб, заборонна норми накладає пасивні обов'язки на суб'єкта, а дозвоільна норма надає можливість носію суб'єктивного права вчиняти активні дії, направлені на його реалізацію. У свою чергу, від виду норми права залежить виникнення тієї

чи іншої стадії юридичного регулювання суспільних відносин. Зокрема, первинна реалізація заборонних норм завершується на початковій стадії правового регулювання, і лише у разі недодержання встановлених заборон розпочинають дію інші юридичні засоби правового механізму. Тобто, між елементами правового механізму існує взаємозв'язок, за якого попередній елемент породжує (змінює) наступний та одночасно реалізується в ньому. Норми права в цілому зумовлюють успішність функціонування правового механізму, виступаючи первинним елементом у процесі правового регулювання [7, с. 63].

Переходячи до аналізу правових норм, які становлять нормативну основу правового механізму судового контролю в адміністративному процесі, насамперед, відзначимо, що з прийняттям Закону України № 4094-IX від 21.11.2024 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень» законодавцем було доповнено Кодекс адміністративного судочинства України статтями 381-1, 382-1, 382-2, 382-3, а також викладено в новій редакції статтю 382, внаслідок чого в цілому було вдосконалено положення про судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративному процесі [117].

На конституційному рівні нормативне підґрунтя судового контролю закріплене у статті 129-1 Конституції України, відповідно до якої судові рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд [39]. Норми-принципи, що містяться в зазначеній статті Основного закону, фактично закладають підґрунтя для існування і розвитку судового контролю у процесуальних галузях права, покладають на державу обов'язок створити дієві механізми реалізації принципи обов'язковості судових рішень та визначають суб'єкт здійснення такого контролю.

З огляду на позицію Конституційного Суду України, викладену у Рішенні від 15 травня 2019 р. № 2-р(П)/2019 за результатами аналізу ст. ст. 3, 8, ч.ч. 1, 2 ст. 55, ч.ч. 1, 2 ст. 129-1 Конституції України, обов'язковість виконання судового рішення є необхідною умовою реалізації конституційного права кожного на судовий захист, тому держава не має ухилятися від виконання свого позитивного

обов'язку щодо забезпечення виконання судового рішення задля реального захисту та відновлення захищених судом прав і свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави [118]. З викладеного можна стверджувати, що оскільки принцип обов'язковості виконання судового рішення є складовою права на судовий захист, то конституційно-правові норми, закріплені у положеннях ст.ст. 3, 8, ч.ч. 1, 2 ст. 55 Конституції України, також входять до групи правових норм правового механізму судового контролю як норми конституційного рівня.

Окрім того, у ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [40] також, серед іншого, закріплено принцип обов'язковості судових рішень усіма учасниками правовідносин (ч. 2), покладено здійснення судового контролю на суд у межах наданих законом повноважень (ч. 3), передбачено установлену законом юридичну відповідальність внаслідок невиконання судових рішень (ч.4). Варто відзначити, що дія цього Закону поширюється на усі процесуальні галузі права, а отже можна стверджувати, що зазначені норми здійснюють регуляторний вплив на правовий механізм судового контролю в адміністративному процесі зокрема. Окрім того вбачається, що закріплена у ч. 4 ст. 13 Закону правоохоронна норма направлена на виконання покладеного на державу конституційного обов'язку, оскільки її бланкетна диспозиція відсилає до нормативних актів, якими закріплено відповідну юридичну відповідальність. Мова, зокрема, йде про ст. 382 Кримінального кодексу України [119], якою передбачено кримінальну відповідальність за умисне невиконання судових рішень, що набрали законної сили. Тобто, дані норми в цілому виконують правоохоронну функцію в правовому механізмі судового контролю.

Варто згадати також про положення Закону України «Про виконавче провадження», що встановлює засади і процедуру здійснення виконавчого провадження як завершальної стадії судового процесу і примусового виконання рішення. Зокрема, статтею 74 зазначеного Закону визначено право оскарження в судовому порядку учасниками виконавчого провадження рішень, дій і бездіяльності державних виконавців та інших посадових осіб ДВС. Тобто, дані

норми, фактично відсилають учасників виконавчого провадження до форми судового контролю, визначеної ст. 287 КАС України.

Вже згадані вище положення ст. 14 Закону України «Про виконавче провадження» окреслюють коло суб'єктів, управнених звернутись з адміністративною позовною заявою про визнання протиправними рішень, дій або бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, приватного виконавця. Зазначений закон містить й інші норми, що мають нормативний вплив на правовий механізм судового контролю.

Безпосередньо у адміністративному судочинстві нормативне підґрунтя судового контролю за виконання судових рішень складають адміністративно-процесуальні норми, закріплені у статтях 14, 287, 381-1, 382, 382-1, 382-2, 382-3, 383 Кодексу адміністративного судочинства України (далі по тексту – КАС України) [120].

Зокрема, ч.ч. 2, 3 ст. КАС України містить норми, аналогічні за змістом нормам ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

У ст. 381-1 КАС України визначено, який саме суд має повноваження здійснювати судовий контроль за виконанням судових рішень. Окрім того, у ч. 2 зазначеної статті міститься норма, якою закріплено форми, в який здійснюється судовий контроль. Тобто, дана норма визначає інший елемент структури механізму судового контролю – процесуальні форму як складову правозастосування. Більше того, норма ч. 2 ст. 381-1 КАС України є своєрідним «містком» між групами норм, які регулюють порядок реалізації трьох процесуальних форм судового контролю, що дозволяє говорити про їх однорідність та внутрішню узгодженість.

Група статей 382, 382-1, 382-2, 382-3 КАС України встановлює умови та порядок здійснення судового контролю у формі зобов'язання суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалено судове рішення, подати звіт про виконання судового рішення. Правовстановлюючі норми, що містяться в зазначених статтях, окрім виконання основної їх функції, яка полягає у встановленні правил поведінки, також визначають й інші елементи правового

механізму, що, в свою чергу, дає змогу чітко прослідкувати взаємозв'язок між складовими його структури. Зокрема, статтями закріплено: повноваження суду при здійсненні даної форми судового контролю, права і обов'язки сторін (як передумови для виникнення і існування процесуальних правовідносин як іще однієї складової правового механізму), умови і строки, за яких судовий контроль може бути реалізований (тобто, наявний зв'язок з юридичними фактами як елементом правового механізму), порядок розгляду судом заяви про зобов'язання подати звіт, розгляду поданого звіту та прийняття судових рішень за наслідками його розгляду (тобто, мова йде про правозастосовчі акти зокрема і правозастосування в цілому як елемент правового механізму) тощо.

Стаття 383 КАС України регламентує другу процесуальну форму судового контролю - визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень - відповідачем на виконання рішення суду. Нормами даної статті також законодавчо закріплено усі інші структурні складові даної форми судового контролю: від юридичних фактів (вчинені рішення, дії, бездіяльність суб'єкта владних повноважень як підстава для ініціювання судового контролю, ч. 1) до правозастосовчих актів у форму ухвал за наслідками розгляду відповідної заяви (ч. 6 статті).

При цьому в другому реченні частини 6 зазначеної статті зазначено, що в разі встановлення судом підстав для задоволення заяви суд постановляє ухвалу в порядку, передбаченому статтею 249 Кодексу. У свою чергу, ст. 249 визначає механізм реагування судом на виявлені під час розгляду справи порушення закону через постановлення окремих ухвал. Отже, через відсильний характер закріпленої у ч. 6 ст. 383 норми простежується в цілому взаємозв'язок і узгодженість судового контролю з іншими інститутами адміністративного процесуального права.

Норми статті 287 КАС України визначають третю форму судового контролю, яка, на відміну від двох вище розглянутих форм, за напрямком впливу спрямована вже не на суб'єкта владних повноважень – боржника, а на органи і посадових осіб, що здійснюють примусове виконання судових рішень. Зміст даної форми полягає у оскарженні їх рішень, дій чи бездіяльності, вчинених під

час виконавчого провадження. У ч. 1 ст. 287 визначено, що зазначена форма судового контролю здійснюється у позовному провадженні. Окрім того, стаття містить низку норм-строків, якими врегульовано: строк звернення до суду з позовною заявою, строк розгляду справи, строк апеляційного оскарження та строк перегляду справи в апеляційному порядку. Однак в цілому норми статті 287 КАС України не розкривають процедуру і порядок здійснення судом судового контролю в зазначеній формі. Натомість, зі змісту ст.ст. 268-272 КАС України вбачається, що адміністративні справи визначені ст. 287 відносяться до категорії термінових адміністративних справ, а отже особливості їх розгляду врегульовані положеннями зазначених статей.

В цілому з викладеного вбачається, що нормативна складова правового механізму судового контролю не обмежується виключно нормами, закріпленими законодавцем в статтях 287, 381-1 – 383 Кодексу під заголовком «судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративних справах», а органічно запозичує і використовує нормативний інструментарій інших правових інститутів внутрішньої системи процесуального права. Подібний зв'язок можна простежити ледь не з будь-яким інститутом галузі. Наприклад, у ч. 3 ст. 383 КАС України визначено, що на підтвердження обставин, якими обґрунтовуються вимоги, позивач зазначає докази, про які йому відомо і які можуть бути використані судом. Однак дана норма не регулює предмет і межі доказування, процесуальні форми доказів, процедуру подання доказів тощо, оскільки ці питання врегульовані нормами Глави 5 Кодексу, і які утворюють окремий правовий інститут – доказів і доказування. Закріплена у ч. 4 ст. 383 КАС України передбачає процесуальний строк, протягом якого позивач може реалізувати право на застосування заходу судового контролю. Однак норма не містить визначення процесуального строку, порядку його обчислення, зупинення, продовження, поновлення, тощо. Дані питання регулюються інститутом процесуальних строків, закріпленим у Главі 6 Кодексу. Третім прикладом є вже згадане раніше посилання на ст. 249 у ч. 6 ст. 383 Кодексу.

В юридичній науці існує підхід до розуміння судового контролю як правового інституту. Зокрема, Сасевич О.М. визначає судовий контроль як

самостійний правовий інститут, тобто, відокремлену систему правових норм, що врегульовують суспільні відносини, які виникають з приводу контролю за виконанням рішення, визначають учасників контролю, повноваження органів державної влади, права і обов'язки фізичних та юридичних осіб, процедуру та відповідальність за невиконання розпоряджень суду, спрямованих на здійснення контролю [79, с. 237].

Якщо аналізувати судовий контроль із точки зору системи права, то із зазначеною думкою важко не погодитись з огляду на те, що закріплена у ст.ст. 287, 381-1 – 383 Кодексу група правових норм є дійсно однорідною, внутрішньо узгодженою і послідовною, направленою на упорядкування конкретного виду процесуальних правовідносин (що складаються в процесі здійснення судового контролю), відзначається наявністю самостійних юридичних заходів впливу, та зв'язком з іншими правовими інститутами галузі.

В той же час, правові норми є лише одним з елементів структури правового механізму, - хоч ключовим, але не єдиним. Правовий механізм судового контролю на нормативному рівні представлений не однією чи декількома розрізненими нормами, а внутрішньо узгодженим комплексом норм, які за рівнем структурованості можна назвати правовим інститутом. Однак правовий механізм судовий контроль включає і інші елементи, а отже є ширшим поняттям. З огляду на викладене, наявні підстави стверджувати, що судовий контроль як правовий інститут охоплюється поняттям правового механізму судового контролю та являє собою його нормативну складову.

2.2. Юридичні факти як елемент правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві

Як було встановлено в першому розділі дисертаційного дослідження, юридичний факт є одним з елементів правового механізму, який відповідає другій стадії правового регулювання - визначення спеціальних умов, при

настанні яких відбувається дія загальних норм, які дозволяють перейти від загальних правил конкретних правовідносин.

Значення юридичних фактів у контексті правового регулювання у науковій літературі подається крізь призму образних порівнянь з «пальним для двигуна» [121, с. 83], «спусковим гачком» [122, с. 233], «правовим імпульсом» [123, с. 75], що в цілому дає можливість уявити юридичний факт як рушійну силу механізму правового регулювання.

Як відзначає Кархут О.Я., юридичний факт є важливим елементом механізму правового регулювання, оскільки саме окреслення правовою нормою тих чи інших життєвих обставин, фактів, станів, поведінки як юридично значимих визначає мету, зміст, характер та результат правового регулювання [20, с. 66].

На думку Андронові В.А., юридичні факти – є тією зоною дії права, в якій правові норми «зустрічаються» з життям, дійсністю. А отже, юридичні факти надають можливість вивести правовідносини в площину проблематики фактичних відносин, продемонструвати зв'язок вивчення правових відносин з соціологією, теорією управління та іншими суспільними науками [124, с. 150].

Варто зауважити, що юридичний факт не є суто теоретичною категорією, а віднайшов своє юридичне закріплення у чинному законодавстві України, зокрема, у ст. 11 Цивільного кодексу України як одна з підстав для виникнення цивільних прав і обов'язків [125].

Поняття юридичний факт є відносно усталеним у теорії права. Наявні два основні теоретичні підходи до розуміння даного поняття, які, на перший погляд, є схожими.

За вужчого підходу під юридичним фактом розуміється конкретна життєва обставина, з якою норми права пов'язують виникнення, зміну чи припинення правових відносин [126, с. 193; 127, с. 495]. Аналогічне за змістом визначення наводять Фурса С.Я. [128, с. 119] та Скакун О.Ф. При цьому Скакун О.Ф. відзначає, що без наявності юридичного факту навіть за наявності норми права виникнення правовідносин є неможливим, тож юридичний факт є передумовою правовідносин [16, с. 368].

Зустрічаються визначення поняття юридичного факту як факту реальної дійсності, з наявністю або відсутністю яких правові норми пов'язують виникнення, зміну чи припинення правових відносин [129, с. 116].

Рабінович П.М. визначає юридичний факт як передбаченою гіпотезою правової норми конкретна обставина із настанням якої виникають, змінюються чи припиняються правовідносини [130, с. 68].

Не зважаючи на певні відмінності у наведених визначеннях, вони вказують, в першу чергу на наслідок настання юридичного факту – виникнення, зміну чи припинення правових відносин.

За ширшого підходу наслідком настання юридичного факту прийнято вважати будь які юридичні наслідки, а не обмежуючись виникненням, зміною, чи припиненням правовідносин. Зокрема, Сташків Б.І. визначає юридичний факт як конкретну обставину (факт, явище) реальної дійсності, які породжують передбачені правовими нормами правові наслідки [131, с. 7]. Прихильники ширшого тлумачення мотивують свою позицію тим твердженням, що не завжди юридичні наслідки, що виникають внаслідок настання певної життєвої обставини втілюються саме в правовідносинах. У якості прикладу прихильник ширшого підходу Явор О.А. моделює ситуацію, за якої юридичний факт народження дитини тягне за собою у якості юридичного наслідку виникнення у даної дитини правосуб'єктності. Однак така правосуб'єктність є лише передумовою для подальшого виникнення, зміни чи припинення правовідносин, а не є правовідношенням сама по собі [132, с. 232].

Зі свого боку зауважимо, що в наведеному прикладі виникнення правосуб'єктності у дитини не є єдиним юридичним наслідком, породженим юридичним фактом її народження. Низка суб'єктивних прав і обов'язків, а відповідно, і правовідносин, направлених на їх реалізацію, виникає у в першу чергу, саме у батьків такої дитини з моменту її народження. Зокрема, мова йде про обов'язок батьків забрати дитину з пологового будинку (ст. 143 Сімейного кодексу України [133]), обов'язок батьків зареєструвати народження дитини в органі ДРАЦС (ст. 144 СК України), право на визначення прізвища, імені, по-батькових дитини (ст.ст. 145-147 СК України), обов'язки і права батьків щодо

виховання та розвитку дитини (ст.ст. 150, 151 СК України) тощо. В другу чергу, батьки, будучи законними представниками малолітньої дитини, нездатної в силу віку реалізовувати самостійно свої права і обов'язки, вчиняють правочини від її імені і в її інтересах. Так, Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» передбачено такі види державної допомоги як допомога при народженні дитини та одноразова натуральна допомога «пакунок малюка» (п. 2 ст. 3 Закону [134]). Призначення таких видів допомоги здійснюється за письмовою заявою батьків, однак юридичним фактом, що породжує право сім'ї на її отримання і, відповідно, правовідносини з приводу її отримання між одним з батьків та державним органом, що призначає і здійснює виплату (видачу), є саме факт народження дитини, а не факт подання заяви одним з батьків. Факт подання заяви є, скоріше, актом реалізації суб'єктивного права, а не юридичним фактом. З викладеного можна зробити висновок, що факт народження дитини все ж таки спричиняє виникнення низки правовідносин.

Не заглиблюючись у дискусію між підходами, відзначимо, що в контексті дослідження правового механізму судового контролю, в першу чергу, мають значення юридичні факти, які тягнуть за собою не будь-які юридичні наслідки в принципі, а саме виникнення, зміну або припинення правових відносин, і таким чином, «запускають» механізм судового контролю, даючи змогу перейти до третьої стадії правового регулювання - встановлення конкретних юридичних зв'язків між суб'єктами на основі суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, що втілюються у правовідносинах. Тому для цілей даного дисертаційного дослідження юридичні факти розглядатимуться в контексті «вужчого» підходу.

Майже однастайною є позиція науковців з приводу того, що юридичний факт варто розглядати в двох нерозривно пов'язаних між собою аспектах – матеріальному і юридичному. Як відзначає Харитонova О.І., в контексті матеріального аспекту юридичний факт є життєвою обставиною, явищем дійсності (дією або подією). Тобто, мова йде про «реальний» факт. В юридичному ж аспекті юридичний факт проявляється у закріпленні у правовій нормі відповідного явища реальної дійсності як обставини, що зумовлює виникнення, зміну чи припинення правовідносин [135, с. 45].

Підтримується така позиція і Приходьком Х.В., який зазначає, що юридичні факти – це, по перше, конкретні життєві обставини, явища, елементи соціальної дійсності, по-друге, - обставини, визнані нормами права, прямо чи опосередковано відображені в гіпотезах правових норм [136, с. 59].

Пленюк М.Д. зазначає, що оскільки «реальний» у матеріальному розумінні факт одночасно передбачений нормами права та іншими соціальними регуляторами як такий, що породжує певні юридичні наслідки, то він не може залишатись просто «фактом реальності», а є саме фактом юридичним [137, с. 113].

Жорнокуй Ю.М. вказує на те, що одні й ті самі факти можуть бути або не бути юридичними фактами в залежності від того, як до них ставиться держава в конкретний період – тобто, чи визнає держава певні життєві обставини як юридичні шляхом відповідного закріплення у законодавстві, чи ні [138, с. 276].

Погоджується з таких підходом Солодовник Л.В., відзначаючи, що досліджуване поняття варто розглядати як складне матеріально-ідеальне явище. Матеріальну основу юридичного факту та його нормативну модель, зазначає автор. не можна ані протиставляти, ані ототожнювати. Їх єдність уособлює природу юридичного факту та характеризує його сутність. Нормативна модель представляє собою нормативну фіксацію об'єктивно існуючого явища, результат правового пізнання дійсності. Адекватність відображення у ній життєвих обставин залежить від завдань, що досягаються при цьому законодавцем, рівня розвитку юридичної техніки та інших чинників. Однак нормативна модель за змістом не завжди співпадає з фрагментом реальної дійсності, що відтворюється [139, с. 10].

Дещо зміщує акценти у розумінні співвідношення матеріального і юридичного аспектів юридичного факту Чеговадзе Л.О., зазначаючи, що факт є юридичним не через те, що з його настанням пов'язуються визначені юридичні наслідки, а через те, що з проявом факту право починає виконувати регулятивну і охоронну функції – врегульовувати дії індивідів. На думку автора, правові наслідки зумовлюються не правовим явищем як таким, а правовим регулюванням певної сукупності обставин, які становлять факт [140, с. 83].

Андропова В.А., в цілому не заперечуючи матеріальний та юридичний аспекти у визначенні юридичного факту, відзначає умовність такого поділу та відсутність практичної цінності в ньому [141, с. 29].

В будь-якому випадку, на наше переконання, двоаспектну сутність юридичного факту можна визначити як одну із суттєвих ознак досліджуваного поняття.

Серед інших характерних рис поняття юридичного факту, окрім розглянутої, науковці виділяють й інші. Зокрема, Пленюк М.Д. вказує на таку ознаку юридичного факту як нормативність, що полягає у закріпленості правової конструкції юридичного факту у нормативно-правових актах. При цьому авторка зауважує, що не всі життєві обставини, які виникають у діяльності людей, тягнуть за собою настання юридичних наслідків, але лише ті, правова конструкція яких нормативно закріплена [137, с. 131].

Лукаsevич-Крутник І.С. виділяє наступні ознаки юридичних фактів:

- знаходять свій вияв у обставинах або подіях матеріального світу і пов'язані з їх наявністю або відсутністю;
- передбачені прямо або опосередковано нормами цивільного права;
- породжують передбачені законом юридичні наслідки [2, с. 60].

На думку Андропова В.А., юридичним фактам у межах трудового права властиві такі ознаки, як:

- конкретність, - кожна життєва обставина як явище реальною дійсності є такою, що відбувається у певному місці, певний час, за участі певних суб'єктів і мають певний зміст;
- одиничність, - юридичний факт є дискретною «персонально визначеною» дією або подією;
- інваріантність, - означає, що юридичний факт є об'єктивно існуючим, а не створеним чи сконструйованим правозастосовчим органом;
- істинність, - сама автор стверджує про дискусійність та сумнівність наявності такої властивості у юридичного факту з огляду на те, що юридичний факт уособлює собою частину об'єктивної реальності, а отже не може бути ані

істинним, ані помилковим, оскільки властивість істинності належать не самим об'єктам матеріального світу, а знанням і уявленням людини про них [141, с. 41].

Штефан А.С., досліджуючи процесуальні юридичні факти в межах цивільного судочинства, запропонувала виділяти наступні їх ознаки:

- соціальна змістовність, яка полягає в тому, що лише соціально значимі обставини, що так чи інакше стосуються прав та інтересів держави, суспільства, індивідів, є юридичними фактами. На думку науковця, в процесі доказування процесуальні юридичні факти мають забезпечити перехід від нормативно закріпленої можливості здійснення доказової діяльності у справі до реальної реалізації процесуальних прав суб'єктів доказування. А отже лише ті обставини, що є значимими для справи, тобто, входять до предмета доказування у справі, можуть бути віднесені до категорії юридичного факту.

- об'єктивованість, зовнішній вираз. Почуття, емоції, наміри не відносяться до юридичних фактів, та, відповідно, не спричиняють виникнення, зміну чи припинення процесуальних правовідносин. Виключно зовнішньо виражена дія чи бездіяльність, як свідома форма утримання від вчинення певної процесуальної дії, має подальший вплив на правовідносини.

- нормативність;

- конкретність, індивідуальність, – означає існування процесуального юридичного факту не абстрактно, відірвано від реального життя, а в конкретному визначеному просторі часі, є породженими певними суб'єктами та мають конкретний соціальний і правовий зміст.

- здатність породжувати передбачені законом правові наслідки [142, с. 57].

Схожі ознаки процесуальних фактів в межах вже адміністративного судочинства наводить Гордєєв В.В., називаючи наступні:

- конкретність та індивідуальність;

- соціальна змістовність;

- об'єктивований вираз;

- зв'язок із правом (юридичні факти здебільшого точно або в загальному вигляді відображені в гіпотезах правових норм);

- причиновий зв'язок між діями та правовими наслідками [143, с. 53].

Поділяємо думку двох вище згаданих науковців щодо ознак юридичного факту в межах адміністративного судочинства.

В теорії права також прийнято виділяти функції юридичних фактів. Зокрема, Скакун О.Ф. виділяє функцію залучення суб'єкта права до правовідносин та функцію породження правосуб'єктності, її набуття або виникнення [16, с. 369].

Кикоть Г.В. вважає, що функція юридичних фактів – це узагальнена характеристика їх ролі у механізмі правового регулювання. Автор пропонує виділяти основні та додаткові функції. Так, основною функцією юридичного факту у правовому регулюванні є забезпечення виникнення, зміни чи припинення правовідносин. Серед додаткових функцій науковець виділяє функцію гарантування законності та функцію попереднього впливу на суспільні відносини. Перша полягає в тому, що деяким сферам правового регулювання властиві підвищені вимоги до гарантування законності. Законне прийняття до провадження позову, законність порушення кримінальної справи визначає правомірність усіх наступних дій. А отже закріплення конкретних юридичних фактів виступає як важлива гарантія законності. Друга ж факультативна функція полягає в тому, що суб'єкти правовідносин орієнтуються не тільки на правові наслідки, але й враховують юридичні факти, які ці наслідки спричиняють. Виникнення одних юридичних фактів відповідає інтересам суб'єктів, і вони роблять необхідні дії для їх виникнення (підстави для преміювання, заохочення тощо). Виникнення ж інших юридичних фактів люди намагаються уникнути (наприклад, підстави для застосування юридичної відповідальності, пропуск строків позовної давності тощо) [144, с. 46]. Аналогічні функції юридичних фактів виділяє також Завальний А.М. [145, с. 36].

Поділ функцій юридичних фактів на основні та додаткові вбачається і з позиції Андронові В.А., яка у якості основних функцій юридичних фактів у трудовому праві називає функцію забезпечення виникнення, зміни та припинення трудових правовідносин; функція відновлення правовідносин (відновлення трудових відносин, що існували раніше); функцію перешкоджання виникненню правовідносин (зокрема, через судові рішення про заборону

обіймати певні посади). Серед додаткових науковець називає: гарантування законності, стимулювання впливу норм права на суспільні відносини, запобігання і подолання порушень норм права [141, с. 39].

Сімутіна Я.В., досліджуючи функції юридичних факти як складову механізму правового регулювання трудових відносин, називає у якості основної тобто у забезпеченні переходу загальної моделі прав і обов'язків до конкретної, - у забезпеченні виникнення, зміни і припинення правовідносин. При цьому у межах такої основної функції науковець виділяє такі підфункції юридичних фактів як: 1) забезпечення існування триваючих трудових правовідносин; 2) перешкоджання настанню певних правових наслідків; 3) анулювання юридичного значення інших фактичних обставин; 4) призупинення здійснення основних обов'язків і прав суб'єктів правовідносин; 5) відновлення прав та інтересів сторін трудового договору у випадку їх порушення, припинення чи призупинення. Також, на думку науковця, юридичні факти виконують низку факультативних, загальноправових функцій, таких як: забезпечення законності, інформаційну, прогностичну, ідентифікаційну тощо. Інформаційна функція реалізовується через доведення до свідомості суб'єктів трудового тих обставини, що призводять до юридичних наслідків. Таким чином формується правосвідомість суб'єктів трудового права. Окрім того, закріплені в гіпотезі правової норми юридичні факти можуть виконувати функцію «попереднього регулятора» трудових відносин, здійснюючи прихований вплив на поведінку їх суб'єктів. Суб'єкт усвідомлює, що настання бажаних або небажаних для неї правових наслідків обумовлено певними юридичними фактами, тому в одних випадках вона прагне до виникнення певних юридичних фактів а в інших – перешкоджає їх появі або намагається уникнути. Прогностична функція полягає в тому, що суб'єкт трудового права здатний передбачити ті наслідки, які можуть настати, якщо він своїми діями матеріалізує нормативну модель юридичного факту [146, с. 392].

Гордєєв В.В. стверджує, що функції процесуальних юридичних фактів відрізняються за своїм змістом, характером залежно від обраного напрямку їх дослідження та виступають як складова методу певної галузі права. У якості

прикладу автор співставляє цивільно-правовий та цивільно-процесуальний методи правового регулювання. Якщо для першого головне місце займає договір, то головними юридичними фактами цивільного процесуального методу регулювання є процесуальні дії суду. Така ситуація зумовлена особливостями, характером і значенням судової практичної діяльності в динаміці процесуальних відносин. Доречними такі доводи є і в контексті адміністративного судочинства України [143, с. 100].

Сам же Гордєєв В.В. також виділяє основні та факультативні функції юридичних фактів. Серед основних науковець називає окремо функції виникнення правовідносин, функцію зміни правовідносин, функцію припинення правовідносин. Серед факультативних – функцію гарантування законності, функцію індивідуального регламентатора правовідносин, функцію найважливішого елементу методу правового регулювання, конструктивну, інформаційно прогностичну та стимулювальну функції [143, с. 113].

Дозволимо собі не погодитись з виділеними вище згаданими науковцями додатковими функціями юридичного факту, з тих мотивів, що і гарантування законності, і стимулюючий чи превентивний вплив на поведінку людей, що прагнуть настання чи уникнення настання певної життєвої обставини, досягаються за рахунок саме законодавчого закріплення правових норм, якими правові конструкції юридичних фактів передбачені, а не самих юридичних фактів. Правова норма є загальнообов'язковою і деперсоніфікованою, в той час, як юридичний факт є об'єктивованим й індивідуальним (конкретним), тобто таким, що стосується обмеженого, конкретно визначеного кола суб'єктів, місця, часу, діяння чи події тощо. Тобто, конкретний юридичний факт не може впливати на поведінку інших людей чи гарантувати законність процедур, на відміну від загальнообов'язкового правила поведінки. Тож згадані факультативні функції юридичного факту, на наше переконання, повністю охоплюються регулятивною функцією правової норми.

Андропова В.А. вважає, що функції юридичних фактів і правових норм не варто розмежовувати, оскільки функції усіх елементів механізму правового регулювання пов'язані з дією юридичних норм, і юридичні факти не є

виключенням, проте це не позбавляє їх самостійного значення [141, с. 41]. Однак на наш погляд, функції юридичних фактів і правових норм все ж таки розмежовувати варто виходячи з мотивів, викладених у попередньому абзаці.

Важливе значення для розуміння юридичних фактів як в теоретичному, так і в практичному аспектах є їх класифікація. Як зазначає Завальний А.М., з точки зору теорії класифікація є способом пізнання юридичних фактів зокрема та правовідносин в цілому. Натомість з практичної сторони їх класифікація має важливу роль для законодавців та суб'єктів правозастосування. Першим вона сприяє у точному і неухильному відборі та закріпленні юридичних фактів в нормах права, другим – допомагає зрозуміти специфіку юридичних фактів, що є необхідною умовою для здійснення правозастосовчої діяльності [145, с. 38].

На думку Пленюк М.Д. наукова класифікація є наступним кроком у розкритті правової природи правових явищ, оскільки вибір правильних критеріїв диференціації є важливим напрямом уніфікації і класифікації юридичних фактів як підстав для виникнення правовідносин. Класифікація юридичних фактів, як і будь-яка інша наукова класифікація, являє собою схематичне відображення реальності і має уособлювати не всі, а лише деякі з ознак юридичних фактів, за якими можливо провести логічну побудову з визначенням основних ознак окремих груп фактів, що мають теоретичне значення [137, с. 141].

Як вірно зазначає Гордєєв В.В. класифікація має значну евристичне значення, яке дозволяє прогнозувати наявність не відомих раніше явищ або виявити нові зв'язки і залежності між уже відомими. Завдяки класифікації юридичних фактів здійснюється їх поділ на окремі види, що дозволяє глибше дослідити окремі юридичні факти, їх риси, з'ясувати характерні особливості та взаємозв'язок, встановити між ними, дозволяє підійти до явищ системно [143, с. 67].

Данилюк О.В. стверджує, що класифікація юридичних фактів сприяє точному підбору та правильному закріпленню юридичних фактів у нормах права; допомагає зрозуміти взаємозв'язок різних засобів впливу з боку права на суспільні відносини, що ним врегульовуються; розкриває специфіку юридичних

фактів у окремій галузі праві; слугує їх повному і точному встановленню; є важливим засобом вивчення правовідносин [147, с. 36].

В правовій науці сформовано чимало критеріїв для класифікації юридичних фактів. Однак погляди науковців щодо виділення, як мінімум, трьох основних, «класичних» критеріїв для класифікації юридичних фактів здебільшого сходяться. Ними є: 1) «вольовий» критерій; 2) відношення до права; 3) спрямованість волі на правові наслідки [145, с. 39; 16, с. 369].

За вольовим критерієм юридичні факти прийнято диференціювати на юридичні дії та юридичні події. Принципова відмінність між ними полягає в тому, що перші виникають (спричиняються) індивідуальною свідомістю, волею, поведінкою суб'єкта, в той час, як другі – виникають об'єктивно, незалежно від волевиявлення учасників правовідносин. Прикладами юридичних дій є дії окремих осіб (укладення правочину, створення нової речі, вчинення правопорушення, прийняття індивідуального рішення суб'єкта владних повноважень тощо). Натомість, класичними прикладами юридичних подій є: народження чи смерть фізичної особи, стихійне лихо, закінчення терміну тощо.

Пленюк М.Д. акцентує увагу на тому, що різницю між юридичними діями і юридичними подіями варто шукати не стільки у витоках їх походження, скільки у характері їх процесу, оскільки події мають невольовий характер у своєму прояві незалежно від причин їх виникнення; натомість, дії – є вольовими не тільки за своєю причиною, але і у всьому своєму прояві [137, с. 143].

В контексті юридичних дій погоджуємось з уточненням, застосованим Ковалем О.А., який називає юридичні дії – юридичними діями [148, с. 159]. На нашу думку, автор має рацію, оскільки поняття дії за своїм змістом охоплює як, власне, дію (активну поведінку суб'єкта), так і бездіяльність (невчинення певних дій, ухилення від їх вчинення, що спричиняє певні юридичні наслідки). Прикладом бездіяльності може бути ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані за можливості надати таку допомогу (один зі складів кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 136 КК України), неподання суб'єктом владних повноважень відзиву на позов без

поважних причин, що може бути кваліфіковано судом як визнання позову (ч. 4 ст. 159 КАС України) тощо.

Для юридичних діянь характерною є єдність волі і волевиявлення, оскільки однієї волі недостатньо для настання юридичного факту, оскільки воля має бути виражена в певних реальних діях чи бездіяльності [143, с. 71].

У свою чергу, юридичні діяння та юридичні події також підлягають подальшій класифікації за низкою критеріїв.

Зокрема, юридичні діяння за їх відповідністю нормам права (за відношенням до права) прийнято поділяти на правомірні та неправомірні. Правомірні діяння є вольовою поведінкою суб'єктів правовідносин, яка відповідає приписам правових норм, і не суперечить їх суб'єктивним правам і обов'язкам учасників правовідносин. Натомість, неправомірні дії є вольовою поведінкою, що суперечить правовим приписам [141, с. 48].

Завальний А.М. наводить низку критеріїв, за яким класифікуються правомірні діяння у теорії права. Зокрема:

- за суб'єктом: діяння громадян, держави, організацій;
- за спрямуванням волі на юридичні наслідки: юридичні акти, юридичні вчинки, результативні правові дії;
- за галузевою належністю: профілюючі, процесуальні та спеціальні;
- за способом здійснення: особисто, через представника;
- за способом документального закріплення: оформленні, неоформленні;
- за способом вираження: мовчання, жест, дії, бездіяльність [145, с. 42].

При цьому в контексті критерію спрямування волі на юридичні наслідки, Пленюк М.Д., узагальнюючи думки авторів радянського періоду, розуміє: під юридичними актами - дії, що безпосередньо спрямовані на виникнення, зміну чи припинення правовідносин (правочини, індивідуальні акти); під юридичними вчинками - дії, з якими норми права пов'язують юридичні наслідки через сам факт вольової дії; 3) результативні дії - дії, з якими норми права пов'язують правові наслідки через досягнення ними практичного результату, вираженого в об'єктивованій формі [137, с. 147].

Особливістю юридичних вчинків, зазначає Сімутіна Я.В., є те, що вони спрямовані на інтереси і цілі, що лежать поза правом, та викликають правові наслідки незалежно від того, чи усвідомлювала особа їх правове значення та чи бажала або не бажала настання наслідків. У якості прикладу автор вказує на створення художнього твору, знахідку тощо. Також особливістю юридичного вчинку є те, що вони можуть бути вчинені недієздатними особами [146, с. 87].

Окремим видом правомірних дій є індивідуальні правові акти, які мають відношення до конкретного адресата, результатом прийняття яких є виникнення, зміна чи припинення адміністративно-правових відносин [149, с. 176].

У свою чергу, неправомірні діяння (правопорушення, делікти) як юридичні факти диференціюють: 1) за ступенем суспільної небезпеки (проступки, злочини); 2) за суб'єктами (дії індивідів, організацій); 3) за об'єктами посягання; 4) за галузями права (цивільні, адміністративні, кримінальні тощо); 5) за формою вини (умисел, необережні); 6) за мотивами (безмотивні, хуліганські, корисливі тощо) [137, с. 153].

Найбільш детальні підходи до класифікації неправомірних діянь розроблено вченими-фахівцями у галузі кримінального права, що зумовлено прикладним характером галузі та суспільною важливістю відносин, що нею регулюються. Окрім законодавчо закріпленої у ст. 12 Кримінального кодексу України класифікації кримінальних правопорушень за ступенем їх тяжкості (кримінальні проступки, нетяжкі злочини; тяжкі злочини; особливо тяжкі злочини) їх також класифікують за наступними критеріями:

1) за родовим об'єктом посягання, який є основою для визначення характеру суспільної небезпеки злочинів: проти основ національної безпеки України; проти життя та здоров'я особи; проти волі, честі, гідності особи; проти власності тощо;

2) за характером суспільно небезпечних наслідків: матеріального характеру (злочини, наслідком яких є майнова чи фізична шкода); нематеріального характеру;

3) за формою вини: умисні злочини; необережні злочини; злочини, які можуть бути вчинені як умисно, так і через необережність; злочини зі складною виною;

4) за суб'єктом злочину: злочини, вчинені загальним суб'єктом; злочини вчинені спеціальним суб'єктом;

5) за наявністю предмета злочину: злочини, обов'язковою ознакою складу яких є предмет; безпредметні злочини;

6) за характеристикою потерпілого: із загальним потерпілим і злочини із спеціальним потерпілим,

7) за роллю потерпілого в обвинуваченні: приватного обвинувачення; приватно-публічного обвинувачення; публічного обвинувачення;

8) за критерієм мотивації: на насильницькі, корисливі тощо;

9) за їх політико-економічною характеристикою: політичні, фінансові та військові злочини тощо [150, с. 54].

В контексті поділу юридичних діянь за відношенням до права Гордєєв В.В. уточнити формулювання, замінивши терміни «правомірні» і «неправомірні» на «дозволені» і «недозволені» дії. Пояснює автор таку позицію тим, що розмежування юридичних дій на дозволені і недозволені надає можливість охопити всю сферу правової дійсності. Натомість за поділу юридичних дій на правовірні і неправомірні залишають поза даною системою такі дії як: зловживання правом, безпідставне збагачення, вчинення нікчемного правочину, створення перешкод у здійсненні права власності тощо [143, с. 74].

У свою чергу, юридичні події (або факти-події) класифікують в юридичній науці за наступними критеріями:

- за походженням: абсолютні (ті, що виникають повністю незалежно від волі людини) і відносні (ті, що виникають в зв'язку з діями людей).

- за періодичністю: унікальні і такі, що повторюються (періодичні);

- за часом існування: моментальні (випадки) і протягом певного часу (явища, процеси);

- за кількістю учасників: персональні, колективні, масові (з визначеною і не визначеною кількістю осіб, що приймають участь);

- за наслідками: зворотні та незворотні [144, с. 54].

Немає єдиної думки у наукових колах, чи можна відносити строк (термін) до юридичних фактів-подій. Зокрема, Сімутіна відзначає важливе місце строків як юридичних фактів у трудовому праві [146, с. 93]. Гордєєв В.В., також відносить строк до юридичних фактів [143, с. 81].

Натомість, Луць В.В. вказує на те, що строк не слід розглядати як події, оскільки він визначається волею законодавця або учасників правовідносин, і породжує правові наслідки тільки в зв'язку з діями і подіями [151, с. 40]. Схожою є думка Завального А.М., який вважає, що строки є елементами юридичного складу (сукупності юридичних фактів), оскільки вони мають значення включно зі впливом будь-яких дії чи події і, відповідно з цим, мають юридичне значення.

Пленюк М.Д. зазначає, що строки і терміни в системі юридичних фактів не займають ані самостійного місця, ані середньої ланки між юридичними діями та подіями, оскільки вони є тими часовими формами розвитку, існування і здійснення суб'єктивних прав та обов'язків, які становлять зміст зобов'язальних правовідносин. Оскільки події (дії) відбуваються у часі і мають певну тривалість, вони становлять зміст цивільного строку (терміну). Поза цими фактами існування строків не має жодного змісту. Настання чи закінчення строку набувають значення виключно в поєднанні з подіями або тими діями, для вчинення або утримання від вчинення яких встановлено конкретний строк [137, с. 125].

Погоджуємось з думкою, що строки (терміни) не можна вважати окремими видами юридичних фактів-подій, оскільки юридичні наслідки спричиняються не впливом строку, настанням терміну як такими, а фактом настання події чи вчинення дії в межах встановленого строку або в конкретно визначений момент часу. Для прикладу, законодавець пов'язує набрання рішенням суду першої інстанції законної сили не зі впливом строку на його апеляційне оскарження, а з відсутністю факту подання апеляційної скарги в межах визначеного строку (або поновленням пропущеного строку). Тож строк і термін, на наш погляд, є окремими правовими категоріями, відмінними від юридичних фактів, хоч і пов'язаними з ними.

Третім «класичним» критерієм кваліфікації юридичних фактів є спрямованість волі на юридичні наслідки. За даним критерієм виділяються правовстановлювальні (правовстановлюючі, правостворюючі), правозмінювальні (правозмінюючі) та правоприпинювальні (правоприпиняючі) юридичні факти [152, с. 160].

З найменування виду вбачається, що до правовстановлюючих відносяться ті юридичні факти, що спричиняють виникнення правових відносин.

Правозмінюючі факти - це факти, що спричиняють зміни у вже існуючих правовідносинах. При цьому правовідносини не перетворюються на якийсь інший вид правовідносин. У якості прикладу можна навести додаткову угоду про внесення змін до договору, процесуальне правонаступництво, переведення працівника на інше місце роботи тощо.

Правоприпиняючі факти мають наслідком припинення правовідносин. Наприклад, розірвання договору, смерть фізичної особи, ліквідація юридичної особи тощо.

Варто відзначити, що один і той же юридичний факт може бути правоприпиняючим для одних правовідносин і, водночас, правозмінюючим чи правовстановлюючим для інших.

Окрім зазначених видів юридичних фактів за даним критерієм поділу окремі автори також виділяють правопризупиняючі (спричиняють призупинення правовідносин), правовідроджуючі (не породжують нових зобов'язань, але відроджують зобов'язання, які раніше припинилися чи призупинилися), правоперешкоджаючі юридичні факти (у якості прикладу автори називають удавані правочини) [137, с. 13].

При цьому Шуба В.В. вказує на характерну відмінність юридичних фактів, що породжують, змінюють і припиняють адміністративно-правові правовідносини, від юридичних фактів, які породжують, змінюють і припиняють правовідносини у приватно-правових галузях права. Зокрема, відповідно до ст. 11 ЦК України цивільні права та обов'язки можуть виникати як з дій, передбачених актами цивільного законодавства, так і внаслідок дій, не передбачених цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та

обов'язки Натомість, в галузі адміністративного права юридичні факти мають бути точно визначеними у правових нормах. Окрім того, юридичним фактом, що призводить до виникнення адміністративно-правових відносин, може бути бездіяльність суб'єкта владних повноважень [152, с. 159].

Наведені «класичні» критерії не є єдиними із запропонованих авторами. Зокрема, Андропова В.А. аналізуючи юридичні факти у трудовому праві, класифікує їх за суб'єктом, що визначає певні життєві обставини як факти на: 1) ті, що встановлюються державою, і 2) ті, що встановлюються іншими суб'єктами трудового права [141, с. 44].

Пленюк М.Д. виділяє також наступні варіанти класифікації:

- за ознакою галузевої приналежності – приватноправові і публічно-правові;
- за ознакою фіксованості – оформлені і неоформлені;
- за ознакою самостійності – основні і вторинні (підпорядковані). Тут в якості прикладу автор згадує основний договір як основний факт і договір поруки як вторинний [137, с. 155].

Дискусійним є питання поділу юридичних фактів за формою прояву - на позитивні та негативні. Зокрема, Кикоть Г.В. зазначає, що юридичне значення можуть мати не тільки позитивні (існуючі) явища, але й так звані негативні факти (відсутність відносин службової підпорядкованості, родинного зв'язку, іншого зареєстрованого шлюбу тощо) [144, с. 49].

Позитивні юридичні факти – обставини (явища), що мають бути наявні для виникнення, зміни, припинення правовідносин. Негативні юридичні факти визначають відсутність певних обставин (явищ), і саме з їх відсутністю правовою нормою пов'язується настання певних юридичних наслідків [146, с. 101]. У якості прикладу негативного юридичного факту, з наявністю якого закон пов'язує настання певних наслідків, є дотримання вимог щодо несумісності, визначених ст. 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Зокрема, несумісними з адвокатською діяльністю є військова або альтернативна (невійськова) служба, нотаріальна діяльність, судово-експертна діяльність. Лише за наявності негативного юридичного факту (нездійснення особою зазначених

видів діяльності) така особа може здійснювати адвокатську діяльність (звісно, за умови дотримання інших вимог зазначеного закону).

Критикує поділ юридичних фактів на позитивні і негативні Гордєєв В.В., стверджуючи, що це не класифікація юридичних фактів, і навіть не класифікація правових моделей обставин, а спосіб вираження норм права. Правові наслідки, стверджує автор, не можна пов'язувати з тим, чого фактично немає. Факт є явищем, яке має реально існувати. Позитивний юридичний факт є нормальною правовою моделлю обставини, встановлений гіпотезою правової норми. Натомість, негативний юридичний факт є нормативно обумовленою вимогою до настання обставини, дотримання якої необхідне для настання юридичного факту і виникнення з нього юридичних наслідків. Відсутність обставин, що складають зміст «негативного факту», входить до складу юридичного факту [143, с. 81].

Пленюк М.Д., Коструба А.В., Чувакова Г.М. також вважають, що некоректно розглядати явища чи обставини, що не мали місця в реальності, як юридичні факти, натомість пропонують ділити юридичні факти на позитивні (укладення договору) та негативні (заподіяння шкоди) за характером зумовлених ними наслідків [123, с. 133; 153, с. 78].

Критикують зазначену позицію з низки причин Шимон С.І. і Лупало О.А. Зокрема, частина позитивних юридичних фактів стане фактично негативною, оскільки набуде негативної емоційної конотації (заподіяння шкоди, створення перешкоду у користуванні майном тощо). Окрім того, частину юридичних фактів буде складно віднести до одного з видів, оскільки вони одночасно викликають як негативні, так і позитивні наслідки (смерть особи – негативний наслідок для спадкодавця, однак має позитивні з точки зору спадкоємців наслідки у вигляді виникнення права на спадкування). Також слово «негативний» за такого підходу застосовуватиметься вже не в науковому значенні (негативний тест на хворобу, негативний попит, негативна процентна ставка тощо), а фактично в побутовому, художньому чи публіцистичному. Нарешті, поділ юридичних фактів за характером наслідків не матиме жодного практичного значення в рамках теорії доказів, тобто, для процесуального права [154, с. 350].

Натомість, для процесуальних галузей права поняття негативного юридичного факту має практичне застосування, оскільки такі обставини входять до предмета доказування поряд з позитивними юридичними фактами. Фактично, негативний юридичний факт не є абсолютним «нічим», яке не підлягає доказуванню, а є невизначеною обставиною, яка може бути доведена через наділення її ознаками певної визначеності. Але при цьому негативні факти встановлюються виключно внаслідок з'ясування пов'язаних із ними позитивних юридичних фактів. Кореляція негативного юридичного факту з позитивним фактом, який теж є предметом доказування, можлива виключно за умови, якщо останній є достатньо визначеним. Як стверджують науковці, процесуальні галузі права враховують специфіку позитивних і негативних юридичних фактів. Зокрема, згідно з ч. 2 ст. 77 КАС України у справах про оскарження рішень, дій, бездіяльності суб'єкта владних повноважень саме на відповідача покладається обов'язок доказування правомірності рішення, дії чи бездіяльності. Оскільки, якщо позивач звертається за захистом, скажімо, посиляючись на бездіяльність відповідного органу, то перед ним стоїть завдання довести негативний юридичний факт – відсутність дії цього органу, що зробити практично неможливо. За умови надання відповідачем (суб'єктом владних повноважень) доказів на підтвердження факту вчинення ним правомірних дій, діяльності, які він зобов'язаний був здійснити, негативний юридичний факт (бездіяльність цього органу) вважатиметься спростованим; за умови ж недоведеності відповідачем зазначеного позитивного факту (діяльності) негативний юридичний факт (бездіяльність) буде вважатися доведеним тою стороною, що оскаржує бездіяльність[154, с. 352].

Приєднуємось до думки, що під негативним юридичним фактом варто мати на увазі відсутність певних обставин (явищ), оскільки саме такий підхід має практичне юридичне застосування і віднайшов своє відображення у позиціях Верховного Суду. Зокрема, у Велика Палата Верховного Суду у постанові від 18 березня 2020 року у справі № 129/1033/13 вказала на те, що певна обставина не може вважатися доведеною, доки інша сторона її не спростує (концепція

негативного доказу), оскільки за такого підходу принцип змагальності втрачає сенс [155].

Зустрічається в теорії права також поділ юридичних фактів на реальні та уявні (презумпції, або квазіфакти). Так, Рабінович П.М. під презумпціями розуміє законодавчо закріплене припущення про наявність або відсутність певних обставин (юридичних фактів), що може спричинити виникнення, зміну та припинення правовідносин. При цьому презумпції поділяються на неспростовні (не потребують доведенню і не підлягають сумнівам та спростуванню – презумпція недієздатності малолітньої особи) та спростовні (такі припущення, що мають юридичне значення, доки не спростовані іншими доказами – презумпція невинуватості, презумпція дійсності правочину, презумпція вини заподіювача шкоди тощо) [130, с. 85].

Також заслуговує на увагу поділ процесуальних правовстановлюючих юридичних фактів, запропонований Штефаном М.Й., на підстави, приводи і процесуальні передумови. Зокрема, підставою є юридичний факт, з настанням якого ініціюється цивільний процес – подання позовної заяви, заяви в межах окремого провадження тощо. Приводом, в свою чергу, є наявність порушеного, невизнаного, оспорюваного права, що підлягає захисту. Процесуальними передумовами є обставини процесуально-правового характеру, що є необхідними для реалізації права на звернення до суду [156, с. 82]. Науковець не наводить конкретних прикладів юридичних фактів, які він відносить до процесуальних передумов, однак вбачається, що такими фактами можуть бути: факт сплати судового збору за подання позовної заяви; факт належного підтвердження повноважень представника, що подав позов чи заяву тощо.

Крижевська О.О., ставлячи під сумнів необхідність виділення процесуальних передумов як виду юридичних фактів, погоджується з думкою про те, що виникнення правовідносин часто зумовлюється настанням не одного юридичного факту, а їх сукупності [157, с. 190].

Вважаємо запропоновану Штефаном М.Й. диференціацію юридичних фактів за «ролями» у виникненні правовідносин доречною у випадках, коли їх виникнення зумовлюється настанням не одного, а цілої групи (сукупності)

юридичних фактів. При цьому зазначена класифікація корелюється з іншою дотичною до юридичного факту понятійною категорією, яку в наукових джерелах називають юридичний склад (фактичний склад, юридична сукупність) тощо.

Зазвичай, під юридичним складом мається на увазі сукупність взаємопов'язаних (взаємозалежних) юридичних фактів, які у своїй єдності слугують підставою для виникнення правовідносин [137, с. 178].

Як відзначає Андропова В.А., в деяких випадках підставою виникнення, зміни, відновлення чи припинення правовідносин є комплекс юридичних фактів, які тільки у своїй сукупності спричиняють правові наслідки. Тобто, підставою виникнення правовідносин є не поодинокий юридичний факт, а певний комплекс послідовно здійснюваних фактів. Кожен з фактів складу має значення для настання правових наслідків, а в разі відсутності будь-якого з них правовідносини можуть не виникнути (не змінитись, не припинитись) [141, с. 56].

На єдність і системність юридичного складу вказує і Кикоть Г.В., відзначаючи їх взаємозв'язок і взаємозалежність. Кінцевий ефект у вигляді настання правових наслідків є результатом наявності фактичного складу в цілому – усього комплексу фактів, що входять до нього [144, с. 84].

При цьому, як зазначає Завальний А.М., юридичний (фактичний) склад слід відмежовувати від складового юридичного факту, тобто від обставин, які мають складну будову і можуть бути виражені в низці різних характеристик, але при цьому весь час залишаються одним юридичним фактом. Серед прикладів такого складового (складного) юридичного факту автор наводить правопорушення. При цьому юридичний склад хоч і включає в себе декілька юридичних фактів, але не являє собою їх суму. Факти, що утворюють юридичний склад, взаємопов'язані між собою, однак неоднорідні, оскільки, по-перше, кожен з елементів юридичного складу являє собою певний вид юридичного факту (дія або подія, триваючий стан або конкретне волевиявлення тощо), які лише у сукупності зумовлюють виникнення правового наслідку; по-друге, для виникнення юридичного складу є властивою певна послідовність в настанні

фактів; по-третє, в кожному юридичному складі слід виокремлюються головний та вторинні (другорядні) юридичні факти; по-четверте, особливе значення в юридичному складі має завершальний факт, за умови наявності якого настають правові наслідки [145, с. 52].

Тож, повертаючись до запропонованої Штефаном М.Й. класифікації юридичних фактів на підстави, приводи і процесуальні передумови, відзначимо, що фактично мова йде про юридичний склад, в межах якого науковець визначає взаємозв'язки окремих юридичних фактів, а також значення та вплив окремо кожного з них на настання юридичних наслідків.

Розглянувши основи правової доктрини юридичного факту, маємо змогу перейти до дослідження юридичних фактів як елемента правового механізму судового контролю в адміністративному судочинстві.

Одразу зазначимо, що підходи науковців в галузі адміністративного процесуального права до розуміння поняття, ознак, функцій, класифікації юридичних фактів і юридичних складів в цілому збігаються із загальнотеоретичними. Зокрема, Демський Е.Ф. пропонує розглядати юридичні факти в адміністративному судочинстві як певні обставини, передбачені в процесуальних нормах, на підставі яких виникають, змінюються чи припиняються адміністративні процесуальні відносини. Такими обставинами, стверджує автор, можуть бути процесуальні дії, спрямовані на порушення (відкриття) адміністративної справи; розгляд судової адміністративної справи тощо [158, с. 63]. Юридичні факти в адміністративному судочинстві – це конкретні життєві обставини у формі дії чи події, з якими норми права пов'язують юридичні наслідки, тобто виникнення, зміну чи припинення правовідносин, набуття певних прав і обов'язків [159, с. 516].

Юридичні факти вбачається за доцільне розглядати окремо по кожній з форм судового контролю з огляду а те, що законодавцем нормативно визначено різні сукупності юридичних фактів і складів, з якими пов'язуються виникнення, зміна і припинення правовідносин в межах судового контролю. При цьому погоджується з думкою Коструби А.В., що юридичні факти пов'язані з усіма стадіями правового регулювання [159, с. 50]. Дійсно, юридичні факти, маючи

важливе значення не лише на стадії виникнення процесуальних прав і обов'язків в межах правового механізму судового контролю, оскільки продовжують відігравати значну роль процесі правового регулювання і на наступних його стадіях. Тому в межах даного розділу розглядатимуться не лише правовстановлюючі, а й правозмінюючі та правоприпиняючі юридичні факти судового контролю.

Попри наявність кардинальних відмінностей між процесуальними формами судового контролю, їх об'єднуючою ознакою є наявність двох спільних правовстановлюючих юридичних фактів, без настання яких саме виникнення адміністративно-процесуальних правовідносин в межах процедур судового контролю апріорі не є можливим. Серед таких юридичних актів: факт ухвалення судового рішення не на користь суб'єкта владних повноважень-відповідача; факт набрання таким судовим рішенням законної сили. У свою чергу, з огляду на зміст ст. 255 КАС України набрання рішенням законної сили законодавець пов'язує або з настанням однієї з декількох альтернативних обставин: 1) закінченням строку подання апеляційної скарги всіма учасниками справи; 2) не скасування рішення судом апеляційної інстанції за наслідками його апеляційного перегляду, повернення апеляційної скарги, відмови у відкритті апеляційного провадження, закриття апеляційного провадження, прийняття постанови судом апеляційної інстанції за наслідками апеляційного перегляду. В даному юридичному складі поєднуються одночасно юридичний акт (судове рішення) з 1) негативним юридичним фактом (неподання учасниками апеляційних скарг протягом строку апеляційного оскарження) або 2) ще одним юридичним актом (одним із судових рішень, прийнятих судом апеляційної інстанції). За запропонованою Штефаном М.Й. класифікацією дані юридичні факти є фактами-підставами для виникнення правовідносин. Більше того, настання зазначених юридичних фактів може в подальшому бути підставою для виникнення правовідносин в межах не однієї, а декількох форм судового контролю, оскільки законодавчо не заборонено застосовування декількох форм судового контролю для виконання одного судового рішення.

Однак навіть настання двох вище зазначених обставин не є достатнім для виникнення правовідносин у механізмі судового контролю. Наступні юридичні факти правовстановлюючого юридичного складу (факти-приводи) є різними, спеціальними для кожної з форм. Кожна з форм судового контролю «запускається» за умови наявності послідовної сукупності юридичних фактів, які разом утворюють юридичні склади.

Зокрема, за формою судового контролю, передбаченою ст.ст. 382 – 382-3 КАС України, наступним юридичним фактом (приводом), що має настати для виникнення правовідносин є один з двох альтернативних фактів:

- подання заявником (позивачем) заяви про зобов'язання відповідача (боржника) – суб'єкта владних повноважень подати звіт про виконання судового рішення (ч.ч. 1, 5 ст. 382 КАС України).

- прояв ініціативи суду на стадії ухвалення судового рішення щодо обов'язку подати звіт (ч. 6 ст. 382 КАС України).

При цьому відповідні факти можуть мати місце на різних етапах запуску механізму судового контролю. Заява заявника (позивача) має бути подана:

- до завершення судових дебатів (для загального позовного провадження) (абз. 3 ч. 5 ст. 382 КАС України);

- не пізніше тридцяти днів з дня відкриття провадження у справі (для спрощеного позовного провадження) (абз. 3 ч. 5 ст. 382 КАС України);

- після набрання рішенням законної сили - за окремою письмовою заявою заявника (стягувача) (ч. 1 ст. 382 КАС України).

Натомість, прояв ініціативи суду відбувається безпосередньо під час ухвалення судового рішення. Тобто на прикладі даної форми судового контролю вбачається, що послідовність виникнення юридичних фактів у межах правовстановлюючого юридичного складу може змінюватись. В деяких випадках юридичні факти-приводи настають одночасно із загальним фактом-підставою (ухваленням судового рішення).

Настання вище зазначеної сукупності юридичних фактів дає підстави стверджувати про виникнення адміністративно-процесуальних правовідносин в межах даної форми судового контролю між учасниками справи, оскільки у суду

виникають процесуальні повноваження щодо розгляду заяви про застосування даної форми судового контролю, а учасники справи мають право брати участь у розгляді такої заяви (ч. 1 ст. 382-1 КАС України).

Форма судового контролю, передбачена ст.ст. 382 – 382-3 КАС України, здійснюється не моментально, а в декілька процесуальних етапів, і на кожному етапі юридичні факти зумовлюють і забезпечують рух, динаміку зазначеної процедури.

Зокрема, з актуальної судової практики вбачається, що суд наділений правом розсуду при вирішенні питання щодо встановлення даної форми судового контролю. Суди при розгляді заяв у порядку ст.ст. 382 – 382-3 КАС України часто керуються правовою позицією Верховного Суду, викладеною у Постановах від 04.03.2020 у справі № 539/3406/17, від 11.06.2020 у справі № 640/13988/19. Згідно даної позиції правовою підставою для зобов'язання відповідача подати звіт про виконання судового рішення є наявність об'єктивних підтверджених належними і допустимими доказами підстав вважати, що за відсутності такого заходу судового контролю рішення суду залишиться невиконаним або для його виконання доведеться докласти значних зусиль [161; 99]. Однак ані процесуальний закон, ані судова практика не дають відповіді на питання, які саме обставини можуть свідчити про те, що невжиття даного заходу судового контролю призведе до невиконання судового рішення чи ускладнення його виконання. Зазвичай, суди вирішуючи питання щодо встановлення судового контролю просто констатують в мотивувальних частинах ухвал про наявність або відсутність таких обставин. У якості прикладу наводимо ухвали Сумського окружного адміністративного суду від 30.10.2024 року у справі № 480/1418/24 та Івано-Франківського окружного адміністративного суду від 24.11.2025 року у справі №300/5153/23. В обох випадках, суди не вказували на конкретні обставини справи, якими мотивували рішення про задоволення чи відмову у задоволенні заяви про зобов'язання подати звіт. Однак в першому випадку в задоволенні заяви відмовлено; в другому – заяву задоволено [162; 163]

Зазначені вище підстави є юридичним фактом (обставиною), що підлягає доказуванню учасниками справи в межах розгляду заяви про зобов'язання

подати звіт. Наявність цього юридичного факту є підставою для задоволення судом відповідної заяви та зумовлює перехід до наступного процесуального етапу (подання звіту суб'єктом владних повноважень, його розгляд судом). Натомість, констатація судом негативного факту (відсутність підстав вважати, що за відсутності заходу судового контролю рішення суду залишиться невиконаним) тягне за собою відмову у задоволенні заяви та припинення процесуальних правовідносин. В першому випадку ухвала суду, будучи актом правозастосування, водночас є правозмінюючим юридичним фактом, оскільки призводить до зміни процесуальних правовідносин, виникнення нових процесуальних прав і обов'язків у учасників. Натомість, ухвала суду про відмову у задоволенні заяви є правоприпиняючим юридичним фактом. При цьому така ухвала може бути оскаржена в апеляційному порядку (ч. 5 ст. 382-1 КАС України), а Постанова суду апеляційної інстанції про скасування ухвали суду першої інстанції буде в такому випадку правовідновлюючим юридичним фактом (за аналогією з класифікацією юридичних фактів у трудовому праві, запропонованою Пленюк М.Д. [137, с. 13])

У разі постановлення судом ухвали про покладення на суб'єкта владних повноважень (його керівника, членів колегіального органу) обов'язку подати до суду звіт про виконання судового рішення процедура судового контролю за ст.ст. 382 – 382-3 КАС України переходить на наступний етап, який передбачає його розгляд судом. Звіт суб'єкта владних повноважень є процесуальним документом, і водночас, юридичним фактом, що безпосередньо впливає на зміст подальших процесуальних правовідносин. Так, за наслідками розгляду звіту суд ухвалою або приймає, або відмовляє у прийнятті звіту (ч. 1 ст. 382-3 КАС України). Ухвала про прийняття звіту є одночасно актом правозастосування і правоприпиняючим юридичним фактом, який свідчить про досягнення мети і завдань даної форми судового контролю.

Натомість, невідповідність звіту вимогам законодавства (ч.ч. 2 ст. 382-3 КАС України), рівно як і негативний юридичний факт - неподання звіту у встановлений судом строк, його подання з порушенням такого строку без поважних причин (ч. 10 ст. 382-3 КАС України) є підставами для постановлення

судом ухвали про накладення штрафу на керівника суб'єкта владних повноважень / членів колегіального органу, а також надання нового строку для подання звіту до суду, чи для зміни способу та порядку виконання судового рішення. (ч. 3 ст. 382-3 КАС України). Така ухвала суду є одночасно: правовстановлюючим фактом (оскільки виникають правовідносини щодо стягнення накладеного штрафу на користь Державного бюджету України та заявника; процесуальні правовідносини щодо зміни порядку та / або способу виконання судового рішення) та/або правозмінюючим (виникають правові наслідки у вигляді обов'язку суб'єкта владних повноважень подати звіт протягом нового процесуального строку, встановленого судом). Зазначені юридичні факти (подання звіту, що не відповідає вимогам процесуального закону, неподання звіту у встановлений судом строк або з порушенням такого строку без поважних причин) за критерієм відношення до права є неправомірними діями, оскільки вони порушують законну вимогу суду, викладену в ухвалі, а їх вчинення тягне за собою відповідальність (накладення штрафу на керівника чи членів колегіального органу).

Положеннями 382 – 382-3 КАС України прямо не встановлено, які наслідки зумовлює неподання звіту суб'єктом владних повноважень протягом нового строку, встановленого судом. Однак з системного аналізу законодавства вбачається, що така неправомірна бездіяльність може містити ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 382 Кримінального кодексу України (невиконання судового рішення), а отже може бути підставою для винесення судом окремої ухвали в порядку ч. 9 ст. 249 КАС України та її направлення прокурору чи органу досудового розслідування для вжиття відповідних заходів. Така ухвала буде одночасно і правоприпиняючим фактом (припиняються правовідносини в межах процедури судового контролю), і правовстановлюючим фактом (є підстави стверджувати про виникнення кримінально-процесуальних правовідносин).

Для виникнення правовідносин в межах форми судового контролю, передбаченої ст. 383 КАС України, окрім фактів ухвалення судового рішення у справі не на користь суб'єкта владних повноважень - відповідача та набрання

таким рішенням законної сили, правовстановлюючий фактичний склад включає також такі юридичні факти: факт відкриття виконавчого провадження за виконавчим листом, виданим на виконання зазначеного судового рішення, а також факт подання позивачем заяви в порядку ст. 383 КАС України.

Щодо необхідності відкриття виконавчого провадження як необхідного факту-приводу для застосування форми судового контролю, передбаченої ст. 383 КАС України, судова практика є усталеною та однозначною. Зокрема, у Постанові від 20 січня 2021 року по справі № 640/1364/19 Верховний суд зазначив, що при здійсненні судового контролю за виконанням рішення суду в порядку статті 383 КАС України, обов'язково підлягають з'ясуванню обставини виконання судового рішення в примусовому порядку, а не обставини невиконання, або неналежного виконання відповідачем судового рішення в добровільному порядку [164]. Звернення рішення суду до примусового виконання є обов'язковою передумовою для подання заяви у порядку ст. 383 КАС України, оскільки повноваження щодо вчинення дій щодо примусового виконання рішення суду, в тому числі і щодо перевірки його виконання, належать передусім до виконавців, а звернення до суду в порядку статті 383 КАС України є виключною мірою, якщо позивачем було вичерпано усі можливі механізми на стадії примусового виконання рішення суду. Аналогічна позиція викладена у Постанові Верховного Суду від 09.12.2021 року у справі № 9901/235/20 [165].

Що ж до заяви в порядку ст. 383 КАС України - у разі її невідповідності вимогам ч. 2 ст. 383 КАС України, а також її подання поза межами десятиденного строку з дня, коли позивач дізнався або повинен був дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів (ч. 4 ст. 383 КАС України) заява повертається заявнику, а отже процесуальні правовідносини в межах правового механізму судового контролю не виникають.

Дискусійним є питання щодо включення до правовстановлюючого юридичного складу факту сплати судового збору за подання заяви в порядку ст. 383 КАС України, як процесуальної передумови для виникнення процесуальних правовідносин в межах даної форми судового контролю через наявність колізії

між двома чинними правовими нормами. Зокрема відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 383 КАС України у заяві зазначається документ про сплату судового збору, крім випадків, коли його не належить сплачувати за подання відповідної заяви. Натомість, у ст. 4 Закону України «Про судовий збір» розмір ставки за подання заяви до адміністративного суду в порядку ст. 383 КАС України не визначено. Тривалий час адміністративні суди відмовляли у відкритті провадження за заявами у порядку ст. 383 КАС України у разі несплати заявником судового збору за її подання. Однак Верховний суд у Постанові від 05.05.2022 у справі № 520/9769/19 прийшов до висновку, що за відсутності законодавчо встановлених ставок судового збору за звернення до суду із заявою про встановлення контролю за виконанням судового рішення на позивача не поширюється обов'язок сплати судового збору за звернення до суду з такою заявою, а тому, відповідно, і з апеляційною скаргою на ухвалу суду першої інстанції, прийнятої за результатами її розгляду [166]. Тобто, фактично, Верховний суд усунув колізію у правозастосуванні зазначених норм, а тому на сьогодні відсутні підстави включати юридичний факт сплати судового збору до правовстановлюючого юридичного складу даної форми судового контролю.

Зі змісту ч. 6 ст. 383 КАС України вбачається, що підставою для застосування форми судового контролю за ст. 383 КАС України також є юридичний факт - неправомірне діяння, вчинене суб'єктом владних повноважень, зовнішній прояв якого може полягати в одній з трьох альтернативних форм: протиправні рішення, дії чи бездіяльність, вчинені на виконання рішення суду. Зміст таких неправомірних діянь суб'єкта владних повноважень та їх вплив на невиконання рішення суду безпосередньо залежить від предмета спору та конкретного способу захисту порушеного права, застосованого судом в рішенні.

У якості прикладу наводимо Окремі ухвали Житомирського окружного адміністративного суду від 24.12.2021 року у справі № 240/5787/19 [167] та від 16.07.2021 року у справі № 240/7801/20 [168], постановлені у справах про нарахування і стягнення підвищення до пенсії непрацюючим пенсіонерам, які проживають на радіоактивно забруднених територіях згідно ст. 39 Закону

України від 28.02.1991 року № 796-XII [169]. У таких справах суди, зазвичай, визнають протиправною бездіяльність головних управлінь Пенсійного фонду України щодо ненарахування та невиклати підвищення до пенсії та зобов'язують суб'єкта владних повноважень нарахувати та виплатити таке підвищення пенсіонеру у розмірі двох чи трьох мінімальних розмірів заробітної плати (в залежності від категорії зони). Однак органи Пенсійного фонду України, на виконання рішення суду, зазвичай, нараховують підвищення до пенсії виходячи не з розміру мінімальної заробітної плати, встановленого на відповідний рік законом про Державний бюджет України, а виходячи з розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Керується суб'єкт владних повноважень при цьому положеннями пункту 3 розділу II "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України" від 06.12.2016 №1774-VIII [170], відповідно до якого мінімальна заробітна плата після набрання чинності цим Законом не застосовується як розрахункова величина для визначення посадових окладів та заробітної плати працівників та інших виплат. Однак суди у двох наведених окремих ухвалах констатували протиправність таких дій суб'єкта владних повноважень та зобов'язали їх здійснити нарахування і виплату підвищення до пенсії саме в розмірі двох мінімальних заробітних плат.

За наслідками розгляду заяви в порядку ст. 383 КАС України суд постановляє одне з двох судових рішень: ухвалу про залишення заяви без задоволення, яка фактично припиняє правовідносини щодо судового контролю, або окрему ухвалу в порядку ч.ч. 1, 5 ст. 249 КАС України, якою визнає рішення, дії, бездіяльність суб'єкта владних повноважень протиправними і зобов'язує вжити заходи щодо усунення причин і передумов, , що сприяли неналежному виконанню рішення та відзвітувати суду про такі заходи у встановлений ним строк (тобто, відбувається зміна процесуальних правовідносин) та/або за наявності ознак кримінального правопорушення в діях посадових осіб суб'єкта владних повноважень надсилає таку окрему ухвалу прокурору або органу досудового розслідування, які повинні надати суду відповідь про вжиті ними заходи у визначений в окремій ухвалі строк (тобто, виникають кримінально-

процесуальні правовідносини внаслідок настання зазначеного юридичного факту – винесення відповідної ухвали).

Передбачена статтею 287 КАС України третя форма судового контролю здійснюється у формі позовного провадження і полягає у можливості учасників виконавчого провадження оскаржити рішення, дії, бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, приватного виконавця (далі по тексті – суб'єкт примусового виконання). При цьому норми ст. 287 КАС України в цілому не розкривають процедуру і порядок здійснення судом судового контролю в зазначеній формі, а відсилають до інших інститутів адміністративного процесуального права. У зв'язку з цим не вбачається за можливе в межах даного дисертаційного дослідження охопити абсолютно всі юридичні факти і склади, як мають вплив на виникнення, зміну і припинення правовідносин в межах механізму правового регулювання даної форми судового контролю.

Попри це, з системного аналізу положень КАС України можна виокремити, як мінімум правовстановлюючий юридичний склад, настання якого є необхідним для виникнення процесуальних правовідносин в межах судового контролю в порядку ст. 287 КАС України. Зазначений юридичний склад включає наступні факти:

- факт ухвалення судового рішення не на користь суб'єкта владних повноважень-відповідача;
- факт набрання таким судовим рішенням законної сили;
- факт відкриття виконавчого провадження з примусового виконання зазначеного рішення;
- факт звернення до адміністративного суду в межах встановленого ч. 2 ст. 287 КАС України строку учасником виконавчого провадження або особою, особи, залученою до проведення виконавчих дій, з позовною заявою про визнання протиправними рішень, дій, бездіяльності суб'єкта примусового виконання;
- факт сплати судового збору за подання позовної заяви.

При цьому, на наш погляд, не варто включати до правовстановлюючого юридичного складу сам факт вчинення (існування) оскаржуваних рішень, дій, бездіяльності, оскільки наявність чи відсутність такого факту не впливає на виникнення процесуальних правовідносин. Подана учасником виконавчого провадження позовна заява може відповідати усім вимогам процесуального закону, а тому прийнята судом до розгляду навіть у разі її безпідставності, тобто за відсутності фактичного вчинення протиправного діяння суб'єктом примусового виконання.

Натомість, вчинення оскаржуваних рішень, дій, бездіяльності є обставиною, що входить до предмета доказування в межах даної форми судового контролю, та має значення як юридичний факт вже на завершальному етапі реалізації даної форми судового контролю, коли суд ухвалюватиме рішення про задоволення позову чи відмову у його задоволенні.

Окрім, юридичного факту вчинення оскаржуваних рішень, дій, бездіяльності на завершальному етапі реалізації даної форми судового контролю має значення також низка інших обставин юридичних фактів. Зокрема, Гулак О.В., Яра О.С., Улютіна О.А. до таких обставин відносять: факт пред'явлення позову до належного відповідача, обрання належного та ефективного способу захисту позивачем, доведеність факту порушення прав позивача, дотримання строків звернення до суду з позовом [171, с. 193].

Рішення суду, що виноситься за результатами розгляду позовної заяви, поданої в порядку ст. 287 КАС України, може як припиняти процесуальні правовідносини судового контролю (у разі відмови у задоволенні позову) так, і змінювати їх у випадку, якщо суд позов задовольняє, визнає протиправними рішення, дії чи бездіяльність, і зобов'язує при цьому суб'єкта примусового виконання вчинити певні дії чи утриматись від їх вчинення.

З системного аналізу положень статей 381, 382 – 382-3, 383, 287 КАС України вбачається, що законодавець прямо не пов'язує виникнення, зміну та припинення процесуальних правовідносин судового контролю з юридичними фактами – подіями. «Рушійною силою» правового механізму судового контролю є саме юридичні діяння як свідомі і вольові поведінки учасників процесуальних

правовідносин. Узагальнюючі викладений матеріал, до таких юридичних діянь можна віднести:

- неправомірні діяння як підстава для застосування судового контролю (рішення, дії, бездіяльність суб'єктів владних повноважень-відповідачів, суб'єктів примусового виконання)

- акти реалізації процесуальних прав і обов'язків учасників (заяви позивача в порядку ст.ст. 382, 383 КАС України, звіт про виконання судового рішення, адміністративна позовна заява і відзив в межах форми за ст. 287 КАС України, подання доказів тощо);

- правозастосовчі акти суду (судові рішення, процесуальні дії суду);

- інші юридичні факти (сплата судового збору, реєстрація електронного кабінету в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі тощо).

При цьому зазначені юридичні факти за формою зовнішнього прояву можуть бути як позитивними (вчинення неправомірного діяння, процесуальної дії) так і негативними (неподання заяви в межах процесуального строку, невчинення процесуальної дії, неприбуття в судові засідання учасника тощо).

2.3. Правовідносини як елемент правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві

Третій стадії правового регулювання - встановленню конкретних юридичних зв'язків між суб'єктами на основі суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, що втілюються у правовідносинах, відповідає такий елемент механізму правового регулювання, як правовідносини.

При цьому роль правовідносин у правовому механізмі важко переоцінити. Так, на думку Ведернікова Ю.А., правовідносини в межах правового механізму є ледь не головним засобом, що дозволяє визначити, хто і як буде виконувати вимоги правової норми, оскільки вони визначають загальну модель поведінки, визначають коло суб'єктів правовідносин, втілюють у життя їх суб'єктивні права

та юридичні обов'язки, індивідуалізують поведінку, а також втілюють юридичні засоби захисту суб'єктивних прав та обов'язків [172, с. 238].

Як відзначає Куракін О.М., саме у правовідносинах відбувається завершення нормативної дії механізму правового регулювання і реалізовується фактична, реальна поведінка суб'єктів, результат якої був передбачений волею законодавця. Автор називає правовідносини нормою права в дії, безпосередній зміст якої втілений у поведінці суб'єктів права. Правовідносини є тим елементом механізму правового регулювання, завдяки якому правові моделі отримують можливість їх практичного втілення в життя [9, с. 155].

Костюк В.М., аналізуючи роль правовідносин у механізмі правового регулювання, відзначає, що вони, по-перше, визначають коло осіб, на яких поширюється дія норм права в цей момент; по-друге, визначають конкретну поведінку, якої мають дотримуватись особи; по-третє, є умовою для можливого приведення в дію спеціальних юридичних засобів з метою забезпечення суб'єктивних прав, обов'язків, відповідальності. Тож фактично, правовідносини в механізмі правового регулювання є засобом трансформації загальних вказівок юридичних норм у площину суб'єктивних прав і обов'язків для конкретних суб'єктів [173, с. 367].

Правовідносини є однією із фундаментальних правових категорій як для правової науки в цілому, так і для окремих її дисциплін зокрема.

Скаун О.Ф. під правовідносинами розуміє врегульовані нормами права суспільні відносини, які виражаються в конкретному зв'язку між правомочними і зобов'язаними суб'єктами, - носіями суб'єктивних юридичних прав і обов'язків, повноважень і відповідальності та забезпечуються державою [16, с. 345].

Рабінович П.М. визначає юридичні відносини як передбачені нормою або обумовлені конкретно-історичними загальними принципами об'єктивного юридичного права ідеологічні суспільні відносини, що проявляються у взаємних юридичних правах і обов'язках суб'єктів права [130, с. 133].

Цвік М.В. пропонує під правовідносинами розуміти суспільні відносини, які є юридичним виразом фактичних суспільних відносин, де одна сторона на

основі правових норм вимагає від іншої сторони виконання певних дій або утримання від них, а інша сторона повинна виконати ці вимоги, що охороняються державою [18, с. 190].

Наводяться й інші визначення. Зокрема, Копейчиков В.В. визначає дане поняття як специфічні вольові суспільні відносини, що виникають на основі норм права, а їх учасники є взаємопов'язаними суб'єктивними правами та юридичними обов'язками [174, с. 190].

З наведених визначень вбачається, що єдності у визначенні терміну правових відносин у наукових колах наразі не досягнуто. Кожен із вчених акцентує увагу на тих чи інших особливостях правовідносин як правового явища. Тим не менш, погляди згаданих авторів сходяться, як мінімум, в тому, що: 1) правові відносини є різновидом суспільних відносин; 2) обумовлюються (визначаються) правовою нормою; 3) проявляються у взаємних правах і обов'язках їх учасників; 4) забезпечуються примусом з боку держави.

До характерних ознак правових відносин Скакун О.Ф. відносить наступні:

- є видом суспільних відносин, соціальних зв'язків;
- є ідеологічними відносинами, тобто результатом свідомої діяльності (поведінки) людей;
- є вольовими відносинами, оскільки, по-перше, виникають на підставі правових норм, по-друге, в них втілюється воля (інтерес) їх учасників;
- виникають, змінюються та припиняються на основі норм права у разі настання відповідних юридичних фактів;
- мають двосторонній характер, оскільки суб'єктивні права та/або повноваження одного з учасників кореспондуються з відповідними обов'язками іншого учасника (правомочна і зобов'язана сторони);
- охороняються державою та забезпечуються заходами державного впливу [16, с. 346].

Цвік М.В. також додатково виділяє таку ознаку правовідносин як індивідуалізованість (чітку визначеність), яка полягає в тому, що учасники правовідносин (державні органи, фізичні чи юридичні особи), як правило, відомі заздалегідь, їх дії скоординовані ще до початку цих відносин, чого немає в інших

суспільних відносинах. При цьому уособлення відбувається на двох рівнях: 1) поіменному, коли суб'єкти права названі своїм повним ім'ям (найменуванням); 2) за визначенням ролей у правовідносинах, — продавець — покупець, спадкодавець — спадкоємець, цесіонарій — цедент — боржник тощо [18, с. 336].

Наведені ознаки є загально-правовими, характерними для правовідносин усіх галузей права.

Правовідносини прийнято класифікувати за низкою критеріїв. Труба В.І., узагальнюючи погляди науковців, наводить наступні:

- за галузями права: конституційні, цивільно-правові, сімейно-правові, адміністративно-правові, кримінально-правові, тощо;
- за функціями, які виконують норми права, — регулятивні, охоронні, виховні, попередження, примус та інші;
- за змістом правовідносин: майнові та особисті немайнові;
- за кількісним складом їх учасників: прості (в яких беруть участь два суб'єкти) та складні (необмежена кількість учасників);
- за способом індивідуалізації суб'єктів: абсолютні, відносні і загальнорегулятивні. При цьому під абсолютними маються на увазі правовідносини, в яких носію права протистоїть невизначене коло пасивно зобов'язаних суб'єктів права (наприклад, обов'язок не посягати на об'єкт права власності). Найпоширеніший вид правовідносин за даним критерієм становлять відносні, в яких всі сторони конкретно визначені. Нарешті, під загальнорегулятивними відносинами маються на увазі правовідносини, в яких носіями прав і обов'язків є всі особи, а точна індивідуалізація сторін відсутня. У якості прикладу наводяться конституційні гарантії [175, с. 177].

Скакун О.Ф. окрім вже згаданих критеріїв, також пропонує класифікувати правовідносини:

- за характером обов'язку: активного типу (передбачають обов'язок одного з учасників вчинити певні дії), пасивного типу (обов'язок утриматись від дій);
- за субординацією в правовому регулюванні: матеріально-правові, процесуально-правові;

- за розподілом прав і обов'язків: односторонні (одна сторона має права, інша обов'язки), двосторонні (кожна із сторін має як права, так і обов'язки);
- за волевиявленням сторін: договірні, управлінські, комплексні;
- за строком дії: короточасні, довгочасні [16, с. 347].

Окремо варто зупинитись на поділі правовідносин за функціональним призначенням. Як зазначено вище, Труба В.І. виокремлює серед них регулятивні, охоронні, виховні, попередження, примус. Однак більшість науковців поділяє правовідносини за даним критерієм на дві великі групи - регулятивні і охоронні. При цьому під регулятивними маються на увазі правовідносини, направлені на врегулювання суспільного життя та встановлення обсягу прав і обов'язків їх учасників. Натомість, під охоронними маються на увазі правовідносини, що виникають з виду юридичних фактів – неправовірних діянь і спрямовані на настання наслідків у вигляді юридичної відповідальності (кримінальної, адміністративної, дисциплінарної, цивільної тощо).

Як слушно зауважує Шуба В.В., розподіл правовідносин на регулятивні та охоронні відповідає двом основним напрямкам впливу права на суспільне життя – регулятивному й охоронному та, відповідно, двом видам правових норм [152, с. 37].

Оскільки предметом даного дисертаційного дослідження є правовий механізм судового контролю саме в адміністративному судочинстві, то варто зосередити увагу саме на адміністративних та адміністративно-процесуальних правовідносинах як елементі його структури.

Муза О.В. вказує на те, що адміністративно-процесуальні правовідносини і адміністративні правовідносини входять до єдиної системи адміністративних правовідносин і співвідносяться як частина і ціле, а отже загальнотеоретичні підходи до розуміння правовідносин та виокремлення їх ознак є застосовними як до адміністративних правовідносин, так і до адміністративно-процесуальних правовідносин [176, с. 62].

В контексті адміністративного та адміністративного процесуального права позиції науковців щодо розуміння сутності галузевих правовідносин в цілому збігаються. Так, Авер'янов В.Б. пропонує визначати адміністративно-правові

відносини як врегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, суб'єкти яких взаємозв'язані і взаємодіють шляхом реалізації суб'єктивних прав і обов'язків, встановлених і гарантованих відповідними адміністративно-правовими нормами [177, с. 177].

Битяк Ю.П. під адміністративними правовідносинами розуміє суспільні відносини у сфері державного управління, учасники яких виступають носіями врегульованих нормами адміністративного права прав і обов'язків [86, с. 57].

На думку Мінки Т.П. адміністративно-процесуальні правовідносини є результатом впливу адміністративно-процесуальних норм на поведінку учасників адміністративного процесу, у зв'язку з чим між ними виникають певні правові зв'язки [178, с. 46].

Колпаков В.К. визначає адміністративні правовідносини як результат впливу адміністративно-правових норм на поведінку суб'єктів сфери державного управління, внаслідок виникають правові зв'язки державно-управлінського характеру [179, с. 80].

Як бачимо, думки корифеїв галузі адміністративного права щодо розуміння суті адміністративних правовідносин в цілому збігаються.

Адміністративно-процесуальні правовідносини, окрім загальних ознак, притаманних правовідносинам в межах інших галузей права, характеризуються специфічними ознаками.

На думку Мельника Р.С. ознаками публічно-правових (адміністративно-правових) відносин:

- виникають, змінюються чи припиняються на підставі публічного права;
- пов'язані з реалізацією (захистом) суб'єктивних публічних прав, свобод та законних інтересів суб'єктів права;
- можуть виникати між якими суб'єктами права, наділеними публічними правами та обов'язками;
- пов'язуються, зазвичай, з реалізацією публічних завдань, тобто тих завдань, які відносять до виключної компетенції публічних суб'єктів (суб'єктів владних повноважень) [180, с. 62].

Сущенко Д.В. наводить наступні риси адміністративних процедурних (процесуальних) правовідносин:

- існують у сфері публічного управління;
- їх зміст складають процесуальні права і обов'язки учасників правовідносин, при один із учасників завжди наділений повноваженнями на виконання функцій і завдань публічного управління;
- їх метою є упорядкування правовідносин із врахуванням балансу публічного і приватного інтересів;
- вони спрямовані на реалізацію матеріальних норм адміністративного права [181, с. 84].

Мінка Т.П. виділяє, зокрема, наступні риси адміністративно-правових відносин:

- вони виникають у зв'язку з реалізацією норм матеріальних галузей права, що регламентують відносини з публічного управління;
- регулюються нормами адміністративно-процесуального права;
- один з учасників – суб'єкт владних повноважень;
- виникають за ініціативою будь-якої зі сторін, при цьому незгода (небажання) іншого суб'єкта не перешкоджає їх виникненню;
- переважно неконфліктний, управлінський характер [178, с. 48].

Грунтовний аналіз ознак адміністративно-правових відносин був здійснений Битяком Ю.П. згідно його позиції, особливості адміністративно-правових відносин полягає в наступних рисах:

- вони складаються у сфері управління, тобто в повсякденній практичній реалізації завдань і функцій держави щодо здійснення управлінської діяльності;
- однією зі сторін правовідносин обов'язково є орган виконавчої влади (державного управління) або інший суб'єкт, наділений державно-владними повноваженнями;
- субординаційний характер - один з учасників цих відносин має повноваження вимагати певної поведінки від іншого;

- суб'єкт владних повноважень зобов'язаний реалізувати свої матеріально-правові та процесуальні права, тобто право є одночасно й обов'язком такого суб'єкта адміністративно-правових відносин;

- правовідносини можуть виникнути за ініціативою будь-якого суб'єкта адміністративного права, водночас згода іншого учасника не є обов'язковою умовою для їх виникнення;

- порушення однією зі сторін своїх обов'язків тягне за собою відповідальність перед державою в особі її компетентних органів, не перед іншою стороною;

- правовідносини, що виникають між органами виконавчої влади та іншими суб'єктами адміністративного права, не завжди є відносинами, які здійснюються за імперативним методом, а можуть реалізовуватися на засадах рівності сторін;

- за порушення учасниками правовідносин своїх обов'язків застосовуються санкції (як правило, заходи адміністративного примусу, адміністративної, дисциплінарної, матеріальної або кримінальної відповідальності);

- спори, що виникають між сторонами адміністративно-правових відносин, вирішуються як в адміністративному, так і в судовому порядку [182, с. 43].

Окрім вже наведених рис адміністративних правовідносин, Муза О.В. вказує на пріоритетність ролі імперативного методу правового регулювання даних правовідносин. Автор стверджує, що рівність учасників у правовідносинах цього виду не може бути забезпечена відповідними правовими й процесуальними засобами [176, с. 63].

Мінка Т.П. вказує на те, що виникнення адміністративно-процесуальних правовідносин вимагає існування низки передумов. Зокрема, передумовами виникнення є: 1) юридична передумова, тобто наявність адміністративно-процесуальної правової норми, якою закріплено правову модель правовідносин; 2) соціально-правова передумова – наявність кореспондуючих матеріальних правовідносин, з приводу яких сторони вступають у процесуальні правовідносини; 3) фактична передумова – наявність певних життєвих обставин (тобто, юридичних фактів) [178, с. 46].

Маємо не погодитись із зазначеною думкою в контексті відмежування соціально-правової передумови від фактичної, оскільки виникнення процесуальних правовідносин зумовлюється не наявністю матеріальних правовідносин як таких, а тими юридичними фактами, які виникають внаслідок реалізації суб'єктивних прав і обов'язків їх учасників. Такими фактами в контексті адміністративного судочинства, зазвичай є факт прийняття (вчинення) протиправних рішень, дій, бездіяльності суб'єктами владних повноважень, що порушують права суб'єкта. І саме такі юридичні факти є фактами-підставами виникнення адміністративних процесуальних правовідносин і входять до правовстановлюючого юридичного складу.

Сутність поняття правовідносин розкривається через його структуру. Більшість вітчизняних вчених притримується доктринального підходу, згідно якого до структури правовідносин включаються такі елементи, як: суб'єкт, об'єкт і зміст правовідносин [178, с. 47; 18, с. 336; 183, с. 156].

В той же час, деякі науковці мають власне бачення структури правовідносин. Зокрема, Битяк Ю.П. замість змісту адміністративних правовідносин до їх складу включає юридичні факти [87, с. 57]. Аналогічної позиції притримується Курінний Є.В. [184, с. 35].

Натомість, Шуба В.В. пропонує структуру правовідносин, що складається з чотирьох елементів: суб'єкт, об'єкт, зміст, юридичні факти. На його думку, «вузьке» розуміння структури правовідносин (тобто, з виключенням з неї юридичних фактів) не дає можливості розкрити всю специфіку конкретних правовідносин. Внаслідок цього стає важко визначити, з приводу чого виникли правовідносини, а діяльність учасників правовідносин стає безпредметною та безоб'єктною [152, с. 173]. Юридичні факти до структури правовідносин відносить також і Курінний Є.В. [184, с. 58].

Піддає критиці позицію Шуби В.В. Золотухіна Л.О. з тих підстав, що від змістовної характеристики певного юридичного факту, що призводить до виникнення, зміни чи припинення правовідносин, не відбувається зміна сутності існуючих зв'язків між суб'єктами з приводу використання об'єкта

правовідносин. А отже, віднесення юридичного факту до структури правовідносин виявляється недостатньо обґрунтованим [185, с. 188].

Зі свого боку вважаємо за доцільне приєднатись до прихильників трохелементної структури правовідносин, що включає суб'єкт, об'єкт та юридичний зміст. З точки зору механізму правового регулювання юридичні факти виконують окрему функцію на своїй, самостійній стадії правового регулювання, а отже заслуговують на самостійне місце в механізмі правового регулювання. Більше того, юридичний факт і правовідносини перебувають у тісному взаємозв'язку між собою, однак є різними за змістом поняттями. Юридичний факт не охоплюється повністю поняттям правовідносин, а отже відсутні підстави стверджувати про їх співвідношення як частини і цілого. Юридичний факт може наставати і при цьому не призводити до виникнення, зміни або припинення правовідносин, зокрема у ситуаціях, коли виникнення правовідносин зумовлюється не одиничним фактом, а юридичним складом. Наприклад, неправомірне діяння суб'єкта владних повноважень не є достатнім для виникнення адміністративно-процесуальних правовідносин щодо їх оскарження, оскільки потребує також подання адміністративної позовної заяви суб'єктом, чий права чи інтереси були порушені таким діянням. Таким чином, для цілей даного дослідження включення юридичних фактів до складу правовідносин не вбачається за доцільне.

Під суб'єктами адміністративних процесуальних правовідносин маються на увазі їх учасники, які мають конкретні суб'єктивні права та юридичні обов'язки [178, с. 47].

Обов'язковою ознакою суб'єкта адміністративно-процесуальних правовідносин є наявність у нього адміністративно-процесуальної правосуб'єктності, яка поєднує у собі правоздатність та дієздатність суб'єкта. Під адміністративно-процесуальною правосуб'єктністю розуміється потенційна здатність суб'єкта мати суб'єктивні права і обов'язки у сфері державного управління (адміністративна правоздатність) та можливість реалізовувати своїми діями реалізовувати наявні права та обов'язки (адміністративна дієздатність) [87, с. 65].

Окремі вчені виділяють у складі адміністративної правосуб'єктності також деліктоздатність – здатність суб'єкта нести юридичну відповідальність за порушення адміністративно-правових норм [177, с. 192]. Інші ж вважають, що це поняття охоплюється поняттям дієздатності.

О. В. Зайчук та Н.М. Оніщенко вважають, що правосуб'єктність включає в себе: 1) правоздатність, 2) дієздатність, 3) деліктоздатність, 4) осудність як умова притягнення до кримінальної відповідальності [186, с. 444]. Однак на наш погляд, поняття осудності має охоплюватись поняттям деліктоздатності та розкриватись через нього, а отже його виокремлення у якості самостійного елемента правосуб'єктності не є виправданим. Як вірно зазначає Скакун О.Ф., осудність є передумовою деліктоздатності фізичної особи [16, с. 357].

Окремої думки притримується Діткевич І.І., стверджуючи, що до структури адміністративно-процесуальної правосуб'єктності слід включати правоздатність, дієздатність, а також адміністративні процесуальні права та адміністративні процесуальні обов'язки. При цьому саму адміністративно-процесуальну правосуб'єктність науковець визначає як специфічну властивість учасників адміністративного процесу, що знаходить своє відтворення у їх процесуальному статусі, закріплює правове положення суб'єктів адміністративних процесуальних відносин, якими постають адміністративний суд та учасники судового адміністративного процесу [187, с. 49].

Не погоджуємось з позицією Діткевич І.І., що включення прав і обов'язків до складу правосуб'єктності, оскільки за такого підходу відбувається дублювання суб'єктивних прав і обов'язків в межах структури правовідносин. З одного боку, права і обов'язки входять до складу правосуб'єктності як ознаки суб'єкта правовідносин; з іншого боку – являють собою юридичний зміст правовідносин - інший елемент структури правовідносин.

В галузі адміністративного процесуального права існує декілька поглядів щодо класифікації суб'єктів правовідносин. Зокрема, Авер'янов Б.В. розрізняє три групи суб'єктів:

- фізичні особи;
- юридичні особи;

- колективні суб'єкти, які не мають ознак юридичної особи [177, с. 191].

Муза О.В. пропонує виділяти групи суб'єктів в залежності від їх ролі в адміністративному процесі:

1) суб'єкти, що не наділені владними повноваженнями (приватні особи): фізичні і юридичні особи, крім державних органів і установ, що мають статус юридичної особи, громадські об'єднання тощо;

2) суб'єкти владних повноважень: органи державної влади і місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи, суб'єкти, наділені владними або делегованими повноваженнями в силу закону, адміністративного рішення чи адміністративного договору, суб'єкти, що вступають у адміністративно-процесуальні правовідносини із правозахисною метою (суди, правоохоронні органи тощо);

3) суб'єкти, що сприяють виконанню правозахисних функцій: експерт, спеціаліст, перекладач, представник, свідок тощо [176, с. 106].

Схожий за змістом поділ суб'єктів адміністративно-процесуальних правовідносин в залежності від характеру їх процесуального статусу виділяють Мінка Т.П. [178, с. 51] та Гончарук С.Т. [188, с. 40]:

- суб'єкти, що вирішують справи (лідуючі суб'єкти). Характерною ознакою даної групи суб'єктів є наявність повноважень на вирішення справи та прийняття рішення відносно іншого учасника (учасників) процесу, зокрема, застосування заходів адміністративного примусу. До даної групи суб'єктів вчений відносить суди, а також державні органи та органи місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, наділених владними управлінськими функціями.;

- суб'єкти, відносно яких вирішується справа (зацікавлені суб'єкти). До даної групи можуть входити будь-які суб'єкти як фізичні чи юридичні особи, так і суб'єкти владних повноважень. При цьому автор відзначає відсутність статичного статусу суб'єктів. Орган чи посадова особа з групи лідуючих суб'єктів, прийнявши індивідуальний правовий акт щодо фізичної особи, може в подальшому перейти у статус зацікавленого суб'єкта у випадку подальшого оскарження фізичною особою такого акту;

- допоміжні учасники процесу (допоміжні суб'єкти), до яких належать особи, що не висувують самостійних вимог щодо предмета спору, однак своїми діями сприяють розгляду адміністративної справи (свідок, експерт, перекладач тощо).

Погоджуємось із запропонованою класифікацією суб'єктів адміністративно-процесуальних правовідносин. При цьому слід уточнити, що в контексті лідируючих суб'єктів (в першу чергу – суду), ознакою їх процесуального статусу є не правосуб'єктність, оскільки суду не притаманні правоздатність і дієздатність. Як вірно відзначає Кучер В.О., суд, як суб'єкт процесуальних правовідносин, наділений комплексом спеціальних прав і обов'язків, прямо визначених законодавцем, і не може своїми діями набувати додаткових прав і обов'язків [189, с. 80].

Як зазначає Діденко Л.В., правовий статус суду як суб'єкта процесуальних правовідносин визначається сукупністю юрисдикції і компетенції. При цьому під юрисдикцією мається на увазі сфера діяльності органу судової влади та сферу його впливу, а під компетенцією – способи впливу на суспільні відносини. При цьому обсяг як юрисдикції, так і компетенції залежать від ланки (інстанції), до якої належить конкретний суд [190, с. 379]. На думку Музи О.В. компетенція суб'єктів владних повноважень фактично окреслює межі допустимої владно-управлінської або процесуальної діяльності органів державної влади, їх посадових та службових осіб [176, с. 116].

Наступним елементом структури правовідносин є об'єкт правовідносин. Гончарук С.Т. стверджує, що об'єктом правовідносин є ті цінності, щодо яких виникають, змінюються і припиняються правовідносини. Об'єкт уособлює характер діяльності окремих суб'єктів права (їх дії, бездіяльність), юридичні наслідки поведінки, правові інтереси майнового і немайнового характеру тощо [189, с. 32].

Під об'єктом правовідносин в теорії права зазвичай мають на увазі сукупність матеріальних і нематеріальних благ, щодо яких суб'єкти вступають у правовідносини і здійснюють свої суб'єктивні права і юридичні обов'язки. Серед видів об'єктів правовідносин Скакун О.Ф. називає наступні: 1) предмети

матеріального світу: речі, цінності, майно, цінні документи тощо; 2) послуги виробничого і невиробничого характеру; 3) продукти духовної і інтелектуальної діяльності: твори живопису, літератури, інформація тощо [16, с. 364].

Однак запропонована класифікація не в повній мірі відображає всю багатоманітність даної понятійної категорії. Зокрема, така класифікація не охоплює діяння (рішення, дії, бездіяльність) суб'єкта владних повноважень, з приводу оскарження яких можуть виникати правовідносини у сфері адміністративного процесуального права.

Грунтовне дослідження об'єкта адміністративно-правових відносин здійснив в межах дисертаційного дослідження Курінний Є.В.. Він вважає, що конкретні речі, майно, послуги тощо є не об'єктом, а предметом правовідносин, - додатковим елементом структури правовідносин, безпосередньо пов'язаним з об'єктом [184, с. 53].

Натомість, аналізуючи саме об'єкт адміністративних правовідносин, Курінний Є.В. стверджує про наявність дворівневої структури даного поняття. На основному рівні знаходяться загальні потреби та інтереси, закріплені адміністративно-правовими нормами. У свою чергу, допоміжний рівень об'єкта пов'язується з поведінкою суб'єктів правовідносин. Виходячи з такої побудови об'єкта, науковець пропонує поділити його на загальний, родовий, видовий і безпосередній об'єкти адміністративно-правових відносин. При цьому загальний об'єкт становлять сукупні публічні потреби і інтереси; родовий об'єкт – окремі групи публічних потреб та інтересів, що втілюються в життя тотожними за функціональним призначенням нормами; видовий об'єкт – відокремлена сукупність публічних потреб в межах родового об'єкта, що реалізується в рамках однотипних адміністративно-правових відносин (як приклад, публічні інтереси у сфері державного управління, комунального управління, адміністративної відповідальності тощо); безпосередній об'єкт є частиною видового об'єкта, окремі публічні потреби та інтереси, які забезпечуються або захищаються на конкретних ділянках владно-управлінської діяльності або сфери адміністративно-правового захисту [184, с. 53].

Сонюк О.В. зазначає про необхідність розмежування об'єкта матеріальних та об'єкта процесуальних адміністративно-правових відносин, оскільки розуміння об'єкта правовідносин лише як матеріального або нематеріального блага або поведінки суб'єктів звужує обсяг цього поняття і не враховує особливостей правовідносин, що складаються у судовому адміністративному процесі. На думку автора, об'єктом матеріальних відносин є те, на що вони направлені – на врегулювання поведінки суб'єктів, а предметом таких відносин можуть бути матеріальні і нематеріальні блага, з приводу яких виникають такі відносини (матеріальні цінності та нематеріальні цінності, послуги, дії, бездіяльність та результати їх вчинення або акти їх реалізації, події тощо) [191, с. 87].

Натомість, процесуальні правовідносини у сфері адміністративного судочинства направлені на розгляд і вирішення публічно-правового спору між сторонами, у результаті чого ліквідується спірність матеріальних правовідносин, захищаються права та інтереси невідомих суб'єктів від порушень (або обмежень, невизнання) з боку суб'єктів владних повноважень забезпечують реалізацію приписів матеріальних правових норм та складаються заради вирішення конкретних спорів. А отже, об'єктом процесуальних правовідносин є захист права на реалізацію прав та інтересів (спір про право), поновлення таких прав (спір про права) невідомих суб'єктів від порушень (невизнання, обмеження) рішеннями (діями, бездіяльністю) суб'єкта владних повноважень, а також охорона порядку реалізації повноважень (законності прийняття рішень) владними суб'єктами у сфері публічно-правових відносин У свою чергу , рішення, дія чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень виступає предметом правовідносин [191, с. 87].

Схожу за змістом думку висловлює Бринцева Л.В., під об'єктом адміністративно-процесуальних правовідносин розуміючи захист суб'єктивних прав та інтересів від порушень (або невизнання) рішеннями (дією, бездіяльністю) суб'єкта владних повноважень, а також порядок реалізації останнім покладених на нього обов'язків у сфері публічного управління [192, с. 47].

Поділяємо думку зазначених згаданих вище авторів, вважаючи її логічною і обґрунтованою.

Окрім того, Паскар А.Л. пропонує виділяти в межах цивільних процесуальних правовідносин загальний, спеціальні і стадійні об'єкти. Під загальним об'єктом автор пропонує розуміти те, на що в цілому спрямована система процесуальних правовідносин – досягнення цілей судочинства; під спеціальним об'єктом – те, на що направлені окремі правовідносини, окрема процесуальна дія (наприклад, правовідносини між свідком і іншими учасниками процесу щодо надання показань свідка); нарешті, під стадійним об'єктом мається на увазі те, на досягнення чого спрямована окрема стадія цивільного процесу (на стадії відкриття провадження у справі об'єктом цивільних процесуальних правовідносин є забезпечення правильного і швидкого вирішення спору). При цьому між загальним, стадійними та спеціальними об'єктами існує субординаційний зв'язок, оскільки спеціальні об'єкти окремих цивільних процесуальних правовідносин разом зумовлюють досягнення об'єкта стадії цивільного процесу і в кінцевому результаті направлені на досягнення загального об'єкта цивільних процесуальних правовідносин. В цілому це дає можливість стверджувати про систему взаємодіючих об'єктів правовідносин [193, с. 113]. Приєднуємось до думки науковця та вважаємо, що наведена класифікація об'єктів правовідносин в межах цивільного процесу є цілком застосовною і для адміністративного процесу.

Третім елементом структури правовідносин є зміст правовідносин. В теорії права сформовано декілька підходів до розуміння даного елементу.

Прихильники першого підходу під змістом правовідносин розуміють суб'єктивні права і юридичні обов'язки їх учасників [186, с. 435]. Зокрема, Скакун О.Ф. під змістом розуміє права, обов'язки, повноваження і відповідальність суб'єктів правовідносин [16, с. 367].

За другого підходу під змістом правовідносин мається на увазі поведінка (дії) учасників правовідносин [142, с. 80]. При цьому наведені два підходи безпосередньо корелюються з поняттями юридичного і фактичного змісту правовідносин. Якщо зміст правовідносин розглядається з точки зору сукупності

нормативно визначених прав і обов'язків учасників правовідносин, то мова йде про правову форму, тобто, юридичний зміст правовідносин. Відповідно, якщо зміст розглядається з точки зору фактичної поведінки (діяльності) учасників, направленої на реалізацію прав і обов'язків, то мова йде вже про фактичний зміст правовідносин.

Панівною наразі є третя, «комплексна» позиція, згідно якої зміст правовідносин об'єднує положення перших двох підходів і включає в себе як сукупність прав і обов'язків учасників правовідносин, так і процесуальну діяльність учасників правовідносин [194, с. 71]. Такий підхід дає можливість говорити одночасно про наявність юридичного та фактичного змісту правовідносин. Відстоюють таку позицію також Штефан М.Й. [156, с. 94] та Сонюк О.В. [191, с. 21].

В. В. Комаров та П. І. Радченко відзначають єдність змісту правовідносин. На їх думку, зі змісту правовідносин не можна виключати ані суб'єктивні права та обов'язки, з огляду на те, що вони визначають взаємовідносини між суб'єктами, ані дії, внаслідок яких відбувається їх реалізація [195, с. 20].

Прихильником комплексної концепції також є Муза О.В., який під юридичним змістом адміністративно-процесуальних правовідносин пропонує розуміти сукупність процесуальних прав та обов'язків, що реалізуються суб'єктами адміністративного процесу, а під фактичним - зовнішній прояв процесуальної поведінки (дій чи бездіяльності) суб'єктів адміністративного процесу, встановленої адміністративно-процесуальними нормами [176, с. 148].

Поділяємо погляди прихильників комплексного підходу. На наш погляд, виключення сукупності прав та обов'язків зі складу змісту правовідносин призведе до позбавлення правовідносин правового характеру, - суспільні відносини без нормативного закріплення прав і обов'язків їх учасників просто не перейдуть в розряд правових відносин. Натомість, без фактичної діяльності їх учасників щодо реалізації прав і обов'язків правовідносини будуть статичними (знерухомленими), оскільки саме за рахунок актів реалізації суб'єктивних прав і обов'язків правовідносини відбуваються (реалізуються) в реальному житті.

Скакун О.Ф. приділяє окрему увагу суб'єктивному юридичному праву і суб'єктивному юридичному обов'язку як складовим юридичного змісту правовідносин. На її думку, суб'єктивне юридичне право складається з правомочностей (виду і міри можливої (дозволеної) поведінки суб'єкта права та носія суб'єктивного юридичного права - правомочного). Натомість, суб'єктивний юридичний обов'язок складається з виду і міри належної (необхідної) поведінки суб'єкта права і носія суб'єктивного обов'язку – правозобов'язаного. Серед правомочностей автор виділяє: 1) правовикористання (правомочність на власні позитивні дії); правовиконання (право вимагати відповідної поведінки від правозобов'язаної поведінки); 3) правозахист (право звертатись до уповноважених суб'єктів за захистом невизнаних, оспорених, порушених прав) [16, с. 352].

Розглянувши основні теоретичні надбання правової науки щодо правової категорії правовідносин, маємо можливість перейти до аналізу правовідносин у правовому механізмі судового контролю в адміністративному судочинстві.

В цілому процесуальні правовідносини, що виникають в межах процедур судового контролю, не можна однозначно віднести до регулятивних чи правоохоронних. Основна їх маса все ж носить регулятивний характер, оскільки направлена на впорядкування суспільного життя в межах процедур судового контролю. Однак деякі правовідносини за функціональним призначенням варто віднести до охоронних, оскільки вони виникають з неправомірних діянь як юридичного факту і мають у якості наслідків юридичну відповідальність.

Зокрема, за наслідками розгляд звіту суб'єкта владних повноважень суд має повноваження накласти на керівника суб'єкта владних повноважень або членів колегіального органу штраф (ч.ч. 3, 8 ст. 382-3 КАС України), що за своєю природою є видом юридичної відповідальності. Правовідносини, пов'язані з розглядом клопотання суб'єкта владних повноважень про зменшення розміру штрафу або звільнення від його сплати (ч. 5 ст. 382-3 КАС України) також можна віднести до охоронних, оскільки вони виникають і існують з приводу юридичної відповідальності (розміру стягнення) керівника суб'єкта владних повноважень чи членів колегіального органу. Також згідно з ч. 6 ст. 383 КАС України суд, за

наявності обставин протиправності дій, рішень, бездіяльності суб'єкта владних повноважень та порушення ним прав, свобод і інтересів позивача задовольняє заяву, подану в порядку ст. 383 КАС України та постановляє окрему ухвалу в порядку ст. 249 КАС України. Отже суд, встановивши факт неправомірного діяння з боку суб'єкта владних повноважень, застосовує свої повноваження з метою захисту порушених прав та інтересів позивача, а отже такі правовідносини можна віднести до охоронних. У свою чергу, невиконання приписів окремої ухвали може тягнути за собою вже кримінальну відповідальність як вид юридичної відповідальності.

Не позбавлений суд повноважень в межах здійснення процедур судового контролю також застосовувати передбачені ст.ст. 144-149 КАС заходи процесуального примусу до учасників процесу, з метою спонукання учасників до виконання встановлених в суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків та припинення зловживання процесуальними правами. Охоронні відносини щодо їх застосування не є безпосередньо відносинами судового контролю, але можуть здійснюватися в тому числі, і в межах процедур судового контролю і сприяти, таким чином, досягненню мети і завдань правового механізму судового контролю.

З викладеного вбачається, що в межах правового механізму судового контролю виникають як регулятивні, так і охоронні правовідносини.

З точки зору структури правовідносин вбачається за доцільне розпочати огляд з об'єкта правовідносин як умовно спільного елемента для усіх трьох форм судового контролю. Відштовхуючись від класифікації, запропонованої Паскар А.Л., слід визначити загальний, стадійні і спеціальні об'єкти правовідносин судового контролю, а також їх предмет.

Як вже зазначалось вище, під загальним об'єктом адміністративно-процесуальних правовідносин слід розуміти захист права на реалізацію прав та інтересів, поновлення таких прав невіддільних суб'єктів від порушень діяннями суб'єкта владних повноважень, охорону порядку реалізації ними повноважень у сфері публічно-правових відносин. Оскільки судовий контроль є частиною адміністративного судового процесу, то маємо підстави припустити, що

загальний об'єкт правовідносин, які складають в межах процедур судового контролю, становлять ті самі публічні інтереси, що зазначені вище.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження» виконавче провадження є завершальною стадією судового провадження [196]. У свою чергу, судовий контроль в цілому здійснюється саме на стадії виконавчого провадження (за виключенням випадків покладення судом обов'язку подати звіт на суб'єкта владних повноважень ще на стадії ухвалення судового рішення згідно ч.ч. 5, 6 ст. 382 КАС України). А отже є потреба і можливість у виокремленні стадійного об'єкта правовідносин, що складаються в межах судового контролю.

Стадійним об'єктом є те, на досягнення чого спрямована окрема стадія судового процесу. В межах даного дисертаційного дослідження було встановлено, що метою судового (законодавчо запланованим результатом) судового контролю є забезпечення обов'язковості судового рішення як однієї з засад судочинства та гарантії права особи на судовий захист її прав, свобод та інтересів у сфері публічно-правових відносин. При цьому під забезпеченням обов'язковості судового рішення мається на увазі, в першу чергу, фактичне його виконання. Саме на досягнення зазначеної мети спрямована стадія виконавчого провадження в цілому та судовий контроль, як правовий механізм в межах адміністративного процесу, зокрема. Тож на наш погляд, стадійний об'єкт правовідносин у межах процедур судового контролю та мета правового механізму судового контролю корелюються. Учасники процесу вступають в правовідносини в межах процедур судового контролю з метою фактичного виконання судового рішення. Виходячи з цих міркувань можна припустити, що стадійним об'єктом правовідносин, що складаються в межах процедур судового контролю, є забезпечення обов'язковості судового рішення.

Спеціальні об'єкти правовідносин (тобто те, на що направлені окремі правовідносини та окремі процесуальні дії) в межах процедур судового контролю є різноманітними та пов'язуються змістовно із завданнями окремих форм судового контролю, а також їх предметом.

Процедура судового контролю за ст.ст. 382 – 382-3 КАС України здійснюється в декілька етапів, на кожному з яких виникають окремі правовідносини між учасниками судового процесу.

На першому етапі суд за власною ініціативою чи за заявою заявника (позивача) під час винесення судового рішення по суті спору або вже після його ухвалення за окремою заявою заявника вирішує, чи слід покласти на суб'єкта владних повноважень-відповідача обов'язок подати до суду звіт про виконання судового рішення. (ч. 2 ст. 382-1 КАС України). Згідно позицій Верховного Суду, викладених у Постановах від 04.03.2020 у справі № 539/3406/17 [161], від 11.06.2020 у справі № 640/13988/19 [99], правовою підставою для зобов'язання відповідача подати звіт про виконання судового рішення є наявність об'єктивних підтверджених належними і допустимими доказами підстав вважати, що за відсутності такого заходу судового контролю рішення суду залишиться невиконаним або для його виконання доведеться докласти значних зусиль. Зазначена обставина підлягає доказуванню учасниками справи (позивачем/заявником і відповідачем) на даному етапі процедури судового контролю. Процесуальні правовідносини, що виникають при цьому, направлені на встановлення наявності чи відсутності зазначеної обставини. Таким чином, можна стверджувати, що наявність чи відсутність підстав для покладення на суб'єкта владних повноважень обов'язку подати звіт становить спеціальний об'єкт правовідносин на цьому етапі судового контролю.

На наступному етапі даної форми судового контролю (розгляд звіту про виконання судового рішення, ст. 382-2 КАС України) правовідносини між судом та учасниками процесу спрямовані на встановлення відповідності чи невідповідності поданого суб'єктом владних повноважень звіту вимогам ч.ч. 2, 3 ст. 382-2 КАС України. Тому відповідність чи невідповідність звіту можна визначити як спеціальний об'єкт зазначених правовідносин.

На третьому етапі форми судового контролю в порядку ст.ст. 382 – 382-3 КАС України правовідносини направлені на застосування наслідків розгляду звіту суб'єкта владних повноважень. Суд може:

- 1) прийняти звіт (ч. 1 ст. 382-3 КАС України);

2) встановити неподання звіту або подання з порушенням строку та встановити новий строк для його подання (ч. 10 ст. 382-3 КАС України);

3) відмовити у прийнятті звіту з підстав, викладених у ч. 2 ст. 382-3 КАС України та:

3.1) накласти штраф на керівника суб'єкта владних повноважень або членів колегіального органу (ч.ч. 3, 8 ст. 382-3 КАС України);

3.2.) встановити новий строк для подання звіту;

3.3.) змінити спосіб і порядок виконання судового рішення;

3.4.) зменшити розмір штрафу або звільнити від його сплати за клопотанням суб'єкта владних повноважень.

Таким чином, спеціальним об'єктом правовідносин на даному етапі процедури судового контролю є врегулювання поведінки суб'єкта владних повноважень (його керівника, членів колегіального органу) та реагування на його поведінку в контексті виконання чи невиконання ним процесуального обов'язку щодо подання звіту. Правовідносини, що виникають на даному етапі, мають як регулятивний, так і охоронний характер.

При цьому в якості предмета правовідносин (тобто, конкретного матеріального чи нематеріального блага, з приводу якого виникають правовідносини) в межах форми судового контролю, передбаченої ст.ст. 382 – 382-3 КАС України, можна назвати обов'язок суб'єкта владних повноважень подати звіт в порядку і строки, визначені судом.

Для правовідносин, що виникають в межах форми судового контролю за ст. 383 КАС України, можна виділити наступні спеціальні об'єкти:

- встановлення судом відповідності заяви про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень – відповідачем вимогам ч.ч. 2, 3 ст. 383 КАС України;

- встановлення судом дотримання процесуальних строків на подання такої заяви, визначених ч. 4. ст. 383 КАС України;

- встановлення обставин правомірності чи протиправності оскаржуваних рішень, дій, бездіяльності суб'єкта владних повноважень – відповідача.

При цьому предметом правовідносин за ст. 383 КАС України є безпосередньо рішення, дії, бездіяльність суб'єкта владних повноважень – відповідача, вчинені на виконання рішення суду.

Серед спеціальних об'єктів правовідносин, що складаються в межах форми судового контролю в порядку ст. 287 КАС України, можна виділити наступні:

- встановлення відповідності позовної заяви про визнання протиправними рішень, дій, бездіяльності суб'єкта примусового виконання вимогам ст.ст. 160, 161 КАС України;

- встановлення судом дотримання процесуальних строків подання позовної заяви за ст. 287 КАС України (ч. 2 ст. 287 КАС України);

- встановлення правомірності чи протиправності оскаржуваних рішень, дій, бездіяльності, вчинених суб'єктом примусового виконання.

Однак спеціальні об'єкти правовідносин в межах процедури за ст. 287 КАС України не вичерпуються викладеним вище переліком та залежать безпосередньо від конкретних обставин справи. Таке різноманіття об'єктів зумовлюється тим, що дана форма судового контролю здійснюється у формі позовного провадження з усіма притаманними їй особливостями. Зокрема, в залежності від обсягу предмета доказування у такій адміністративній справі можуть виникати правовідносини щодо допиту свідків, призначення та проведення судових експертиз з метою з'ясування обставин, що входять до предмета доказування, дослідження письмових та речових доказів, витребування доказів тощо. Кожна із зазначених процесуальних дій та відносин, що виникають з приводу її вчинення, мають власний спеціальний об'єкт.

При цьому у якості узагальненого предмета правовідносин, що виникають в межах форми судового контролю в порядку ст. 287 КАС України, слід мати на увазі рішення, дії і бездіяльність суб'єкта примусового виконання, вчинених ним в межах виконавчого провадження.

Кожна з форм судового контролю у адміністративному судочинстві має своє коло суб'єктів правовідносин. При цьому неодмінним лідируючим суб'єктом є суд. Однак якщо судовий контроль у формах, передбачених ст.ст. 382 – 382-3 КАС України та ст. 383 КАС України застосовується тим судом у

тому ж складі, яким було ухвалено судове рішення, то справа за адміністративною позовною заявою, поданою в порядку ст. 287 КАС України, підлягає автоматичному авторозподілу, а отже склад суду може бути відмінним від того, яким ухвалено судове рішення.

Зацікавленими суб'єктами правовідносин, що виникають у правовідносинах судового контролю за формою ст.ст. 382 – 382-3 КАС України є:

1) заявник (позивач), на користь якого ухвалено судове рішення. При цьому такий заявник обов'язково має бути особою приватного права, а не суб'єктом владних повноважень, що прямо впливає зі змісту ч. 1 ст. 382 КАС України;

2) відповідач – суб'єкт владних повноважень, якого судовим рішенням зобов'язано вчинити певні дії;

3) керівник суб'єкта владних повноважень – відповідача. У випадках неприйняття звіту судом керівник суб'єкта владних повноважень вступає у процесуальні правовідносини з приводу штрафу накладеного на нього судом, має можливість оскаржити ухвалу суду в апеляційному порядку (ч. 7 ст. 382-3 КАС України).

4) члени колегіального органу суб'єкта владних повноважень – відповідача. Підставою вступу зазначених суб'єктів у процесуальні правовідносини також є факт накладення штрафу за невиконання обов'язку щодо подання звіту.

Керівника суб'єкта владних повноважень і членів колегіального органу варто відносити саме до зацікавлених суб'єктів правовідносин з огляду на те, що вони мають власний матеріальний інтерес у правовідносинах, до якої вони безпосередньо залучені (в контексті накладення штрафу, зменшення його розміру, оскарження ухвали тощо). Окрім того, зазначені суб'єкти не є в цілому характерними для адміністративних-процесуальних правовідносин. В їх присутності серед складу учасників правовідносин проявляється специфіка даної форми судового контролю.

Серед допоміжних суб'єктів правовідносин судового контролю за ст.ст. 382 – 382-3 КАС України може виділити:

1) секретар судового засідання (у випадках, коли заява про зобов'язання подати звіт розглядається в судовому засіданні з викликом сторін);

2) представники сторін;

3) інші допоміжні суб'єкти. Участь інших допоміжних суб'єктів є менш вірогідною у процедурі судового контролю за ст.ст. 382 – 382-3 КАС України, однак повністю її виключати не варто. Наприклад, можна припустити необхідність залучення перекладача до участі у засіданнях в даній формі судового контролю, зокрема у випадках, коли заявник (позивач) не володіє державною мовою.

Відзначимо, щодо склад допоміжних суб'єктів правовідносин є в цілому однаковим для усіх трьох форм судового контролю.

Серед зацікавлених суб'єктів правовідносин, що виникають у правовідносинах судового контролю за формою ст.ст. 383 КАС України, можна виокремити:

1) особа-позивач, на користь якого ухвалено судове рішення. Має бути особою приватного права, а не суб'єктом владних повноважень;

2) відповідач – суб'єкт владних повноважень, якого судовим рішенням зобов'язано вчинити певні дії;

Суттєво відрізняється склад зацікавлених учасників третьої форми судового контролю. Перша суттєва відмінність полягає в тому, що згідно ч. 1 ст. 287 КАС України звернутись з позовною заявою щодо оскарження рішень, дій, бездіяльності суб'єкта примусового виконання може не лише особа-позивач, на користь якої ухвалено судове рішення, а й інші учасники виконавчого провадження (за виключенням державного виконавця та приватного виконавця), а також особи, які залучаються до проведення виконавчих дій. З викладеного вбачається, що подати позовну заяву можуть не лише стягувач та боржник, а й інші суб'єкти, перелік яких наведено у ст. 14 Закону України «Про виконавче провадження». Зокрема, такими учасниками (окрім виконавця), є: сторони, представники сторін, прокурор, експерт, спеціаліст, перекладач, суб'єкт

оціночної діяльності - суб'єкт господарювання, особи, права інтелектуальної власності яких порушені тощо. Натомість, особами, які залучаються до проведення виконавчих дій згідно ч. 2 ст. 14 зазначеного Закону, є: поняті, працівники поліції, представники органів опіки і піклування, інші органи та установи.

Таким чином, ініціатором даної форми судового контролю може бути не лише стягувач, на користь якого ухвалено рішення, а й, наприклад боржник (суб'єкт владних повноважень).

Другою особливістю суб'єктного складу правовідносин у даній формі судового контролю є те, що відповідачем за позовом є не відповідач - суб'єкт владних повноважень (боржник), не на користь якого ухвалено судові рішення, а орган державної виконавчої служби чи приватний виконавець (ч. 3 ст. 287 КАС України).

Третьою особливістю суб'єктного складу є те, що до участі у розгляді справи за ст. 287 КАС України в будь-якому випадку залучаються сторони виконавчого провадження (стягувач і боржник) навіть тоді, коли позовну заяву подав хтось з інших учасників виконавчого провадження або залучених до проведення виконавчих дій осіб.

Зміст правовідносин судового контролю доцільно аналізувати з точки зору юридичного та матеріального аспектів.

З точки зору юридичного змісту суб'єкти процесуальних правовідносин судового контролю наділені сукупністю специфічних процесуальних прав і обов'язків (або в контексті суду як суб'єкта правовідносин - повноважень), властивих саме цим процедурам. При цьому суб'єктивне процесуальне право одного суб'єкта кореспондується з процесуальним обов'язком іншого суб'єкта правовідносин.

Зокрема, в межах судового контролю за формою ст.ст. 382 – 382-3 КАС України суд має наступні повноваження:

- вирішувати питання про покладення на суб'єкта владних повноважень обов'язку подати звіт про виконання судового рішення;
- здійснювати розгляд звіту суб'єкта владних повноважень;

- примати звіт за результатами його розгляду;
- відмовляти у прийнятті звіту;
- накладати штраф на керівника суб'єкта владних повноважень або члена колегіального органу;
- зменшувати розмір штрафу або звільнити від його сплати;
- змінити порядок та спосіб виконання судового рішення;
- надавати новий строк для подання звіту;
- інші.

Зазначені повноваження суду кореспондуються з відповідними правами і обов'язками інших суб'єктів правовідносин та є унікальними для даної форми судового контролю. Зокрема, повноваженню зобов'язувати подати звіт відповідає обов'язок суб'єкта владних повноважень такий звіт подати; повноваженню щодо накладення штрафу відповідає обов'язок керівника чи члена колегіального органу такий штраф сплатити; повноваженню суду зменшити розмір штрафу відповідає право суб'єкта владних повноважень звернутись з відповідним клопотанням до суду тощо.

Серед специфічних прав особи-позивача варто виокремити право ініціювати встановлення судового контролю за даною формою. Серед обов'язків – обов'язок довести наявність підстав для його встановлення – обставину, що без покладення судом обов'язку на суб'єкта владних повноважень подати звіт про виконання судового рішення таке рішення суду залишиться невиконаним або для його виконання доведеться докласти значних зусиль.

Особливим обов'язком відповідача – суб'єкта владних повноважень є, власне, обов'язок подати звіт про виконання судового рішення.

Серед особливих прав і обов'язків керівника суб'єкта владних повноважень та членів колегіального органу варто виділити: обов'язок сплатити штраф; право звернутись до суду з клопотанням про зменшення його розміру або звільнення від його сплати.

До повноважень суду в межах форми судового контролю за ст. 383 КАС України варто віднести:

- оцінка заяви про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень – відповідачем на предмет її відповідності вимогам ч.ч. 2, 3 ст. 383 КАС України;

- повернення заяви заявнику у разі її невідповідності зазначеним вимогам;

- призначення заяви до розгляду у разі її відповідності зазначеним вимогам;

- залишення заяви без задоволення у разі встановлення відсутності підстав обставин протиправності діянь суб'єкта владних повноважень на виконання рішення суду;

- постановлення окремої ухвали у разі встановлення обставин протиправності діянь суб'єкта владних повноважень.

До особливих прав і обов'язків заявника варто віднести право звернутись із заявою про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, а також обов'язок довести протиправність діянь шляхом подання доказів.

У свою чергу суб'єкт владних повноважень – відповідач не позбавлений права спростовувати доказами твердження заявника про неправомірність його рішень, дій чи бездіяльності.

Серед особливих обов'язків відповідача за даною формою судового контролю варто виокремити обов'язки, що можуть бути покладені на нього судом у разі постановлення окремої ухвали за результатами розгляду заяви. Згідно ст. 249 КАС України суд зобов'язує суб'єкта владних повноважень:

- вжити заходів щодо усунення причин та умов, що сприяли порушенню закону;

- надати суду відповідь щодо виконання його вказівок у визначені судом строки.

При цьому суб'єкт владних повноважень, на якого окремою ухвалою суду покладено зазначені обов'язки, має право оскаржити ухвалу в апеляційному порядку.

Форма судового контролю, передбачена у ст. 287 КАС України, реалізовується у формі позовного провадження. З огляду на викладене, зазначена

стаття, окрім права на оскарження рішень, дій, та бездіяльності суб'єктів примусового виконання, не закріплює сукупності інших прав, обов'язків та повноважень суб'єктів правовідносин у межах даної форми судового контролю, натомість відсилаючи до інших статей Кодексу адміністративного судочинства, якими врегульовано порядок розгляду справ у позовному провадженні. В першу чергу, мова йде про процесуальні права та обов'язки, закріплені, зокрема, у статті 44 КАС України. Такими правами, серед іншого, є: право ознайомлюватись з матеріалами справи, робити з них копії, подавати докази, брати участь в судовому засіданні, подавати заяви, клопотання, надавати пояснення, доводи, міркування, заявляти відводи тощо. Відзначимо, що такі права можуть реалізовуватись і в межах перших двох форм судового контролю.

В матеріальному аспект зміст правовідносин розкривається через акти правозастосування та акти здійснення суб'єктивних прав і обов'язків.

Зокрема, повноваження суду як лідируючого суб'єкта правовідносин здійснюються через акти правозастосування (акти-документи та акти дії), які будуть розглянуті в наступному розділі дисертаційного дослідження.

Натомість, процесуальні права й обов'язки зацікавлених суб'єктів правовідносин здійснюються у формі актів реалізації прав та обов'язків. Наприклад, право особи-позивача ініціювати питання встановлення судового контролю за формою ст.ст. 382 – 382-3 КАС України реалізовується у формі відповідної заяви; обов'язок відповідача-суб'єкта владних повноважень подати звіт реалізовується у формі звіту про виконання судового рішення як акту реалізації юридичного обов'язку; право суб'єкта владних повноважень зменшити розмір штрафу, застосованого до керівника чи члена колегіального органу реалізовується шляхом подання відповідного клопотання тощо.

2.4. Правозастосування як елемент правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві: правозастосовчі акти та процесуальні форми

Четвертій стадії правового регулювання, - реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, відповідає наступний елемент правового механізму – правозастосування.

В першу чергу, правозастосування втілюється у життя через акти правозастосування (правозастосовчі акти).

Більшість авторів сходяться на думці, що правозастосування являє собою владно-організаційну діяльність компетентних суб'єктів (державних органів, посадових осіб, організацій тощо), що здійснюється в певному законодавчо визначеному процесуальному порядку (згідно встановленої процедури), та полягає у реалізації норм права шляхом видачі конкретних приписів (правозастосовчих актів) [197, с. 414; 198, с. 61].

У юридичній науці поняття правозастосовчий акт прийнято визначати як належно оформлений акт компетентного суб'єкта, яким фіксується прийняття рішення у конкретно визначеній формі і забезпечується реалізація правових норм [199, с. 31].

В той же час, Гордєєв В.В. відзначає подвійну правову природу правозастосовчого (процесуального) акту. З одного боку, процесуальний акт вбирає в себе результати правозастосовної та іншої правореалізаційної діяльності учасників справи, та враховує встановлені в ході судового розгляду юридичні факти. Водночас, правозастосовчий акт є й сам по собі юридичним фактом адміністративного та матеріального права [143, с. 188]. Вважаємо наведену думку слушною з огляду на те, що правозастосовчий акт, будучи уособленням результату, квінтесенцією правового регулювання суспільних відносин, в той же час, здатен призводити до виникнення нових правовідносин або зміни чи припинення вже існуючих.

Як зазначають Легеза Є.О., Грабильникова О.А., рішення суду є правозастосовчим, індивідуально-визначеним актом правосуддя, загальнообов'язковість якого означає, що всі суб'єкти на території України з ним повинні рахуватись, навіть якщо вони не брали безпосередньої участі в судовому процесі [200; с. 68].

За юридичним значенням правозастосовчі акти поділяються на основні (ті, що містять остаточне рішення у юридичній справі) і допоміжні (ті, що забезпечують процедуру правозастосування та прийняття основних актів). За формою зовнішнього виразу акти правозастосування прийнято поділяти на акти-документи та акти-дії [18, с. 416]. Окремими науковцями виділяються також усні акти [199, с. 34].

З аналізу положень ст.ст. 287, 382 – 382³, 383 Кодексу адміністративного судочинства України вбачається, що для правового механізму судового контролю правозастосовчими актами (актами-документами), що приймаються за наслідком правозастосування є, в першу чергу, судові рішення. При цьому судові рішення, що приймаються судами під час реалізації правового механізму судового контролю, відрізняються між собою за формою, змістом, напрямком і характером впливу в залежності як від форми судового контролю так і інстанційної юрисдикції суду, що таке судові рішення прийняв.

В цьому контексті нагадаємо, що з прийняттям Закону України № 4094-IX від 21.11.2024 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень» [117] законодавцем шляхом доповнення КАС України статтею 381-1 нарешті було поставлено крапку в дискусії щодо того, в яких формах здійснюється судовий контроль за виконанням судових рішень, і чи варто виділяти як окремі форми судового контролю визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень - відповідачем на виконання рішення суду (ст. 383 КАС України) та оскарження учасниками виконавчого провадження рішень, дій чи бездіяльності державного виконавця (чи іншої посадової особи органу ДВС або приватного виконавця) (ст. 287 КАС України). Наразі ж частиною 2 статті 381¹ КАС України чітко визначено, що суд може здійснювати судовий контроль у порядку, встановленому статтями 287, 382-382³ і 383 цього Кодексу.

Передбачена ст.ст. 382-382³ КАС України форма судового контролю має декілька послідовних етапів, в процесі та за результатами яких суд першої інстанції здійснює судовий контроль через наступні правозастосовчі акти:

- рішення суду (ч.ч. 5, 6 ст. 382). Суд може зобов'язати суб'єкта владних повноважень подати звіт ще на стадії ухвалення рішення суду за результатами розгляду справи за умови, що відповідна заява буде подана стороною спору до закінчення судових дебатів (загальне позовне провадження) або не пізніше тридцяти днів з дня відкриття провадження у справі (спрощене позовне провадження), або ж за наявності підстав, визначених у абз. 2 ч. 1 ст. 382 КАС України;

- ухвала про задоволення чи відмову в задоволенні заяви про зобов'язання подати звіт про виконання судового рішення (ч. 2 ст. 382¹) – даним правозастосовчим актом суд здійснює судовий контроль у випадках, коли судовий контроль не встановлено у рішенні суду за результатами розгляду справи;

- ухвала за результатами розгляду звіту - про прийняття або відмову у прийнятті звіту та накладення штрафу на керівника суб'єкта владних повноважень чи членів колегіального органу (ч.ч. 1-3, 8 ст. 382³) – судове рішення, через яке суд першої інстанції здійснює правозастосування на наступному етапі судового контролю;

- ухвала про встановлення нового строку для подання звіту (ч. 3, абз 2 ч. 8, ч.ч. 10, 11 ст. 382³) – ініціює третій (не обов'язковий) етап даної форми судового контролю;

- ухвала про відмову у прийнятті звіту та зміну способу і порядку виконання судового рішення (ч. 3 ст. 382³) – зміна способу та/або порядку виконання судового рішення не віднесена законодавством до форм судового контролю, хоч і спрямована на досягнення аналогічної мети – забезпечити фактичне виконання судового рішення та, відповідно, забезпечення дотримання принципу обов'язковості судового рішення.

- ухвала про повернення заявнику без розгляду заяви про зобов'язання подати звіт. Як свідчить судова практика, окрім судових рішень, прямо визначених у ст. 382-382³ України, суд першої інстанції при здійсненні судового контролю у даній формі може також прийняти й такий правозастосовчий акт. Зазвичай, суд повертає заяву заявнику у випадку її невідповідності вимогам ст.ст.

167, 382-382³ КАС України [201; 202] або ж за заявою заявника про залишення без розгляду заяви про встановлення судового контролю [203]. При цьому в деяких ухвалах суди прямо вказують про застосування ст. 169 КАС України на підставі аналогії закону (ч. 6 ст. 7 КАС України) - у зв'язку з відсутністю прямо передбачених у КАС підстав для повернення заявнику заяви про зобов'язання подати звіт [204].

В межах форми судового контролю, передбаченої ст. 383 КАС України, суд першої інстанції здійснює правозастосування шляхом прийняття наступних правозастосовчих актів:

- ухвала про повернення заяви заявнику без розгляду (ч. 5 ст. 383) – відзначимо, що на відміну від форми судового контролю за ст.ст. 382-382³ в даному випадку законодавець прямо передбачив можливість повернення заяви без розгляду - у разі її невідповідності вимогам ст.ст. 18, 383 КАС України.

- ухвала про залишення без задоволення заяви про визнання рішень, дій, бездіяльності суб'єкта владних повноважень – боржника (ч. 6 ст. 383) – постановляється за відсутності обставин їх протиправності;

- окрема ухвала (ч. 6 ст. 383) – за наявності обставин, що свідчать про протиправність рішень, дій, бездіяльності боржника суд постановляє окрему ухвалу за процедурою, передбаченою у ст. 249 КАС України.

Особливе місце серед форм судового контролю займає форма, передбачена ст. 287 КАС України, що зумовлено низкою особливостей, а саме: ініціатором процедури може бути не лише позивач, на користь якого ухвалено рішення, а й інші учасники виконавчого провадження; оскаржуються рішення, дії, бездіяльність органів та осіб, що здійснюють примусове виконання рішення, а не боржників; здійснюється у порядку позовного провадження, що, в свою чергу, свідчить про наявність нового публічно-правового спору, хоч безпосередньо і пов'язаного зі спором, раніше вирішеним судом; відноситься до категорії термінових адміністративних справ (відзначається скороченими строками звернення до суду, розгляду та вирішення справи, розглядається з особливостями, передбаченими ст. 268-272 КАС України).

Оскільки дана форма судового контролю здійснюється порядку позовного провадження то її правозастосування в її межах здійснюється судом першої інстанції шляхом прийняття судових рішень, властивих для даної форми адміністративного судочинства, зокрема:

- рішення суду (ч. 3 ст. 241) – при вирішенні по суті спору у провадженні за ст. 287 КАС України;
- ухвала про закриття провадження – за наявності підстав, передбачених ст. 238 КАС України;
- ухвала про залишення позову без розгляду – за наявності підстав, передбачених ст. 240 КАС України;
- інші ухвали, пов'язані з вирішенням процедурних питань, вирішенням клопотань учасників справи, тощо (ч. 2 ст. 241 КАС України).

Судом апеляційної інстанції правозастосування в межах правового механізму судового контролю може здійснюватися шляхом прийняття наступних судових рішень у наступних формах:

- постанова (ч. 4 ст. 240, ч. 1 ст. 321 КАС України) – за результатами розгляду апеляційних скарг по суті;
- ухвали, пов'язані з початком апеляційного розгляду (ст.ст. 169, 298, 299, 300 КАС України) - про залишення апеляційної скарги без руху, про повернення апеляційної скарги, про відмову у відкритті провадження, про відкриття провадження;
- ухвала про закриття апеляційного провадження – з підстав, передбачених ст.ст. 189, 190, 305, 314 КАС України;
- ухвали з інших процесуальних питань, пов'язаних з рухом справи (ч. 2 ст. 321 КАС України).

При цьому слід відзначити, що оскаржені в апеляційному порядку можуть бути не будь-які судові рішення суду першої інстанції, прийняті в межах здійснення судового контролю, а лише ті, що прямо зазначені у ст.ст. 293-294 КАС України.

Судом касаційної інстанції правозастосування здійснюється через наступні правозастосовчі акти:

- постанови (ч. 4 ст. 241, ч. 1 ст. 355 КАС України) – за результатами розгляду касаційних скарг;
- ухвали, пов'язані з початком касаційного розгляду (ст.ст. 169, 332, 333, 334 КАС України);
- ухвала про закриття апеляційного провадження (ст. 339 КАС України);
- ухвали з інших процесуальних питань, пов'язаних з рухом справи (ч. 2 ст. 355 КАС України).

При цьому постанови Верховного Суду як суду касаційної інстанції мають винятково важливе значення для правозастосування як елементу правового механізму судового контролю, оскільки згідно ч. 5 ст. 242 КАС України, ч. 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» викладені в них висновки щодо застосування норм права мають обов'язково враховуватись іншими судами при застосуванні цих норм права [40]. Як відзначають науковці, завдяки передбачуваності, прогнозованості та сталості (єдності) судової практики забезпечується ефективність і стабільність правового регулювання правових відносин [205, с. 28].

Тобто, Верховний суд не лише перевіряє законність та обґрунтованість рішень судів нижчих інстанцій щодо застосування чи незастосування заходів судового контролю у межах конкретної справи, а й надає здійснює тлумачення норм права, надаючи таким чином судам орієнтири щодо застосування судового контролю в аналогічних справах, і забезпечуючи таким чином єдність та однорідність судової практики.

З метою ілюстрації впливу практики Верховного Суду при застосуванні механізму судового контролю наведемо деякі із Постанов:

- Постанови від 12.05.2020 року у справі № 815/2252/16 [206], від 16.12.2021 року у справі № 170/167/17 [207], від 31.02.2022 року у справі № 400/822/20 [208] та низка інших - Верховний суд зробив висновок, що норми КАС України, якими закріплено форми судового контролю, серед іншого, мають на меті виключити можливість подання стягувачем окремого позову предметом якого є спонукання відповідача до виконання судового рішення;

- Постанови від 23.04.2020 у справі №560/523/19 [100], від 01.02.2022 у справі №420/177/20 [209] та від 18.05.2022 у справі №140/279/21 [210] – містять висновок щодо необхідності дотримання судами засад пропорційності та збалансованості при застосування до боржників негативних наслідків недобровільного виконання судового рішення (зокрема, покладення штрафу на керівника боржника). Такі заходи не повинні бути надмірними; мають враховуватися усі обставини, які стали причиною невиконання судового рішення, надаватися оцінка діям боржника, спрямованих на таке виконання, міру його вини тощо

- Постанови від 04.03.2020 у справі № 439/3406/17 [161], від 07.05.2024 року у справі № 160/5259/29 [211] – щодо мети судового контролю та правових підстав для його застосування;

- Постанова Великої Палати Верховного Суду від 07.07.2021 року у справі № 9901/226/19 [212] – щодо обліку строку на звернення із заявою в порядку ст. 383 КАС України.

Також до правозастосовчих актів правового механізму судового контролю слід віднести рішення Конституційного Суду України та рішення Європейського суду з прав людини. Для прикладу наведемо деякі з них:

- рішення у справі "Горнсбі проти Греції" (Hornsby v. Greece) від 19 березня 1997 року [213] – Європейський суд зазначив, що право на звернення до суду було б ілюзорним, якби національна правова система Договірної Сторони дозволяла, щоб остаточне, обов'язкове для виконання судове рішення залишалося невиконаним на шкоду одній зі сторін;

- рішення у справі "Шмалько проти України" від 20.07.2004 року [214] - право на виконання судового рішення є складовою права на судовий захист, передбаченого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, для цілей якої виконання рішення, ухваленого будь-яким судом, має розцінюватися як складова частина судового розгляду (п. 43).

- "Сорінг проти Об'єднаного Королівства" від 07.07.1989 [215] - на державі лежить прямий обов'язок дотримуватися громадянських прав осіб і забезпечувати належне та своєчасне виконання рішення суду, що набрало

законної сили. Виконання будь-якого судового рішення є невід'ємною стадією процесу правосуддя, а отже, має відповідати вимогам ст. 6 Конвенції.

- "Ліпісвіцька проти України" від 12.05.2011 року [216] - судове та виконавче провадження є першою та другою стадіями у загальному провадженні;

- Рішення Конституційного Суду України від 30 черв. 2009 № 16-рп/2009 [94] - судові рішення є обов'язковими до виконання; обов'язковість рішень суду є однією з основних засад судочинства, яка гарантує ефективне здійснення правосуддя; виконання всіма суб'єктами правовідносин приписів, викладених у рішеннях суду, які набрали законної сили, утворює авторитет держави як правової. З огляду на це посилення судового контролю за виконанням судових рішень та наділення суду з цією метою правом накладати штрафні санкції є заходом для забезпечення конституційного права громадян на судовий захист

- Рішення Конституційного Суду України від 01.03.2023 2-р(П)/2023 у справі № № 3-27/2022(54/22) [217] – щодо можливості апеляційного оскарження ухвали про залишення без задоволення заяви, поданої в порядку ст. 383 КАС України.

Вбачається, що окрім актів правозастосування у формі актів-документів, до правозастосовчих елементів структури правового механізму судового контролю слід також віднести акти-дії – тобто, процесуальні дії, що здійснюються судом в процесі реалізації судового контролю. Такі процесуальні дії відповідають визначенню правозастосування, оскільки 1) здійснюються компетентним органом (судом); 2) згідно встановленої процедури; 3) полягають у реалізації норм права 4) мають результатом індивідуальні приписи (вказівки). До таких процесуальних дій суду можна віднести, зокрема: оцінку поданих учасниками заяв, клопотань, інших процесуальних документів на предмет їх відповідності формальним вимогам КАС України, ознайомлення з доводами та поясненнями учасників провадження, дослідження і оцінку поданих доказів, ініціювання встановлення судового контролю (ч. 1 ст. 382), призначення судових засідань (ч. 1 ст. 382¹), розгляд звітів про виконання судового рішення (ч. 1 ст.

382²), застосування заходів процесуального примусу згідно ст.ст. 145-149 КАС України тощо.

Зазначені процесуальні дії є правозастосовчою діяльністю суду і опосередковано сприяють у реалізації механізму судового контролю, а тому вбачається за доцільне визначити їх як факультативний правозастосовчий елемент структури механізму судового контролю.

Таким чином, правозастосовчі акти правового механізму судового контролю можна визначити як акти-документи (судові рішення) та акти-дії (процесуальні дії), що здійснюються судом у межах законодавчо визначених процесуальних форм судового контролю і приймаються (здійснюються) з метою забезпечення фактичного виконання ухвалених судових рішень. Правозастосовчі акти є невід'ємним елементом структури правового механізму судового контролю через який реалізуються мета та завдання судового контролю [218, с. 55].

Можна виокремити наступні ознаки правозастосовчих актів судового контролю:

- спрямованість на реалізацію правових норм;
- індивідуальний (персоніфікований) характер, - акти містять вказівку конкретним особам в межах процедури забезпечення виконання судового рішення;
- акти вичерпуються виконанням та не можуть мати зворотної сили в часі (на відміну від нормативно-правових актів);
- приймаються згідно законодавчо визначеної процедури, у чітко визначеній формі;
- приймаються з урахуванням засад адміністративного судочинства, мають відповідати критеріям законності, вмотивованості та обґрунтованості;
- спрямовані на досягнення конкретного результату - забезпечення фактичного виконання прийнятого судового рішення.

Науковцями, які досліджували питання структури механізму правового регулювання, процесуальні форми як структурний елемент, зазвичай, не виділялись. У зв'язку з цим виникає питання щодо взаємозв'язку понять

процесуальна форма судового контролю та структура правового механізму судового контролю.

Також неформульованим наразі залишаються поняття та зміст форми судового контролю як правової категорії попри те, що дане поняття широко використовується дослідниками у наукових працях, присвячених темі судового контролю.

Розходяться думки авторів і в питанні щодо визначення переліку процесуальних форм, в яких здійснюється судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративному процесі.

Зокрема, на думку Остафійчук Л.А., Кодексом адміністративного судочинства України передбачено лише одну процесуальну форму контролю суду за виконанням судового рішення, що набрало законної сили, або яке підлягає негайному виконанню: зобов'язання судом суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалено судове рішення, подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення (частини 1–7 статті 382 КАС України) [219, с. 410].

На противагу викладеній позиції Смотрич Д.В. відносить до процесуальних форм судового контролю: 1) зобов'язання суб'єкта владних повноважень подати до суду звіт про виконання судового рішення (ч. 1 ст. 382 КАС України), 2) накладення штрафу на керівника суб'єкта владних повноважень – боржника у справі за результатом розгляду такого звіту або його неподання у встановлений судом строк (ч. 2-7 ст. 382 КАС України); 3) визнання протиправними дій або бездіяльності суб'єкта владних повноважень, допущених ним у зв'язку з виконанням (невиконанням) судового рішення (ст. 383 КАС України). Окрім того, науковець виділяє інші процесуальні засоби забезпечення виконання судового рішення, що можуть застосовуватися судом, а саме: роз'яснення судового рішення, встановлення строку, способу та порядку виконання такого рішення, допущення заміни сторони виконавчого провадження [93, с. 183].

Зеленов А.С. також виділяє три, проте інші форми судового контролю в адміністративному процесі. Зокрема, на його думку, КАС України передбачає

три процесуальні форми контролю суду за виконанням рішень, що, відповідно, передбачені: статтею 382 КАС України, статтею 383 КАС України та статтею 287 КАС України [220, с. 15].

За твердженням Фокіної А.О. процесуальними формами судового контролю за виконанням рішень в адміністративних справах відповідно до КАС України є: 1) зобов'язання суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалене судове рішення, подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення (ст. 382 КАС України); 2) оскарження рішень, дій або бездіяльності виконавців та посадових осіб органів державної виконавчої служби ст. 287 КАС України); 3) визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень – відповідачем на виконання рішення суду (ст. 383 КАС України) [43, с. 263].

Капинос О.В. виділяє чотири напрями дій у випадках необхідності виконання судового рішення відповідним суб'єктом влади, який намагається уникнути такого виконання: зобов'язати суб'єкта влади здійснити подання звіту про виконання судового рішення (ч. 1-2 ст. 382 КАС України); накласти штраф за невиконання рішення суду (ч. 2. ст. 382 КАС України); визнати протиправним рішення, дію чи бездіяльність, які вчинив суб'єкт владних повноважень – відповідач на виконання рішення суду (ст. 383 КАС України); визнати протиправним рішення, дію чи бездіяльність органу виконавчої служби, приватного виконавця в порядку виконавчого провадження (ст. 287 КАС України) [61, с. 220]. Проте, науковець не вважає це процесуальними формами судового контролю.

Волкова Ю.А. до форм (видів) судового контролю в адміністративному процесі відносить:

- подання до суду звіту про виконання судового рішення (ч.ч. 1, 2 ст. 382 КАС України);
- накладення штрафу (ч.ч. 2-7 ст. 382 КАС України);
- провадження у справах з проваду рішень, дій або бездіяльності органу ДВС, приватного виконавця (ст. 287 КАС України) [89, с. 300].

Кравчук В.М. поділяє форми судового контролю на загальні та спеціальні. На його думку, загальні способи судового контролю мають усі суди, незалежно від спеціалізації, і вони полягають у розгляді скарг на рішення, дії чи бездіяльність державних виконавців. Загальний судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративних справах здійснюється в порядку, установленому ст. 181 КАС України [221, с. 784]. Слід зазначити, що наразі цю форму закріплено у ст. 287 КАС України.

Спеціальними способами судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративних справах є: зобов'язання суб'єкта владних повноважень надати звіт про виконання судового рішення; штраф за невиконання судового рішення; визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, що вчинені суб'єктом владних повноважень – відповідачем на виконання такої постанови або на порушення прав позивача, підтверджених такою постановою [221, с. 785].

Велика Палата Верховного суду у Постанові від 20.05.2021 № 9901/598/19 вказала, що поряд із формою судового контролю, визначеною ст. 382 КАС України, іншою формою судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративних справах передбачено статтею 383 КАС України [222].

Варто зауважити, що розбіжності у позиціях науковців щодо виокремлення окремих форм судового контролю були зумовлені тим, що законодавцем у редакціях Кодексу адміністративного судочинства України до 21.11.2024 року не було чітко визначено перелік форм судового контролю. Більше того, стаття 382 КАС України називалась «Судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративних справах». Тож виходячи з назви статті були наявні підстави припускати, що процедури, передбачені іншими статтями КАС України (зокрема ст.ст. 287 та 383) формами судового контролю не є. В той же час, у ч. 8 ст. 382 КАС було зазначено, що судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративних справах здійснюється також у порядку, встановленому статтею 287 цього Кодексу. Тобто вбачається, що допущені законодавцем певний правовий вакуум та неузгодженість між собою зазначених

норм зумовлювали плюралізм думок науковців та суб'єктів правозастосування у детермінації форм судового контролю.

Із прийняттям Закону України № 4094-IX від 21.11.2024 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень» [117] законодавцем мало б бути знято дискусію з цього питання. Кодекс адміністративного судочинства України було доповнено статтею 381¹. Відповідно до частину другої даної статті судовий контроль за виконання судового рішення може здійснюватися судом у порядку, встановленому статтями 287, 382-382³ та 383 КАС України. Однак навіть попри зазначені зміни в законодавстві, деякі науковці продовжують публікувати думки, що йдуть в розріз із положеннями Кодексу. Тому, на нашу думку, слід наголосити, що судовий контроль в адміністративному процесі здійснюється в трьох законодавчо закріплених процесуальних формах, визначених у ч. 2 ст. 381¹ КАС України.

Як вже зазначалось, наразі поняття та зміст процесуальної форми судового контролю як правової категорії залишається невизначеним. Тому, вважаємо за доцільне, виокремити це визначення із загальнотеоретичного терміну процесуальна форма.

Скаун О.Ф. визначає процесуальну форму як систему однорідних юридичних засобів, дій та операцій, визначених у процесуальному законодавстві і пропонованих учасникам юридичної діяльності для вирішення всіх питань, що виникають в юридичному процесі. При цьому на думку авторки, саме через процесуальну форму відбувається впорядкування юридичної діяльності та реалізація юридичного процесу, що становлять зміст процесуальної форми. Із ознак процесуальної форми Скаун О.Ф. наводить наступні: 1) встановлюється для впорядкування процесуальної діяльності; 2) регулюється нормами процесуального права; 3) залежить від принципів процесуального права; 4) надає процесуальні гарантії учасникам процесу [223].

Вчені-цивілісти під процесуальною формою мають на увазі сукупність певних правил, які визначають зміст поведінки суду та учасників справи,

порядок та послідовність такої поведінки, що здійснюється у рамках процесуальних відносин; визначення місця і строків реалізації процесуальних прав і обов'язків; визначення доказової бази; визначення логічності та послідовності процесуальних дій; фіксацію процесуальних дій та руху цивільного процесу [224, с. 870].

Процесуальна форма являє собою зовнішнє вираження кожної цивільної справи, яка розглядається судом із застосуванням свого, тільки йому притаманного змісту із застосуванням законодавства та внутрішнім судженням суду [225, с. 213].

У свою чергу, у кримінальному процесі вчені надають наступне визначення поняття процесуальної форми для своєї галузі: кримінальна процесуальна форма – це визначений законом порядок кримінального провадження загалом, порядок виконання окремих процесуальних дій і порядок прийняття процесуальних рішень [226, с. 15].

Сімонович Д.В. визначає кримінальну процесуальну форму як визначений законом порядок проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні, їх відповідне оформлення у процесуальних документах. При цьому автор вказує на необхідність виокремлення 1) галузевих процесуальних форм (цивільна процесуальна форма, кримінальна процесуальна форма, адміністративна процесуальна форма тощо); 2) внутрішньогалузевих процесуальних форм; 3) процесуальних форм окремих процесуальних дій [227, с. 235].

Висновок Сімоновича Д.В. щодо доцільності поділу процесуальних форм на галузеві, внутрішньогалузеві форми та форми окремих процесуальних дій узгоджується з раніше висловленим авторами в даній статті припущенням, що поняття процесуальної форми судового контролю є частиною більш загального поняття – процесуальна форма.

Вовк П.В. відзначає наявність двох підходів до визначення процесуальної форми – як нормативно встановленого порядку відправлення правосуддя та як сукупності правил відправлення правосуддя. Об'єднуючи два підходи, автор пропонує під адміністративною правовою формою порядок та правила відправлення правосуддя у публічно-правових спорах в адміністративних судах,

відзначаючи При цьому Вовк П.В. вказує, що адміністративно процесуальна форма є зовнішнім виразом, способом організації та існування адміністративного процесу, і в той же час є частиною встановлених процесуальним законом правил, що відрізняють правосуддя від інших сфер державної діяльності [228, с. 308].

Миколенко О.І. пропонує визначати адміністративну процесуальну форму як встановлений адміністративно-процесуальними нормами порядок (лад, стан), в межах якого здійснюється послідовна діяльність суб'єктів адміністративного процесу та інших його учасників. При цьому автор серед елементів змісту процесуальної форми називає: порядок ведення адміністративного процесу, зв'язки між суб'єктами та учасниками адміністративного процесу на його стадіях (етапах), форму прояву окремих дій та актів суб'єктів і учасників процесу [229, с. 55].

Узагальнюючи наведені погляди, можна відзначити, що в основу розуміння правової природи процесуальної форми дослідники ставлять або динамічний аспект, розуміючи форму як певну процедуру, порядок, процес, діяльність тощо, або статичний (нормативний) аспект, сприймаючи форму як певну сукупність правових норм, правил здійснення правосуддя чи окремих його стадій, етапів, дій. Вважаємо, процедурний підхід до визначення процесуальної форми є більш коректним. Натомість, нормативний підхід призводить до певного змішування поняття процесуальної форми з деякими структурними елементами системи права (галузь, підгалузь, інститут, субінститут права), оскільки саме ці поняття використовуються для позначення певної сукупності (системи) правових норм, що регулюють ті чи інші правовідносини. Для прикладу, якщо визначати процесуальну форму здійснення представництва в адміністративному процесі як сукупність правил (норм), що регулюють порядок здійснення представництва в адміністративному процесі, то таке визначення за своїм змістом фактично дублюватиме зміст поняття «інститут представництва в адміністративному процесі».

Окрім того, з аналізу зазначених думок вбачається зовнішній (формальний) характер природи процесуальної форми. Процесуальна форма розуміється як фактичне вираження, закріплення, здійснення правовідносин,

явищ, процесів тощо, що в цілому збігається із загальним розумінням слова «форма» як зовнішнього вияву, обрисів, контурів, меж певного явища, речі, предмета [3].

Нарешті, в цілому науковці сходяться на тому, що поняття «процесуальна форма» може застосовуватись як в цілому до провадження в межах певного судочинства, так і до окремих його стадій, етапів, процесуальних дій чи правозастосовчих актів тощо.

Враховуючи викладене, процесуальну форму судового контролю в адміністративному процесі можна визначити як встановлені адміністративно-процесуальними нормами порядок та послідовність здійснення судом та іншими учасниками провадження процесуальних дій, прийняття та оформлення правозастосовчих та процесуальних актів, направлених на реалізацію правового механізму судового контролю з метою забезпечення обов'язковості виконання судового рішення. При цьому вбачається, що процесуальні форми судового контролю відносяться до внутрішньогалузевих форм, оскільки реалізуються в межах одного правового інституту адміністративного процесуального права.

Повертаючись до питання взаємозв'язку між процесуальними формами та структурою правового механізму судового контролю слід відзначити, що наявність такого зв'язку опосередковано вказує визначення правового механізму, запропоноване Скакун О.Ф. На її думку, механізм правового регулювання – це процес переведення нормативності права в упорядкованість суспільних відносин, здійснюваний суб'єктами правового регулювання за допомогою системи правових засобів, способів та форм, що має на меті задоволення інтересів учасників правовідносин, а також забезпечення правопорядку [16, с. 498]. Із наведеного визначення вбачається, що форми також мають вплив на реалізацію правового механізму.

Гнатюк М.Д. виділяє у межах механізму правового регулювання механізм реалізації права як окрему правову підсистему, що складається з регулятивних та правоохоронних засобів, направлених на втіленні у об'єктивного та суб'єктивного права у фактичній поведінці суб'єктів з метою досягнення відповідного правового результату [230, с. 6].

Розвиваючи зазначену думку, Тарахонич Т.І. пропонує поділяти юридичні засоби механізму правового регулювання на нормативні та правореалізаційні (правозастосовчі). Авторка вказує, що за допомогою юридичних засобів правореалізаційної практики забезпечується практичне використання юридичних засобів нормативного характеру та фактичне здійснення суб'єктами правовідносин своїх прав та обов'язків. Правореалізаційні засоби, мають регулятивний характер, виступають елементами юридичної практики, формами діяльності суб'єктів права, існують на нормативному, модельному рівні, оскільки передбачені на нормативному рівні, та знаходяться в нерозривному зв'язку з юридичними інструментами нормативного характеру [1, с. 16].

Вбачається, що процесуальні форми судового контролю як раз і є тими формами діяльності суб'єктів права, про які пише Тарахонич Т.І. За такого підходу процесуальні форми фактично є складовою правозастосування, яке, у свою чергу, є елементом структури правового механізму.

В цілому ж можна стверджувати, що ці поняття співвідносяться як форма і зміст правового явища. Якщо правовий механізм судового контролю є системою юридично визначених способів і засобів забезпечення обов'язковості виконання судових рішень, то форми судового контролю є процесуально-правовим інструментарієм реалізації цього механізму [231, с. 147].

Окрім того вбачається, що процесуальні форми судового контролю мають прямий змістовний зв'язок не лише зі структурою правового механізму судового контролю в цілому, а і з його основними структурними елементами, зокрема, такими як: норми права, інші складові правозастосування (зокрема, правозастосовчі акти), правовідносини. Так, норми права безпосередньо закріплюють форми судового контролю в адміністративному процесі, в першу чергу, через статті 287, 381-382³ 383 КАС України, виступаючи правовим підґрунтям для їх реалізації; правозастосовчі акти реалізуються (приймаються) у процесі та в результаті реалізації процесуальних форм судового контролю; процесуальні правовідносини як елемент правового механізму судового контролю відбуваються (виникають, змінюються, припиняються) в межах реалізації процесуальних форм судового контролю; тощо.

На підтвердження цієї позиції доречно навести думку Вовка П.В., який відзначає нормативний характер процесуальної форми, що надає їй можливість служити конструктивною основою для моделювання системи адміністративного судочинства і дозволяє таким чином упорядкувати адміністративно-процесуальні відносини. В той же час, відзначає автор, не регламентована модель поведінки та діяльності учасників адміністративного судового процесу не може визначатися як адміністративна процесуальна форма [228, с. 308].

Нарешті, зв'язок між процесуальними формами та правовим механізмом простежується через мету і завдання судового контролю. В попередньому розділі дисертаційного дослідження визначено, що метою (тобто, запланованим законодавцем результатом впровадження) правового механізму судового контролю у адміністративному судочинстві є забезпечення обов'язковості судового рішення, і що мета судового контролю є спільною та єдиною для усіх його законодавчо визначених форм. Натомість, завдання судового контролю для кожної з форм судового контролю є різними, з огляду на їх відмінність між собою за предметом регулювання, предметом та суб'єктом звернення, правовими засобами, процедурою та послідовністю реалізації, підставами та наслідками застосування [232, с. 110]. Тому очевидно, що саме через процесуальні форми судового контролю досягається його мета та виконуються його завдання.

Висновки до розділу 2

1. За результатами проведеного дослідження встановлено, що правова норма є первинним, системоутворюючим елементом правового механізму судового контролю, в якому знаходять відображення і формальне закріплення інші його складові. Визначено, що норми права в межах правового механізму судового контролю виконують як правовстановлюючу, так і правоохоронну функції.

Окреслено правові норми, що формують нормативне підґрунтя для існування правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень. Зокрема, на конституційному рівні такими є норми, закріплені в статтях 3, 8, 55, 129-1 Конституції України. Адміністративно-процесуальне нормативне ядро правового механізму визначене у статтях 14, 287, 381-1, 382, 382-1, 382-2, 382-3, 383 Кодексу адміністративного судочинства України, які утворюють самостійний правовий інститут судового контролю в адміністративному процесуальному праві. Окрім зазначених статей, безпосередній регулятивний вплив на правовий механізм судового контролю здійснюють також норми статей 249, 268-272 КАС України. Встановлено, що нормативна складова правового механізму судового контролю не обмежується виключно зазначеними вище нормами, а також органічно запозичує і використовує нормативний інструментарій інших правових інститутів галузі адміністративного процесуального права. Окрім того, встановлено вплив норм права і інших нормативно-правових актів на правовий інститут судового контролю, зокрема, положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Кримінального кодексу України, Закону України «Про виконавче провадження» тощо. При цьому зазначені норми не входять до правового інституту судового контролю адміністративного процесу.

Досліджено співвідношення судового контролю як правового інституту та судового контролю як правового механізму. Доведено, що судовий контроль як правовий механізм є більш широким поняттям, яке охоплює поняття судового контролю як правового інституту, співвідноситься з ним як ціле і структурний елемент.

2. Здійснено теоретико-правовий аналіз юридичних фактів як понятійної категорії, встановлено ознаки поняття, встановлено функції юридичного факту. Досліджено поняття юридичних складів, їх ознаки, функції, класифікацію, юридичні склади.

Досліджено роль і місце юридичних фактів в структурі правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень. Юридичні факти,

по-перше, зумовлюють виникнення процесуальних правовідносин судового контролю, по-друге, забезпечують рух, динаміку зазначених процедур.

Встановлено, що виникнення процесуальних правовідносин у межах усіх трьох законодавчо передбачених форм судового контролю зумовлюється не окремими юридичними фактами, а сукупністю взаємопов'язаних послідовно виникаючих юридичних фактів, які утворюють правовстановлюючі юридичні склади. При цьому спільними фактами-підставами правовстановлюючих складів є факт ухвалення судового рішення не на користь суб'єкта владних повноважень-відповідача; факт набрання таким судовим рішенням законної сили.

Іншими фактами правовстановлюючих складів є:

- за формою судового контролю, передбаченою ст.ст. 382 – 382-3 КАС України, правовстановлюючий юридичний склад також включає один з двох альтернативних фактів: 1) подання заявником (позивачем) заяви про зобов'язання відповідача (боржника) – суб'єкта владних повноважень подати звіт про виконання судового рішення; 2) прояв ініціативи суду на стадії ухвалення судового рішення щодо обов'язку подати звіт.

- за формою ст. 383 КАС України: 1) факт відкриття виконавчого провадження за виконавчим листом, виданим на виконання зазначеного судового рішення 2) факт подання позивачем заяви в порядку ст. 383 КАС України.

- за формою ст. 287 КАС України: 1) факт відкриття виконавчого провадження з примусового виконання зазначеного рішення; 2) факт звернення з позовною заявою про визнання протиправними рішень, дій, бездіяльності суб'єкта примусового виконання; 3) факт сплати судового збору.

Досліджено окремі правозмінюючі і правоприпиняючі юридичні факти в межах процедур судового контролю. Серед них запропоновано виокремити наступні: неправомірні діяння як підстава для застосування судового контролю (рішення, дії, бездіяльність суб'єктів владних повноважень-відповідачів, суб'єктів примусового виконання); акти реалізації процесуальних прав і обов'язків учасників (заяви позивача в порядку ст.ст. 382, 383 КАС України, звіт про виконання судового рішення, адміністративна позовна заява і відзив в межах

форми за ст. 287 КАС України, подання доказів тощо); правозастосовчі акти суду (судові рішення, процесуальні дії суду); інші юридичні факти (сплата судового збору, реєстрація електронного кабінету в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі тощо).

3. Здійснено теоретико-правовий аналіз правовідносин як понятійної категорії, досліджено їх роль, ознаки і значення як структурного елементу механізму правового регулювання.

Встановлено, що більшість адміністративно-процесуальних правовідносин, що виникають в межах процедур судового контролю, відносяться до регулятивних, оскільки направлені на впорядкування суспільного життя в межах процедур судового контролю. Однак деякі правовідносини за функціональним призначенням варто віднести до охоронних, оскільки вони виникають з неправомірних діянь як юридичного факту і мають у якості наслідків юридичну відповідальність.

Досліджено систему взаємодіючих об'єктів правовідносин судового контролю: загальний, стадійний, спеціальний.

Встановлено, що спеціальними об'єктами правовідносин судового контролю за формою, передбаченою ст.ст. 382 – 382-3 КАС України є:

- встановлення наявності чи відсутності підстави вважати, що за відсутності такого заходу судового контролю рішення суду залишиться невиконаним або для його виконання доведеться докласти значних зусиль;
- встановлення відповідності чи невідповідності звіту, поданого суб'єктом владних повноважень звіту вимогам ч.ч. 2, 3 ст. 382-2 КАС України;
- врегулювання поведінки суб'єкта владних повноважень (його керівника, членів колегіального органу) та реагування на його поведінку в контексті виконання чи невиконання ним процесуального обов'язку щодо подання звіту.

Предметом правовідносин судового контролю за формою, передбаченою ст.ст. 382 – 382-3 КАС України є обов'язок суб'єкта владних повноважень подати звіт в порядку і строки, визначені судом.

Встановлено, що спеціальними об'єктами правовідносин судового контролю за формою, передбаченою ст. 383 КАС України є:

- встановлення судом відповідності заяви про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень – відповідачем вимогам ч.ч. 2, 3 ст. 383 КАС України;

- встановлення судом дотримання процесуальних строків на подання такої заяви, визначених ч. 4. ст. 383 КАС України;

- встановлення обставин правомірності чи протиправності оскаржуваних рішень, дій, бездіяльності суб'єкта владних повноважень – відповідача.

Предметом правовідносин судового контролю за формою ст. 383 КАС України є рішення, дії, бездіяльність суб'єкта владних повноважень – відповідача, вчинені на виконання рішення суду.

Встановлено, що основними спеціальним об'єктами правовідносин, що складаються в межах форми судового контролю в порядку ст. 287 КАС України, можна виділити наступні:

- встановлення відповідності позовної заяви про визнання протиправними рішень, дій, бездіяльності суб'єкта примусового виконання вимогам ст.ст. 160, 161 КАС України;

- встановлення судом дотримання процесуальних строків подання позовної заяви за ст. 287 КАС України (ч. 2 ст. 287 КАС України);

- встановлення правомірності чи протиправності оскаржуваних рішень, дій, бездіяльності, вчинених суб'єктом примусового виконання.

Предметом правовідносин, в межах даної форми судового контролю є рішення, дії і бездіяльність суб'єкта примусового виконання, вчинених ним в межах виконавчого провадження.

Окреслено коло суб'єктів правовідносин судового контролю за характером їх процесуального статусу. Визначено, що лідируючим суб'єктом в усіх трьох процедурах є суд, а коло допоміжних суб'єктів правовідносин є тотожним. При цьому коло зацікавлених суб'єктів правовідносин є відмінним для кожної з форм судового контролю. Для правовідносин судового контролю за формою ст.ст. 382 – 382-3 КАС України можна виділити наступних зацікавлених суб'єктів:

- заявник (позивач), на користь якого ухвалено судові рішення;

- відповідач – суб'єкт владних повноважень, якого судовим рішенням зобов'язано вчинити певні дії;
- керівник суб'єкта владних повноважень – відповідача.
- члени колегіального органу суб'єкта владних повноважень – відповідача.

Серед зацікавлених суб'єктів правовідносин, що виникають у правовідносинах судового контролю за формою ст.ст. 383 КАС України, можна виокремити:

- особа-позивач, на користь якого ухвалено судове рішення. Має бути особою приватного права, а не суб'єктом владних повноважень;
- відповідач – суб'єкт владних повноважень, якого судовим рішенням зобов'язано вчинити певні дії;

Серед зацікавлених суб'єктів правовідносин, що виникають у правовідносинах судового контролю за формою ст.ст. 287 КАС України, можна виокремити наступних:

- позивач - учасник виконавчого провадження (за виключенням державного виконавця та приватного виконавця), а також особи, які залучаються до проведення виконавчих дій;
- відповідач - орган державної виконавчої служби чи приватний виконавець;
- сторони виконавчого провадження (стягувач і боржник).

Досліджено зміст правовідносин судового контролю з точки зору юридичного та матеріального аспектів. З точки зору юридичного змісту правовідносин виокремлено і проаналізовано специфічні права, обов'язки і повноваження суб'єктів, які властиві виключно правовідносинам, що складаються у межах процедур судового контролю.

Встановлено, що матеріальний зміст правовідносин розкривається через акти правозастосування та акти здійснення суб'єктивних прав і обов'язків. Зокрема, повноваження суду як лідируючого суб'єкта правовідносин здійснюються через акти правозастосування (акти-документи та акти дії). Натомість, процесуальні права й обов'язки зацікавлених суб'єктів правовідносин здійснюються у формі актів реалізації прав та обов'язків.

4. Встановлено, що правозастосовчі акти є складовою правозастосування як одного з елементів структури правового механізму судового контролю. Визначено, що правозастосовчі акти правового механізму судового контролю - це акти-документи (судові рішення) та акти-дії (процесуальні дії), що здійснюються судом у межах законодавчо визначених процесуальних форм судового контролю і приймаються (здійснюються) з метою забезпечення фактичного виконання ухвалених судових рішень. Запропоновано до правозастосовчих актів судового контролю за критерієм юридичного значення відносити основні (ті, що містять остаточне рішення у юридичній справі) і допоміжні (ті, що забезпечують процедуру правозастосування та прийняття основних актів). За формою зовнішнього виразу запропоновано правозастосовчі акти поділяти на акти-документи (судові рішення, прийняті в межах процедур судового контролю) та акти-дії (процесуальні дії).

Виокремлено та проаналізовано види правозастосовчих актів механізму судового контролю за формою, змістом, напрямком і характеру впливу, формою судового контролю та інстанційною юрисдикцією судів.

Запропоновано авторське визначення процесуальних форм судового контролю в адміністративному судочинстві. Визначено, що процесуальні форми судового контролю – це встановлені адміністративно-процесуальними нормами порядок та послідовність здійснення судом та іншими учасниками провадження процесуальних дій, прийняття та оформлення правозастосовчих та процесуальних актів, направлених на реалізацію правового механізму судового контролю з метою забезпечення обов'язковості виконання судового рішення.

Встановлено, що процесуальні форми судового контролю є юридичними засобами правореалізаційної практики, одним із правозастосовчих елементів правового механізму судового контролю, є нерозривно пов'язаним з його структурою в цілому та окремими структурними елементами зокрема, через мету і завдання судового контролю. За допомогою форм судового контролю як складової правозастосування забезпечується реалізація юридичних засобів нормативного характеру.

З'ясовано, що до процесуальних форм судового контролю в адміністративному судочинстві слід відносити форми, передбачені ст. 287, 382-382³ та 383 КАС України.

РОЗДІЛ 3. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

3.1. Зарубіжний досвід функціонування правового механізму судового контролю в адміністративному судочинстві та можливості його впровадження в Україні

Поряд з неузгодженістю позицій науковців щодо розуміння правової природи і сутності судового контролю на теоретичному рівні, наявні проблеми також на рівні правозастосування. Тому правовий механізм судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві потребує ґрунтовного наукового дослідження та вдосконалення не лише в теоретико-правовому, а й в прикладному аспекті.

В цілому на гострий, кризовий характер проблеми тривалого невиконання судових рішень, особливо в адміністративному судочинстві, вказують як науковці, так і правознавці-практики. Так, Корчевна Л.О. відзначає, що проблема систематичного невиконання судових рішень є ледь не однією із головніших в судовій галузі, при цьому останніми роками вона досягла загрозливих масштабів [233, с. 80].

Як зазначає Констаний О.В., найбільш гостро стоїть питання щодо виконання рішень адміністративних судів у справах із соціальних правовідносин (щодо приводу обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних, соціальних та інших виплат, а також в інших справах, виконання постанов в яких передбачає необхідність здійснення відповідних платежів з державного бюджету [234, с. 343].

Зокрема, за відомостями Державної казначейської служби України станом на 01 січня 2026 року за КПКВК 3504040 «Заходи щодо виконання рішень суду, що гарантовані державою» обліковувалось 261 619 судових рішень на загальну суму 7 604 795 849,45 грн (сім мільярдів шістсот чотири мільйони сімсот дев'яносто п'ять тисяч вісімсот сорок дев'ять гривень 45 коп.) [235].

Згідно статистичних даних Європейського суду з прав людини (далі по тексту - ЄСПЛ) станом на 30.11.2025 року загальна кількість справ, що слухаються проти України, становила 4600 справ (7.8% від загальної кількості справ, що перебували на розгляді у ЄСПЛ). Україна із року в рік посідає третє місце серед усіх держав за кількістю судових звернень [236].

При цьому значна частка справ (за деякими джерелами – до 80% від загальної кількості звернень [237]) стосується саме порушення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі по тексту - Конвенція) [238] – право на справедливий суд саме в контексті тривалого невиконання судових рішень.

У п. 43. Рішення «Шмалько проти України» Європейський суд зазначив, що право на судовий захист набувало б ілюзорного характеру, якби правова система держави допускала щоб остаточне судове рішення, яке має обов'язкову силу, не виконувалося на шкоду одній зі сторін. А отже для цілей статті 6 Конвенції виконання рішення має розцінюватись як складова частина судового розгляду [214].

Поштовхом для вжиття заходів, направлених на подолання зазначеної проблеми, стало пілотне рішення ЄСПЛ у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» від 15.10.2009 року, в п.п. 3, 4 якого Європейський суд констатував порушення Україною положень ст. 6 Конвенції та в цілому існування несумісної з положеннями Конвенції практики систематичного невиконання Україною рішень національних судів, за виконання яких вона несе відповідальність. У зв'язку з цим, суд поклав на державу обов'язок протягом року від дати набрання зазначеним рішенням статусу остаточного запровадити ефективний засіб юридичного захисту або комплекс таких засобів юридичного захисту, спроможних забезпечити адекватне й достатнє відшкодування за невиконання або затримки у виконанні рішень національних судів [239]. При цьому під пілотним рішенням ЄСПЛ Григоренко А.О. пропонує розуміти рішення суду у окремій справі чи справах, у резолютивній частині якого зазначається природа структурної чи системної проблеми, що призводить до

порушень Конвенції та заходів, які слід застосувати державі-відповідачу для усунення такої проблеми [240, с. 159].

На виконання зазначених обов'язків Верховною Радою України у 2012 році було прийнято Закон України «Про гарантії щодо виконання судових рішень», яким було встановлено додаткові гарантії держави щодо виконання судових рішень та виконавчих документів, боржниками за якими є державний орган, державне підприємство, орган місцевого самоврядування, підприємство, установа, організація, що належать до комунальної власності. Серед іншого, статтею 3 зазначеного закону було передбачено, що стягнення коштів, боржником за якими є державний орган, здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, в межах відповідних бюджетних призначень шляхом списання коштів з рахунків такого державного органу, а в разі відсутності у зазначеного державного органу відповідних призначень - за рахунок коштів, передбачених за бюджетною програмою для забезпечення виконання рішень суду. Окрім того, у ст. 5 закону було передбачено компенсацію за затримку перерахування коштів органом казначейського обслуговування в розмірі трьох відсотків річних від несплаченої суми за рахунок коштів, передбачених за бюджетною програмою для забезпечення виконання рішень суду [241].

Проте, як слушно зауважила Корчевна Л.О., зазначені гарантії обмежувались коштами, передбаченими в бюджеті на відповідний календарний рік. У свою чергу, недостатній обсяг державних коштів, що виділялись за бюджетною програмою, призводив до того, що сума боргу із року в рік лише збільшувалась [233, с. 81].

Тобто, вжиті Україною заходи виявились неефективними, а тому Європейський суд відновив розгляд заяв щодо невиконання рішень національних судів. Зокрема, 26 липня 2012 року Європейський суд ухвалив рішення у справі «Харук та інші проти України» [242], в якому вперше щодо групи заявників встановив порушення пункту 1 статті 6 та статті 13 Конвенції та статті 1 Першого

протоколу до Конвенції у зв'язку з тривалим невиконанням остаточних рішень судів в Україні. Зазначене рішення стосувалося 116 заяв.

12 жовтня 2017 року Великою палатою ЄСПЛ було ухвалено рішення у справі «Бурмич проти України» [243] у якому Суд, серед іншого констатував (п. 148 Рішення), що тривале протягом багатьох років невиконання Україною рішення у справі «Іванов проти України» унеможливило вирішення системної проблеми невиконання рішень національних судів, спровокувавши тим самим подальше подання великої кількості аналогічних заяв. Суд зазначив (п. 146 Рішення), що Уряд України так і не спромігся вжити необхідних заходів загального характеру, які могли б усунути першопричини системної проблеми, виявленої Судом, і не забезпечив ефективного механізму юридичного захисту, здатного гарантувати потерпілим відшкодування на національному рівні. Беручи до уваги значну завантаженість Суду через розгляд справ типу «Іванов проти України» протягом понад шістнадцяти років, Суд вирішив (п. 147 Рішення), що повторювати свої висновки в численних подібних справах немає сенсу, оскільки це призведе до надмірного навантаження на ресурси Суду та ускладнить належне здійснення правосуддя.

З метою подолання проблеми, окресленої Європейським судом у рішеннях у справах «Іванов проти України» та «Бурмич проти України», Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 року № 1218-р було схвалено Національну стратегію розв'язання проблеми невиконання рішень судів, боржниками за якими є державний орган або державне підприємство, установа, організація, на період до 2022 року [244]. В подальшому Розпорядженнями Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2023 р. № 824-р та від 21 січня 2025 р. № 47-р строк реалізації Національної стратегії було продовжено на період відповідно до 2025 та 2027 року.

У Національній стратегії Уряд констатував наявність законодавчих, фінансових причин, причин, пов'язаних зі збором інформації, а також причин, обумовлених відсутністю засобів юридичного захисту. При цьому у якості однієї із законодавчих причин було виокремлено недосконалий механізм здійснення судового контролю за виконанням рішень судів щодо стягнення заборгованості.

У свою чергу, одним зі стратегічних напрямків подолання проблеми у Національній стратегії визначено запровадження дієвого та ефективного судового контролю за виконанням рішень судів.

Тобто, саме на подолання системної проблеми невиконання судових рішень були спрямовані законодавчі зміни, якими удосконалено правовий механізм судового контролю за виконання судових рішень. Зокрема, вже згадуваним раніше в даному дисертаційному дослідженні Законом України № 4094-IX від 21.11.2024 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень» [117] законодавцем було доповнено Кодекс адміністративного судочинства України статтями 381-1, 382-1, 382-2, 382-3. При цьому з пункту 1 Пояснювальної записки від 06.07.2023 року до проекту даного Закону України вбачається, що законопроект було розроблено саме з урахуванням висновків Європейського суду у групі справ Іванов/Бурмич та в межах реалізації стратегічного напрямку вдосконалення механізму судового контролю за виконанням судових рішень, визначеного Урядом України у Національній стратегії [245].

Законом України № 4094-IX від 21.11.2024 року дійсно було усунуто низку проблем правозастосовного характеру при реалізації механізму судового контролю, що виникали в діяльності судів. В цьому контексті є вартою уваги думка Сасевича О.М., який є членом Вищої ради правосуддя, суддею Львівського окружного адміністративного суду, і водночас, тривалий час приділяє увагу науковому дослідженню питань судового контролю. Автор відзначає, що із набранням чинності згаданим Законом України було усунуто наступні проблеми:

- прямо передбачено можливість зобов'язати відповідача подати звіт про виконання судового рішення як на стадії ухвалення рішення у справі так і на стадії його виконання;

- визначено категорії справ, в яких суд має обов'язок, а не право встановити судовий контроль за наявністю відповідної заяви;

- роз'яснено можливість встановлення судового контролю за відсутності відкритого виконавчого провадження;
- закріплено, що відсутність матеріалів судової справи у зв'язку з їх витребуванням судом апеляційної або касаційної інстанції не перешкоджає розгляду заяви за ст. 382 – 382-3 КАС України;
- встановлено застосування правового механізму судового контролю до колегіального органу;
- встановлено неможливість оскарження ухвали про зобов'язання подати звіт;
- надано суду повноваження за власною ініціативою розглянути питання про зміну способу і порядку виконання судового рішення при застосування форми судового контролю, передбаченої ст. 382 – 382-3 КАС України;
- встановлено можливість зменшення розміру штрафу або звільнення від його сплати за наявності доказів, що підтверджують відсутність бюджетних асигнувань у суб'єкта владних повноважень та факт здійснення керівником суб'єкта владних повноважень дій, спрямованих на виконання судового рішення та які, на переконання суду, на момент розгляду звіту є достатніми і вичерпними [246].

Не можемо не відзначити в цілому позитивний ефект наведених законодавчих змін. Водночас, як свідчить судова практика, ряд недоліків процесуального характеру залишається невирішеним. Враховуючи викладене, в даному розділі дисертаційного дослідження увагу буде зосереджено на вивченні зарубіжного досвіду функціонування правового механізму судового контролю в адміністративному судочинстві, оцінці можливості й доцільності його запозичення, виокремленні проблем правозастосування правового механізму судового контролю в Україні та пошуку можливих шляхів їх подолання.

Низкою вітчизняних вчених вже здійснювались дослідження судового контролю за виконанням судових рішень в зарубіжних державах, за результатами яких висловлювались пропозиції щодо імплементації окремих позитивних аспектів нормативного регулювання судового контролю у законодавство України.

Зокрема, Константий О.В. в контексті рішень суду, за якими суб'єкт владних повноважень зобов'язується прийняти певне рішення на користь позивача, пропонує запозичити досвід Австрійської Республіки. Як зазначає автор, у частині 5 параграфу 42 Закону Австрійської Республіки «Про організацію, компетенцію і провадження в адміністративному суді» від 12.10.1945 року було передбачено право суду зобов'язати суб'єкта владних повноважень прийняти впродовж восьми тижневого строку рішення з метою забезпечення задоволення вимог скарги на управлінську бездіяльність, а якщо такий суб'єкт не виконує зазначений обов'язок – суд міг самостійно прийняти рішення по справі замість суб'єкта владних повноважень, виходячи з належного суб'єкту владних повноважень адміністративного розсуду. Науковець вказує, що аналогічні за змістом положення містяться також у ст. 254 Адміністративно-процесуального закону Латвійської Республіки [234, с. 234].

Чинний наразі Федеральний Закон Австрійської Республіки «Про провадження адміністративних судів» (VwGVG) містить схожий за змістом пункт 7 параграфу 28, згідно якого адміністративний суд має право на початковому етапі розгляду справи обмежитися вирішенням окремих питань матеріального права та зобов'язати відповідний орган влади прийняти адміністративне рішення, яке ним не було прийнято, у визначений судом строк, що не може перевищувати восьми тижнів, з урахуванням правової позиції, викладеної в цьому судовому рішенні. У разі невиконання суб'єктом владних повноважень такого судового розпорядження адміністративний суд вирішує скаргу шляхом ухвалення рішення по суті справи, при цьому здійснюючи також дискреційні повноваження, якими в інших випадках наділений відповідний орган влади [247].

Насправді ж, всупереч твердженню Константий О.В., зміст ст. 254 Адміністративно-процесуального закону Латвійської Республіки дещо відрізняється від правової моделі, що використовується в австрійському законодавстві. Так, згідно ч.1 ст. 254 якщо суд дійде висновку про обґрунтованість заяви про прийняття адміністративного акту, він зобов'язує відповідний орган (установу) видати такий адміністративний акт. Відповідно до

ч. 2 ст. 254 у судовому рішенні суд визначає зміст адміністративного акту та строк його прийняття, якщо орган більше не зобов'язаний здійснювати оцінку доцільності. Обов'язок здійснювати оцінку доцільності відсутній у випадках, якщо: 1) йдеться про обов'язковий адміністративний акт; 2) йдеться про адміністративний акт із вільним визначенням змісту, однак суд уже здійснив усю необхідну оцінку та дійшов висновку, що правомірним може бути лише адміністративний акт з одним конкретним змістом. Відповідно до ч. 3 ст. 254 якщо орган влади все ще зобов'язаний здійснювати оцінку доцільності, суд у рішенні зазначає, що адміністративний акт має бути виданий у визначений строк. При прийнятті адміністративного акту встановлені судом фактичні обставини та їх правова оцінка є обов'язковими для відповідного органу. Згідно з ч. 4 ст. 254 у випадку, передбаченому частиною другою цього розділу, судове рішення замінює адміністративний акт до моменту його прийняття відповідним органом [248].

З викладених положень ст. 254 вбачаються дві особливості латвійської процедури: 1) рішення латвійського адміністративного суду замінює собою адміністративний акт суб'єкта владних повноважень не в усіх випадках, а лише в тих, коли вичерпано дискрецію суб'єкта владних повноважень; 2) рішення суду замінює собою адміністративний акт не назавжди, а тимчасово, до моменту, поки суб'єкт владних повноважень не прийме адміністративний акт аналогічного змісту.

У ч. 1 ст. 255 Адміністративного кодексу Республіки Молдова зазначено, що у випадку невиконання юридичною особою публічного права обов'язку щодо прийняття індивідуального адміністративного акту протягом п'ятнадцяти днів апеляційна інстанція може прийняти такий акт самостійно у прийнятних випадках [249]. На жаль, законодавець не пояснив, які саме випадки варто вважати прийнятними.

Можна припустити, що усі три наведені підходи дійсно мають позитивний вплив на належне і своєчасне виконання рішень суду, оскільки порушене право позивача може бути відновлене без необхідності примушувати суб'єкт владних повноважень до прийняття певних рішень чи вчинення дій. З іншого боку, не

можемо не погодитись з думкою Смотрича Д.В., який вважає, що в такому випадку порушується конституційний принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову, оскільки адміністративний суд, приймаючи рішення замість суб'єкта владних повноважень, фактично, перебирає на себе невласливі йому повноваження виконавчої гілки влади [93, с. 191].

Стаття 369 АПК Латвійської республіки закріплює інститут заміщувального (замісного) виконання, який полягає в тому, що у випадку покладення рішенням суду на суб'єкта владних повноважень обов'язку вчинити певну дію яка фактично та юридично може бути виконана також органом примусового виконання, іншим суб'єктом публічного права або приватною особою, то таке рішення може бути виконане шляхом заміщувального виконання. У такому разі орган примусового виконання виконує відповідну дію самостійно або доручає її виконання іншому суб'єкту публічного права чи приватній особі. Обираючи спосіб заміщувального виконання та його конкретну форму, орган влади зобов'язаний керуватися зовнішніми нормативно-правовими актами та, з урахуванням міркувань доцільності, обрати спосіб, який є найбільш ефективним і водночас найменшою мірою порушує інтереси відповідача, а також таку форму виконання, що передбачає найменші витрати [248].

Відзначимо, що у абз. 2 ч. 3 ст. 63 Закону України «Про виконавче провадження» також міститься норма, яку можна ідентифікувати як замісне виконання: у разі повторного невиконання без поважних причин боржником рішення, якщо таке рішення може бути виконано без участі боржника, виконавець надсилає органу досудового розслідування повідомлення про вчинення боржником кримінального правопорушення та вживає заходів примусового виконання рішення, передбачених цим Законом. Однак здебільшого таке замісне виконання застосовується при виконанні рішень судів загальної і господарської юрисдикцій, за якими присуджено вилучення в боржника і передача стягувачу певних предметів. Натомість, при виконанні рішень адміністративних судів, за якими суб'єкта владних повноважень зобов'язано прийняти певне рішення чи здійснити певні дії, замісне виконання майже не застосовується. Причина криється в тому, що серед заходів

примусового виконання рішень, перелік яких визначено у ст. 10 Закону України «Про виконавче провадження», прийняття рішень чи здійснення дій замість боржника не передбачено, а отже виконавець позбавлений повноважень приймати такі рішення/ здійснювати дії від імені та замість боржника. Не має також виконавець повноважень доручити виконання рішення суду про прийняття рішень чи вчинення дій іншому суб'єкту замість боржника.

На наш погляд, удосконалення інституту замісного виконання шляхом розширення переліку заходів примусового виконання рішень є перспективним напрямком розвитку чинного законодавства України, що потребує подальшого дослідження. При цьому варто передбачити процедуру і критерії залучення виконавцем експертів чи інших осіб, що мають спеціальні знання у сфері, в якій в порядку замісного виконання прийматиметься рішення чи виконуватимуться дії замість боржника – суб'єкта владних повноважень.

Варто також звернути увагу на положення ч. 5 ст. 359 Адміністративно-процесуального закону Латвійської Республіки, згідно якого якщо примусове виконання спрямоване щодо органу, який є суб'єктом публічного права, органом примусового виконання є вищий за ієрархією орган щодо такого суб'єкта публічного права. Якщо суб'єкт публічного права не має вищого органу, органом примусового виконання є орган, який повинен був прийняти адміністративний акт [248].

Концепція із залученням вищого за ієрархією органу до виконання рішення суду не позбавлена змісту, оскільки, по-перше, примус здійснюється зі сторони органу, з яким відповідач перебуває у відносинах субординації та, відповідно, зобов'язаний виконувати його розпорядження; по-друге, такий вищий за ієрархією орган, зазвичай має відповідну компетенцію у сфері, в якій рішенням суду присуджено прийняти рішення чи вчинити дії, а отже втручання у дискрецію відповідача - суб'єкта владних повноважень є мінімальним.

Смотрич Д.В. пропонує запозичити досвід Італійської Республіки щодо виконання судових рішень в адміністративних справах. Автор стверджує, що суд має повноваження визначити спеціального комісара, відповідального за виконання судового рішення, в тому числі з числа приватно-практикуючих

юристів або державних службовців (за його вибором). Пропозиція полягає в доповненні Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень». статтею, в якій буде визначено порядок виконання судових рішень немайнового характеру, шляхом призначення адміністративним судом відповідальної особи – керівника або іншого представника державного органу, який нестиме безпосередню відповідальність за виконання судового рішення [93, с. 191].

Однак з аналізу статей 21, 114, 117 Кодексу адміністративного процесу Італійської Республіки вбачається, що такий комісар (уповноважений *ad acta*) є не додатковим, а єдиним суб'єктом примусового виконання рішень, за якими суб'єкт владних повноважень зобов'язаний прийняти певні рішення чи вчинити певні дії. При цьому такий комісар є фактично помічником судді і призначається не будь-коли, а на розсуд суду чи на прохання позивача у випадках, коли адміністративний суд має діяти замість суб'єкта владних повноважень (ст. 20, ч. 3 ст. 117 КАП). В цілому ж в адміністративному процесі Італійської Республіки презюмується, що суб'єкт владних повноважень має виконувати рішення адміністративного суду в добровільному порядку, не чекаючи наказу суду чи примусу зі сторони комісара [250].

Тож, на нашу думку, досвід Італійської Республіки щодо призначення комісара навряд чи є застосовним до української правової системи, з огляду на те, що навіть розгалужена й чисельна система органів Державної виконавчої служби України не завжди здатна забезпечити належне і своєчасне виконання судових рішень в адміністративному судочинстві.

Окремої уваги заслуговує правовий механізм судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві, запроваджений у Республіці Хорватія. Одразу відзначимо, що адміністративне судочинство Хорватії в цілому та механізм судового контролю зокрема протягом останніх десятиріч декілька разів реформувались. Якщо в Законі про адміністративні спори від 29.01.2010 року питанню виконання судових рішень було присвячено три статті (ст.ст. 80-82), за якими вплив суду на процедуру виконання рішення фактично обмежувався повноваженням видачі виконавчого документа після

закінчення строку на добровільне виконання [251], то судовий контроль в чинному Законі про адміністративні спори від 18.03.2024 року являє собою вже повноцінну систему процесуальних заходів, направлених на виконання судових рішень й нормативно закріплюється у восьми статтях (ст.ст. 150 – 157 ЗпАС) [252].

Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 151 Закону під час виконання судового рішення відповідач або орган, компетентний щодо виконання, зобов'язаний діяти відповідно до резолютивної частини рішення, не пізніше ніж у строк 60 днів з дня вручення судового рішення, що набрало законної сили, а у разі якщо справа велася в паперовій формі – з дня вручення такого рішення та повернення матеріалів справи відповідачу, при цьому він є пов'язаним правовою позицією та зауваженнями суду. Тобто, даною нормою встановлено строк, протягом якого суб'єкт владних повноважень зобов'язаний самостійно виконати рішення суду без застосування заходів примусового виконання.

Відповідно до ч.ч. 1, 2 ст. 152 ЗпАС якщо відповідач або орган, компетентний щодо виконання, під час виконання судового рішення не ухвалює нове рішення у строк, визначений судовим рішенням, або ухвалює рішення, що суперечить резолютивній частині судового рішення, правовій позиції або зауваженням суду, позивач може подати заяву про виконання судового рішення до суду, який ухвалив це рішення. При цьому така заява **не повинна подаватися передчасно**, тобто до спливу строку, визначеного судом у резолютивній частині рішення для його виконання, оскільки в такому разі суд відхилить її ухвалою згідно ч. 1 ст. 156 ЗпАС.

Суд надсилає заяву про виконання судового рішення відповідачу або органу, компетентному щодо виконання, який зобов'язаний протягом п'ятнадцяти днів подати відповідь на заяву. У відповіді необхідно зазначити, чи виконано судове рішення, та надати докази цього, а якщо судове рішення не виконано – обґрунтувати причини.

Таким чином, невиконання суб'єктом владних повноважень протягом 60-денного строку рішення має наслідком покладення на нього обов'язку

відзвітуватись перед судом про стан його виконання та причини, що виконанню перешкоджають (за їх наявності).

Закон про адміністративні спори Хорватії виокремлює дві можливі підстави для застосування судового контролю: **першу**, коли нове рішення не було ухвалене у встановлений строк, при цьому оцінюється обґрунтованість причин його неухвалення; та **другу**, коли нове рішення ухвалене всупереч резолютивній частині судового рішення, правовій позиції або зауваженням суду.

Зі змісту ст.ст. 153, 154 ЗпАС вбачається, що у разі визнання причин невиконання рішення поважними суд визначає відповідачу або органу, компетентному щодо виконання, новий строк для виконання судового рішення відповідно до обставин конкретної справи.

Якщо ж відповідач або орган, компетентний щодо виконання, без поважних причин не ухвалює нове рішення у строк, визначений судовим рішенням, або не подає до суду відповідь на заяву про виконання протягом 15 днів, суд ухвалою накладає на керівника відповідного публічно-правового органу грошовий штраф у розмірі до 30 % середньорічної заробітної плати, отриманої в Республіці Хорватія в попередньому році. Суд накладає подальші грошові штрафи в межах встановленого розміру доти, доки відповідач або орган, компетентний щодо виконання, не ухвалить нове рішення на виконання судового рішення. Грошовий штраф сплачується до доходів державного бюджету. Якщо керівник органу у строк, визначений судом в ухвалі, не подасть доказ сплати штрафу, суд надсилає ухвалу про штраф із відміткою про виконавчу силу Фінансовому агентству для примусового стягнення коштів відповідно до законодавства про примусове стягнення грошових коштів.

Відповідно до ст. 155 ЗпАС якщо відповідач або орган, компетентний щодо виконання, ухвалює нове рішення, що суперечить резолютивній частині судового рішення, правовій позиції або зауваженням суду, суд після отримання відповіді на заяву або після спливу строку для її подання, без проведення судового засідання ухвалює рішення, яким скасовує таке рішення та зобов'язує відповідача або компетентний орган виконати судове рішення у визначений строк. У резолютивній частині такого судового рішення суд накладає на

керівника відповідного публічно-правового органу грошовий штраф відповідно до статті 154 цього Закону.

Окрім того, у ч. 5 ст. 156 ЗпАС прямо передбачено право позивача на відшкодування шкоди, завданої невиконанням або несвоєчасним виконанням судового рішення, ухваленого в адміністративному спорі. Захист порушеного права позивача здійснюється у судовому провадженні судом загальної юрисдикції [252].

В цілому відзначимо, що механізм судового контролю за виконанням рішень в адміністративному судочинстві Республіки Хорватія має низку позитивних рис, вартих подальшого дослідження з метою можливого запозичення, а саме:

- чітка регламентація процесуальних строків для самостійного виконання рішення відповідачем – суб'єктом владних повноважень та строків здійснення окремих етапів судового контролю;

- дія презумпції винуватості суб'єкта владних повноважень – відповідача: саме відповідач має доводити поважність причин невиконання судового рішення (ч. 2 ст. 152 ЗпАС), неподання до суду відповіді на заяву про виконання протягом 15 днів є достатньою підставою для констатації факту невиконання рішення або виконання всупереч резолютивній частині судового рішення, правовій позиції або зауваженням суду та, відповідно, накладення штрафу на винну особу;

- можливість неодноразового накладення штрафу за невиконання рішення;

- суд прямо не втручається у дискрецію суб'єкта владних повноважень, однак зобов'язує суб'єкта владних повноважень врахувати позицію та зауваження суду, викладені у рішенні;

- нормативно визначено право позивача на відшкодування шкоди, завданої невиконанням чи несвоєчасним виконанням рішення.

У адміністративному судочинстві Королівства Іспанія повноваження щодо примусового виконання рішень належать суду, що його ухвалив.

У адміністративному судочинстві Іспанії також нормативно закріплено строк на добровільне виконання судового рішення. Так, згідно ст.ст. 104, 105 Закону «Про адміністративно-юрисдикційне судочинство» (далі – ЗпАЮС) після

набрання судовим рішенням законної сили секретар суду у десятиденний строк повідомляє про це орган, який був попередньо визначений як відповідальний за його виконання, з тим щоб після отримання повідомлення він забезпечив повне і належне виконання рішення та вчинив усі дії, необхідні для реалізації положень, викладених у резолютивній частині. Якщо після завершення двомісячного строку рішення не виконане – будь-яка із заінтересованих осіб може ініціювати його примусове виконання.

Рішення має бути добровільно виконане протягом двох місяців з дати повідомлення, якщо більш короткий строк не встановлений судом. В межах зазначеного строку зобов'язаний орган, має або виконати рішення, або (за наявності) повідомити секретарю суду про наявність фактичних чи юридичних підстав, що унеможливають його виконання, з метою подальшої оцінки таких обставин судом та **вжиття необхідних заходів для забезпечення максимальної ефективності виконання судового рішення, визначення, за потреби, відповідної компенсації (відшкодування)** за ту частину, яка не може бути виконана в повному обсязі [253].

На наш погляд, прогресивним моментом наведеного регулювання є те, що початкова стадія судового контролю фактично ініціюється не позивачем (заінтересованою особою) і не судом, а саме суб'єктом владних повноважень, який виявив обставини, що унеможливають виконання ним рішення суду. Тобто, обов'язок подати звіт про стан виконання рішення існує у зобов'язаного органу з моменту набрання рішенням законної сили, а не внаслідок окремого розпорядження чи ухвали суду.

Повноваження іспанського адміністративного суду на подальших виконання рішення залежать від змісту його резолютивної частини та характеру причин, що зумовили його невиконання в добровільному порядку. Зокрема, згідно ст. 106 ЗпАЮС якщо рішенням зобов'язано сплатити певну грошову суму, суд постановляє здійснити платіж за рахунок відповідного бюджетного призначення. При цьому у разі необхідності внесення змін до бюджет для здійснення такого платежу відповідна процедура має бути завершена протягом трьох місяців з дня повідомлення про судові рішення. До суми, зазначеної в

попередньому пункті, додається законний відсоток, обчислений з дня повідомлення про судові рішення. Якщо по завершенню тримісячного строку рішення не виконане, суд заслухавши орган, відповідальний за виконання, може збільшити законний відсоток на два пункти, якщо встановить відсутність поважних причин затримки у виконанні рішення. Якщо суб'єкт владних повноважень – відповідач вважає, що виконання рішення суду може спричинити серйозні фінансові труднощі для його бюджету, він повідомляє про це суд і подає вмотивовану пропозицію про визначення судом способу виконання судового рішення у формі, найменш обтяжливій для відповідного органу [253].

Згідно ч. 1 ст. 107 ЗпАЮС якщо рішенням було скасовано оскаржуваний індивідуальний акт, - секретар суду за заявою сторони розпоряджається про внесення запису про резолютивну частину до публічних реєстрів, в яких містились відомості про скасований акт, а також про його публікацію в офіційних або приватних виданнях — за наявності достатніх підстав для цього — за рахунок сторони, зобов'язаної до виконання. Якщо ж рішення стосується повного чи часткового скасування нормативного акту загального характеру чи адміністративного акту, що стосується невизначеного кола осіб, - секретар судового органу зобов'язує опублікувати його в офіційному друкованому виданні протягом десяти днів з дня набрання судовим рішенням законної сили [253].

При невиконанні у добровільному порядку рішення, за яким відповідач зобов'язаний вчинити певні дії або видати адміністративний акт, суд згідно ст. 108 ЗпАЮС має повноваження:

а) забезпечити виконання судового рішення власними засобами або шляхом залучення до виконання органів та посадових осіб суб'єкта владних повноважень - відповідача, щодо якого ухвалено рішення, а за їх відсутності — інші органи державної влади, або

б) вжити необхідних заходів, щоб резолютивна частина рішення набула тієї правової ефективності, яка була б притаманна невиданому акту, зокрема шляхом субсидіарного (заміщувального) виконання за рахунок сторони, зобов'язаної до виконання.

При цьому якщо орган владних повноважень – відповідач здійснить будь-які дії, що суперечать резолютивній частині судового рішення, суд за заявою заінтересованих осіб відновлює стан, який вимагається судовим рішенням, та визначає шкоду і збитки, завдані таким невиконанням.

Серед інших повноважень іспанського адміністративного суду в межах примусового виконання рішення передбачено наступні:

- накладення штрафу від 150 до 1500 євро на органи влади, посадових осіб або уповноважених осіб, які не виконують вимоги суду, з можливістю повторного накладення таких штрафів до моменту повного виконання судового рішення (п. «а» ст. 112 ЗпАЮС);

- звернення до правоохоронних органів для вирішення питання про притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб (п. «b» ст. 112 ЗпАЮС);

- визнання нікчемними *ipso jure* (нікчемними з моменту вчинення) актів та нормативних приписів, що суперечать резолютивній частині судових рішень і прийняті з метою ухилення від їх виконання (ч. 4, 5 ст. 103 ЗпАЮС).

На нашу думку, перспективними кроками вдосконалення правового механізму судового контролю в адміністративному судочинстві України за прикладом законодавства Королівства Іспанія можуть бути:

- встановлення процесуального строку на добровільне виконання рішення суду. Вбачається за доцільне встановити строк, що не перевищуватиме одного місяця з дати набрання рішенням законної сили;

- покладення на суб'єкта владних повноважень – відповідача обов'язку в межах конкретно визначеного строку повідомляти суду про наявність причин, що ускладнюють чи унеможливають виконання рішення суду;

- впровадження механізму внесення змін до бюджету відповідного рівня протягом конкретно визначеного строку на підставі рішення суду з метою уникнення тривалого невиконання рішень майнового характеру;

- удосконалення інституту заміщувального виконання;

- надання суду повноважень накладати штрафи за невиконання рішення як на керівника суб'єкта владних повноважень, так і на інших посадових і

службових осіб або на самого суб'єкта владних повноважень в залежності від конкретних обставин;

- можливість неодноразового накладення штрафу за невиконання рішення;
- надання суду повноважень визнавати нікчемними *ipso jure* рішення та дії суб'єктів владних повноважень, що суперечать резолютивній частині рішення і направлені на ухилення від його виконання.

Капинос О.В., досліджуючи правовий механізм судового контролю в адміністративному судочинстві Французької Республіки, запропонувала запозичити астрентну процедуру у випадках, коли боржник не виконує встановлені рішенням суду зобов'язання[61, с. 216]. При цьому під астрентом науковець має на увазі різновид грошового штрафу, що може бути встановлений судом у твердій сумі або у вигляді відсотка за кожен день невиконання рішення суду. Суд має право встановити порядок розподілу грошових сум, належних до сплати: частково позивачеві, частково в дохід державного бюджету [61, с. 181].

Зі змісту ст. L911-3 Кодексу адміністративного судочинства Французької Республіки вбачається, що суд може наперед встановити розмір штрафу за невиконання покладених на суб'єкт владних обов'язків, а також визначити дату, з якого обов'язок його сплати набирає чинності. Окрім того, згідно ст. L911-4 астрент може бути призначений і за клопотанням сторони (позивача). Штраф може бути тимчасовим (нараховуватись протягом визначеного судом періоду) або постійним (нараховуватись до повного виконання рішення). При цьому розмір штрафу не залежить від розміру завданих збитків (ст. L911-6). Призначений штраф стягується у випадку повного або часткового невиконання або несвоєчасного виконання (ст. L911-7). Суд може вирішити, що частина штрафу не буде виплачена заявнику, а спрямовується до державного бюджету (ст. L911-8). В цілому ж з аналізу статей L911-1 – L911-10 вбачається, що штраф (астрент) стягується саме з суб'єкта владних повноважень, а не з його посадових осіб службових осіб, винних у невиконанні рішення [254].

В цілому погоджуємось думкою Капинос О.В. щодо доцільності запровадження нарівні зі штрафом, передбаченим у ч.ч. 3, 8 ст. 382-3 КАС України, певної штрафної санкції (пені), яка б нараховувалась за кожен день

прострочення невиконання рішення суду, оскільки така компенсація, одного боку, відповідає засадам справедливості та розумності, а з іншого боку має стимулювати суб'єкт владних повноважень своєчасно виконувати покладені на нього судом обов'язки. Адже як зазначено у п.п. 31, 34, Висновку № 13 Консультативної ради європейських суддів щодо ролі суддів у виконанні судових рішень від 19.11.2010 року, державні установи зобов'язані визнавати судові рішення в першу чергу та виконувати їх якнайшвидше, відповідаючи своєму статусу. Сама думка про те, що державна установа відмовляється поважати рішення суду, підриває концепцію верховенства права. Держави мають відшкодовувати будь-які додаткові витрати, спричинені вищезгаданим невиконанням чи затриманням виконання рішень [255].

Однак відзначимо, що саме запровадження процедури накладення додаткових санкцій на суб'єктів владних повноважень за невиконання рішень суду без одночасного збільшення державних видатків на заходи виконання рішень суду, гарантованих державою (КПКВК 3504040), навряд чи матиме відчутний вплив на проблему тривалого невиконання судових рішень.

Водночас, залишаються відкритими питання щодо визначення справедливого розміру такого астренту диференційовано для рішень майнового та немайнового характеру; строку, протягом якого суб'єкт владних повноважень може виконати рішення в добровільному порядку без стягнення з нього такої штрафної санкції; суб'єкта, до якого застосовується штраф (суб'єкт владних повноважень чи його посадові особи) тощо. Вбачається, що вирішення цих питань потребує подальшого наукового дослідження.

3.2. Шляхи вдосконалення судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві

Як вже зазначалось, з прийняттям Закону України № 4094-IX від 21.11.2024 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень»

[117] частину наявних проблем, що виникають при реалізації механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві, було усунуто.

Тим не менш, з аналізу судової практики вбачається, що низка недоліків правового регулювання процедур судового контролю залишається невирішеною.

Першою, найбільш очевидною проблемою є значна тривалість в цілому самих процедур судового контролю, порушення процесуальних строків в межах їх застосування. Так, положеннями КАС України встановлено як чіткі процесуальні строки, в межах яких мають здійснюватися ті чи інші акти правореалізації та акти правозастосування, так і повноваження суду в окремих випадках встановлювати певні процесуальні строки на власний розсуд. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 382-1 КАС України заяву про зобов'язання суб'єкта владних повноважень подати звіт про виконання судового рішення розглядається протягом десяти днів з дня її надходження в порядку письмового провадження. Аналогічний процесуальний строк встановлено для розгляду звіту суб'єкта владних повноважень (ч. 1 ст. 382-2 КАС України), для розгляду заяви про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень - відповідачем на виконання рішення суду (ч. 5 ст. 383 КАС України). Натомість, частиною 4 ст. 287 КАС України встановлено строк двадцять днів з дати відкриття провадження у адміністративній справі про оскарження рішень, дій або бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, приватного виконавця.

Вбачається, що наведені процесуальні строки є цілком розумними та достатніми для об'єктивного і неупередженого розгляду відповідних заяв із дотриманням принципів рівності учасників перед законом і судом, змагальності сторін, диспозитивності та офіційного з'ясування всіх обставин. Водночас, можна впевнено констатувати, що зазначені процесуальні строки розгляду заяв про застосування судового контролю судами адміністративної юрисдикції систематично порушуються.

Для прикладу, у справі № 240/15539/21 дисертант як представник позивача (заявника) неодноразово звертався до суду із заявами про застосування заходів

судового контролю. Заяви в порядку ст. 382 та ст. 383 КАС України, подані до Житомирського окружного адміністративного суду 12.09.2022 року, замість десяти днів розглядались більше двох років: Ухвали про залишення відповідних заяв без задоволення були постановлені 28.11.2024 року [256; 257]. Третя заява в межах даної справи (в порядку ст. 383 КАС України) була подана 19.09.2024 року, а розглянута – 28.11.2024 року [258], тобто, більш ніж через два місяці з дати її надходження. Більш того, апеляційне провадження за апеляційною скаргою від 06.01.2025 року на Ухвалу від 28.11.2024 року у даній було відкрито 04.03.2025 року [259] а Постанову винесено - 22.05.2025 року [260]. Тобто, розгляд скарги судом апеляційної інстанції тривав два з половиною місяці замість тридцяти днів, передбачених ч. 1 ст. 309 КАС України.

У справі №240/32954/21 заяви від 11.11.2022 року, подані в порядку ст. 382 КАС України та ст. 383 КАС України, були розглянуті 23.10.2023 року (тобто, через десять місяців з дати надходження) [261; 262]; заява від 29.03.2024 року, подана в порядку ст. 383 КАС України, була розглянута 21.05.2024 року [263] (майже два місяці з дати надходження). Натомість, перегляд апеляційної скарги на Ухвалу від 21.05.2024 року тривав майже рік – з 24.07.2024 року [264] по 15.07.2025 року [265].

Наведені приклади не є винятками. Протягом 2022-2024 років дисертантом у якості представника заявників було подано понад двісті заяв про застосування заходів судового контролю в порядку ст.ст. 382, 383 КАС України. Зокрема, мова йде про заяви у справах № 240/17715/21, № 240/1431/22, № 240/25582/21, № 240/20965/21, № 240/15944/21, № 240/38515/21, № 240/11255/21, № 240/10976/21, № 240/8347/21, № 240/15254/20 та інші. Жодна із заяв не була розглянута судами в межах процесуальних строків, визначених КАС України.

По формі судового контролю, передбаченій ст. 287 КАС України, ситуація з дотриманням строків, судячи з відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень, виглядає дещо кращою. Зокрема, з аналізу крайніх станом на дату написання цього розділу декількох десятків рішень в адміністративних справах за позовами, поданими в порядку ст. 287 КАС України, вбачається, що суди здебільшого дотримуються визначених у ч. 4 ст.

287 КАС України строків. Так, у справі № 520/31717/25 провадження у справі було відкрито 17.12.2025 року, рішення винесено 12.01.2026 року [266]; у справі № 120/16317/25 провадження відкрито 15.12.2025 року, рішення винесено 09.01.2026 року [267]; у справі № 380/24632/25 провадження відкрито 22.12.2025 року, рішення винесено 08.01.2026 року [268]. З дотриманням строків або з незначним їх порушенням також були винесені рішення у справах: № 120/16746/25 [269], № 400/12894/25 [270]. № 120/16735/25 [271] та інших.

В той же час, у деяких справах суди все ж не встигали розглянути справи в межах процесуальних строків. Наприклад, у справі № 240/12562/25 провадження відкрито 26.05.2025 року, а рішення винесено 08.01.2026 року [272]; у справі № 320/55649/25 провадження відкрито 28.11.2025 року, а рішення винесено 08.01.2026 року [273]; у справі № 175/11866/25 провадження відкрито 01.12.2025 року, рішення винесено 06.01.2026 року [274].

Серед причин, що зумовлюють тривалий розгляд заяв, поданих у порядку судового контролю, в першу чергу варто відмітити надмірну завантаженість судової системи в цілому та судів адміністративної юрисдикції зокрема. Згідно даних, розміщених на офіційній сторінці Ради суддів України [275], кількість справ та матеріалів, що надійшли до судів адміністративної юрисдикції першої інстанції за дев'ять місяців 2025 року, становила 472 960 справ. При цьому кількість суддів з повноваженнями станом на 30.09.2025 року становила 446 осіб при необхідній кількості згідно нормативів – 2 982 осіб. Тобто, фактичне навантаження на кожного суддю перевищує нормативне більш, ніж у шість разів.

В цьому ж контексті можна відзначити нерівномірність розподілу навантаження між судами. Зокрема, до Київського окружного адміністративного суду надійшло 52 623 справ та матеріалів за вказаний у попередньому абзаці період. Фактична чисельність суддівського корпусу становила 29 осіб, при необхідній чисельності 372 особи згідно нормативів. Тобто, фактичне навантаження на кожного суддю Київського ОАС перевищувало нормативне більш ніж в 12 разів. Натомість, для прикладу, до Івано-Франківського окружного адміністративного суду надійшло 10 614 справ, при чисельності

суддівського корпусу 17 осіб і необхідній нормативній кількості – 68 осіб. Тобто, нормативний показник перевищено «всього лише» у чотири рази.

Супутньою причиною порушення строків розгляду заяв є суттєвий дефіцит кадрів в апаратах судів в цілому та адміністративних судів зокрема. Для прикладу, згідно даних з вебсайту Державної судової адміністрації України [276] станом на 17.01.2026 року у Запорізькому окружному адміністративному суді було 25 вакантних посад; Луганському окружному адміністративному суді – 45 вакантних посад; Харківському окружному адміністративному суді – 19 посад; Черкаському окружному адміністративному суді – 15 посад тощо.

На системність проблеми фінансування та організаційного забезпечення судів звернула увагу Рахункова палата за результатами аудиту діяльності Державної судової адміністрації України, констатувавши що за період 2015-2026 років жодного разу не було досягнуто повного покриття потреби у фінансуванні ДСА України. Зокрема, у 2023 році зазначений показник становив 51,4 %, у 2024 році – 57,2 %. Окрім того, впродовж 2019 -2024 років кількість вакантних посад в апаратах судів становила понад 18% від чисельності працівників апаратів, а середній рівень плинності кадрів сягнув 29% у 2023 році, що становить вдвічі більший показник за цільовий індикатор для посад державної служби. Також Рахункова палата звернула увагу на недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення судів (зокрема, мова йде про потреби судів у функціональних групах приміщень, оргтехніки, засобів інформатизації тощо) [277].

Окрім того, варто відзначити негативний вплив на діяльність судів в цілому збройної агресії російської федерації проти України, що проявляється у необхідності передислокації низки судів із зони окупації (зони ведення бойових дій), повітряних тривогах внаслідок ракетних і БПЛА атак, відключеннях електро- і теплопостачання, перебоях зі зв'язком тощо.

Тож вбачається, що основні причини порушення строків розгляду заяв про застосування механізмів судового контролю мають не законодавчий, а організаційний та фінансовий характер, а їх вирішення шляхом удосконалення законодавства навряд чи можливе. А отже й вирішуватись такі проблеми мають на організаційно-фінансовому рівні.

Попри це, деяких заходів, на наш погляд все ж можна вжити і на рівні оптимізації передбачених КАС України процедур судового контролю. Зокрема, Капинос О.В. за результатами здійсненого в межах дисертаційного дослідження аналізу законодавства Франції щодо забезпечення виконання судових рішень в адміністративному судочинстві, запропонувала запровадити обов'язковий і безальтернативний контроль за виконанням рішень суду в публічно-правових спорах в контексті процедури подання звіту про виконання судового рішення суб'єктом владних повноважень [61, с. 183].

Дійсно, форма судового контролю за ст.ст. 382 – 382-3 КАС України, якщо заяву про її застосування подано вже після ухвалення судового рішення, передбачає, як мінімум, два етапи. На першому етапі суд розглядає заяву про зобов'язання подати звіт та за наявності підстав для її задоволення зобов'язує суб'єкта владних повноважень його подати у встановлений судом строк. При цьому зі змісту ч. 1 ст. 382-1 КАС України вбачається, що такий розгляд за клопотанням заявника може здійснюватися у судовому засіданні з повідомленням учасників справи. Натомість, на другому етапі суд розглядає звіт, за наслідками чого постановляє одну з передбачених ст. 382-3 КАС України ухвал.

З викладеного вбачається, що у разі подання заяви за ч. 1 ст. 382 КАС України (тобто, після ухвалення судового рішення) суд вимушений, як мінімум, двічі приділяти увагу і час застосуванню заходів судового контролю за даною формою судового контролю, причому в окремих випадках – з призначенням судових засідань та з викликом сторін. Водночас, у випадку подання відповідної заяви позивачем на стадії судового розгляду згідно ч. 5 ст. 382 КАС України суд вирішує таку заяву одразу під час ухвалення рішення, що з точки зору процесуальної економії є явно вигіднішим і доцільнішим, оскільки перша стадія застосування судового контролю за ст.ст. 382 – 382-3 КАС України фактично реалізовується на стадії судового розгляду.

Тому на наше переконання, було б доцільно внести зміни до ч. 5 ст. 160 та ч. 2 ст. 162 КАС України зміни наступного змісту:

- покласти на позивача, який не є суб'єктом владних повноважень, обов'язок зазначати у адміністративній позовній заяві про наявність чи відсутність підстав для покладення на суб'єкта владних повноважень обов'язку подати звіт про виконання судового рішення у разі задоволення позову, із зазначенням відповідних письмових доводів і міркувань з цього приводу, посиланням на докази;

- покласти на відповідача – суб'єкта владних повноважень обов'язок зазначати у відзиві на адміністративну позовну заяву доводи і міркування із посиланням на докази щодо доцільності покладення на нього обов'язку подати звіт про виконання судового рішення – за наявності відповідної заяви у адміністративній позовній заяві.

У зв'язку з цим, пропонуємо:

- доповнити частину 5 статті 160 КАС України пунктом 12) наступного змісту:

«12) у справах щодо оскарження рішень, дій та бездіяльності суб'єкта владних повноважень – заяву про наявність чи відсутність підстав для покладення на суб'єкта владних повноважень обов'язку подати звіт про виконання судового рішення у разі задоволення позову, із зазначенням відповідних письмових доводів і міркувань з цього приводу, посиланням на докази.»

- доповнити частину 2 статті 162 КАС України пунктом 6) наступного змісту:

«6) заперечення (за наявності) відповідача – суб'єкта владних повноважень із посиланням на докази та норми права щодо доцільності покладення на нього обов'язку подати звіт про виконання судового рішення – за наявності відповідної заяви у адміністративній позовній заяві».

Тут і далі по тексту запропоновані за результатами даного дисертаційного дослідження зміни до чинного законодавства України будуть узагальнені й викладені у Додатку Б Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про правовий механізм судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві».

Звертаємо увагу, що із набранням чинності Закону України № 4094-IX від 21.11.2024 року [117] частину 1 статті 244 КАС України було доповнено пунктом 6-1, з урахуванням якого суд під час ухвалення рішення має, серед іншого, вирішити питання наявності чи відсутності підстав для здійснення судового контролю, передбаченого частинами п'ятою, шостою статті 382 цього Кодексу. Тож за умови запровадження запропонованих змін суд матиме можливість на стадії ухвалення рішення у справі оцінити докази, доводи та заперечення сторін щодо доцільності чи недоцільності покладення на відповідачі обов'язку подати звіт про виконання судового рішення, вирішити дане питання, уникаючи таким чином потреби повертатись до нього в майбутньому.

Іншою причиною, що негативно впливає на завантаженість судів в цілому та на строки розгляду заяв в порядку ст. 383 КАС України, є вчинення відповідачем – суб'єктом владних повноважень одного й того ж однотипного порушення закону (протиправних рішення, дії, бездіяльності) в процесі виконання тотожних за змістом судових рішень, що, в свою чергу, зумовлює надходження значної кількості заяв від позивачів (стягувачів) в порядку ст. 383 КАС України. В такому випадку суд вимушений розглядати велику кількість заяв з тотожними по суті вимогами і ухвалювати низку окремих ухвал про зобов'язання суб'єкта владних повноважень вжити заходів щодо усунення причин та умов, що сприяли порушенню закону. Однак зазначені окремі ухвали мають індивідуальний характер, тобто мають обов'язкові для виконання вказівки виключно в межах справи, в якій вони ухвалені. Внаслідок індивідуального характеру окремих ухвал суб'єкт владних повноважень не пов'язаний висновками суду, зробленими в межах конкретної справи, при виконанні судових рішень у інших справах, а тому, зазвичай, продовжує вчиняти ті самі системні порушення.

У якості прикладу можна навести низку окремих ухвал, постановлених Волинським окружним адміністративним судом внаслідок розгляду заяв в порядку ст. 383 КАС України за відносно короткий проміжок часу з 08.12.2025 по 13.01.2025 року, а саме: окремі ухвали від 08.12.2025 року у справі № 140/7599/24 [278], від 08.12.2025 року у справі № 140/7329/24 [279], від

17.12.2025 року у справі № 140/8916/24 [280], від 29.12.2025 року у справі № 140/8178/24 [281], від 13.01.2026 року у справі № 140/8500/24 [282], від 13.01.2026 року у справі № 140/7792/24 [283], від 13.01.2026 року у справі № 140/7517/24 [284], від 13.01.2026 року у справі № 140/8192/24 [285]. Зі змісту наведених окремих ухвал вбачається, що Головне управління Пенсійного фонду України у Волинській області в процесі виконання рішень судів щодо перерахунку розміру пенсій особам відповідно до рішення Конституційного Суду України від 07.04.2021 №1-р(П)/2021 та статті 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28.02.1991 №796-ХІІ у редакції Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 06.06.1996 №230/96-ВР, протиправно застосовувало при нарахуванні пенсії не розмір мінімальної пенсії за віком, встановлений на 01 січня календарного року виплати пенсії, а розмір мінімальної пенсії за віком, встановлений станом на початок року, в якому розпочалось примусове виконання судового рішення.

Суд за результатами розгляду поданих заяв щоразу приходив до висновку, що ГУ ПФУ у Волинській області під час виконання рішень суду у даних справах в частині здійснення з 01.01.2026 нарахування та виплати основної пенсії відповідно до статті 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», повинно було обчислювати вказану пенсію враховуючи розмір прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, з урахуванням Закону про Державний бюджет України відповідного календарного року виплати пенсії, оскільки така величина щороку є змінною. Тобто, в даному випадку можна констатувати системний характер порушення з боку відповідача, з огляду на кількість поданих заяв в порядку ст. 383 КАС України, що в свою чергу, тягне за собою додаткове навантаження на адміністративний суд.

Вбачається, що окресленої ситуації можна було б уникнути, якби надати суду повноваження в окремій ухвалі покласти на відповідача - суб'єкта владних повноважень обов'язок вжиття заходів не лише індивідуального характеру (в

межах конкретної справи щодо конкретного заявника), а й загального характеру, тобто, направлених на усунення неправильного застосування положень закону в тотожних правовідносинах в процесі виконання рішень суду. Фактично, мова йде про доцільність запровадження інституту пілотної (чи зразкової) окремої ухвали як певного поєднання пілотного рішення (за аналогією з пілотними рішеннями ЄСПЛ згідно ст. 61-4 Регламенту ЄСПЛ [286]) та зразкової справи (за аналогією зі зразковими справами згідно ст. 290 КАС України). Суть концепції полягає в тому, що у випадку надходження до суду певної кількості типових заяв в порядку ст. 383 КАС України, зі змісту яких суд вбачатиме наявність повторюваних структурних чи системних порушень з боку відповідача – суб'єкта владних повноважень при виконанні судових рішень, що спричинили або можуть спричинити подальше звернення з подібними заявами в майбутньому суд може за власною ініціативою розпочати процедуру постановлення пілотної окремої ухвали. Вбачається, що таке провадження має здійснюватися на рівні адміністративного суду першої інстанції, колегією суддів щодо конкретного відповідача – суб'єкта владних повноважень, а типові заяви, подані в порядку ст. 383 КАС України, – мають об'єднуватись в одне провадження.

В разі встановлення судом підстав для задоволення зазначених заяв суд має постановити пілотну окрему ухвалу, якою зобов'язати відповідача вжити заходів, направлених на усунення причин і умов, що спричинили порушення закону як в межах розглянутих заяв (щодо конкретних заявників), так і на майбутнє щодо невизначеного кола осіб при виконанні аналогічних за змістом судових рішень. Вбачається, що в такій пілотній ухвалі суд має, серед іншого, визначити: 1) конкретного відповідача – суб'єкта владних повноважень, на якого покладено відповідні обов'язки; 2) ознаки аналогічних справ та зміст резолютивної частини типових рішень, при виконанні яких відповідач має дотримуватись вказівок суду, викладених у пілотній окремій ухвалі; 3) порядок застосування норм матеріального права у аналогічних судових рішеннях; 4) обставини, які можуть впливати на інше застосування норм матеріального права, ніж наведені у пілотній окремій ухвалі.

Варто передбачити можливість оскарження пілотної окремої ухвали відповідачем – суб'єктом владних повноважень у апеляційному і (можливо) касаційному порядку з метою забезпечення дотримання принципу правової визначеності, єдності судової практики, зменшення впливу суддівського розсуду та неоднакового тлумачення матеріальних і процесуальних норм.

У разі надходження нових тотожних за змістом заяв в порядку ст. 383 КАС України після набрання пілотною окремою ухвалою законної сили суд має не приймати її до розгляду, а звернутись до прокурора або органу досудового розслідування з повідомленням про виявлені ознаки кримінального правопорушення в діяннях посадових осіб відповідача – суб'єкта владних повноважень.

Пропозиція щодо можливих змін до КАС України наведена у Додатку Б до дисертаційного дослідження «Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про правовий механізм судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві»».

Друга з проблем застосування правового механізму судового контролю, що буде розглянута в межах даного дослідження, полягає в тому, що покладення на відповідача – суб'єкта владних повноважень обов'язку подавати звіт про виконання судового рішення є правом, а не обов'язком суду (за виключенням випадків, визначених у абз. 2 ч. 1 ст. 382 КАС України). На думку Михайлова О.О., це призводить до того, що судді, не бажаючи збільшення свого навантаження внаслідок подальшої необхідності розглядати поданий суб'єктом владних повноважень звіт, з різних мотивів відмовляють у застосуванні судового контролю [287, с. 66].

Варто відзначити, що на нормативному рівні навіть орієнтовного переліку обставин, які можуть бути підставою для застосування заходу судового контролю, передбаченого ст.ст. 382 – 382-3 КАС України, законодавець не закріпив. Тому застосування положень ст.ст. 382 – 382-3 КАС України базується на правовій позиції Верховного Суду, викладеній у згадуваних вже Постановах від 27 лютого 2020 року у справі № 0640/3719/18 [98], від 04.03.2020 у справі

№ 539/3406/17 [161], від 11.06.2020 у справі №640/13988/19 [99]. У цих Постановах Верховний Суд зазначив, що для застосування передбачених у ст. 382 КАС України процесуальних заходів мають бути наявні відповідні правові умови, якими є наявність об'єктивних підтверджених належними і допустимими доказами підстав вважати, що за відсутності такого заходу судового контролю рішення суду залишиться невиконаним або для його виконання доведеться докласти значних зусиль. При цьому у Постанові від 27.02.2020 року у справі № 0640/3719/18 Верховний Суд констатував, що позивачем не наведено доводів та не надано доказів, які свідчать про те, що відповідач ухилятиметься від його виконання за наслідками набрання даним рішенням законної сили, а тому суд апеляційної інстанції правомірно відмовив позивачу у покладенні на відповідача обов'язку подати звіт про виконання судового рішення. Тобто, на думку Верховного Суду, саме позивач (заявник) має доводити наявність підстав для застосування заходу судового контролю за ст.ст. 382 – 382-3 КАС України. І саме з мотивів недоведеності підстав для покладення на відповідача обов'язку подати звіт адміністративні суди, зазвичай, відмовляють заявнику у задоволенні відповідної заяви.

Аналогічний за змістом підхід сформований Верховним Судом і в контексті застосування механізму судового контролю за ст. 383 КАС України. Зокрема, у Постановах від 05.02.2020 у справі № 640/10843/19 [288], від 28.04.2020 у справі № 611/26/17 [289] Верховний суд зазначив, що правовий інститут контролю за виконанням рішення суду, механізм якого унормований у тому числі і приписами ст. 383 КАС України, підлягає застосуванню виключно у разі наявності протиправних рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень щодо виконання рішення суду, що порушує права та законні інтереси позивача, в свою чергу, що має бути підтверджено відповідними доказами. Тобто, і в даному випадку тягар доказування неправомірності рішень, дій, бездіяльності суб'єкта владних повноважень – відповідача, вчинених на виконання рішення суду, покладається саме на заявника (позивача).

На наше переконання, такий підхід прямо суперечить як основним засадам адміністративного судочинства, так і підходам Верховного Суду щодо розподілу тягара доказування у публічно-правових спорах.

Зокрема, у ч. 2 ст. 2 КАС України закріплено низку критеріїв, за якими суд у справах про оскарження рішень, дій, бездіяльності суб'єкта владних повноважень оцінює їх на предмет правомірності. Водночас, згідно з ч. 2 ст. 77 КАС України обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень покладається саме на відповідача. Суб'єкт владних повноважень зобов'язаний подати суду всі наявні у нього документи та матеріали, які можуть бути використані як докази у справі. Підсилюється зазначена норма положеннями ч. 2 ст. 159 КАС України, згідно яких суд може кваліфікувати неподання суб'єктом владних повноважень відзиву на позов без поважних причин як визнання позову. Верховний Суд у Постановах від 25.07.2018 року у справі № 822/1763/16 [290] та від 20.02.2019 року у справі № 810/3212/16 [291] наголосив на тому, що в адміністративному судочинстві діє презумпція винуватості суб'єкта владних повноважень, згідно якої саме на останнього покладено обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності.

Іншою засадою адміністративного судочинства є принцип офіційного з'ясування обставин у справі, закріплений у ч. 4 ст. 9 КАС України. Як зазначив Верховний Суд у Постанові від 02.10.2019 року у справі № 813/2442/16, принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі полягає насамперед у активній ролі суду при розгляді справи. На відміну від суто змагального процесу, де суд оперує виключно тим, на що посилаються сторони, в адміністративному процесі мають бути повністю встановлені обставини справи з метою ухвалення справедливого та об'єктивного рішення. Суд має визначити обставини, які необхідно встановити для вирішення спору; з'ясувати якими саме доказами можуть обґрунтовувати свої доводи чи заперечення щодо цих обставин сторони; запропонувати за необхідності особам, які беруть участь у справі, доповнити чи пояснити певні обставини, а також надати суду додаткові докази [292].

Згадані принципи становлять основу процесу доказування під час розгляду і вирішення публічно-правових спорів щодо оскарження рішень, дій і бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Однак з невідомих причин, на стадії виконання судових рішень, яка є складовою адміністративного судочинства, ці принципи не діють, внаслідок чого баланс при розподілі тягара доказування зміщується вже не на користь позивача (заявника), і останній має доводити наявність підстав для застосування механізму судового контролю в порядку ст.ст. 382 – 382-3 і ст. 383 КАС України. Відповідачі ж, натомість, дуже часто подані в порядку ст.ст. 382 і 383 заяви просто ігнорують, не обтяжуючи себе поданням до суду доводів і доказів на спростування обставин, на які посиляється заявник. Більше того, на практиці й суди при розгляді заяв про застосування заходів судового контролю, зазвичай, не вживають заходів щодо виявлення і витребування доказів за власною ініціативою, не сприяють заявникам у доведенні необхідних обставин, займаючи натомість пасивну позицію, більш властиву цивільному, а не адміністративному судочинству.

При цьому варто відзначити, що при здійсненні процедур судового контролю за формою, передбаченою ст. 287 КАС України, наведена проблема не простежується, що, на наш погляд, зумовлено тим, що оскарження рішень, дій, бездіяльності суб'єктів виконання здійснюється у формі позовного провадження, - з дотриманням загальних принципів адміністративного судочинства.

Вважаємо, що незазначення переліку обставин, що є підставою для застосування механізму судового контролю за ст.ст. 382 - 382-3 КАС України, а також практика покладення на заявника обов'язку доводити наявність підстав для застосування судового контролю негативно впливають на ефективність зазначеного правового механізму, перешкоджають досягненню його мети і завдань, що призводить до порушення принципу обов'язковості судового рішення як однієї із засад судочинства. На наше переконання, наведену проблему слід усунути на нормативному рівні шляхом внесення відповідних змін до статей 382, 382-1 і 383 КАС України, а саме:

- доповнити частину 1 статті 382 КС України абзацом другим наступного змісту:

«Підставою для задоволення заяви про зобов'язання подати звіт про виконання судового рішення є обґрунтоване твердження заявника, що за відсутності такого заходу судового контролю рішення суду залишиться невиконаним або для його виконання доведеться докласти значних зусиль. Обов'язок спростування такого твердження належними і допустимими доказами покладається на суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалено судове рішення.»

- доповнити частину 1 статті 382-1 КАС України абзацом другим наступного змісту:

Суд за власною ініціативою або за клопотанням заявника витребує у суб'єкта владних повноважень або інших осіб докази, необхідні для вирішення заяви, у порядку, передбаченому ст. 80 цього Кодексу. Такі докази мають бути подані до суду протягом п'яти днів з дати вручення ухвали.»

- доповнити статтю 383 КАС України частиною 5-1 наступного змісту:

«5.1. Обов'язок щодо доказування правомірності рішень, дій, бездіяльності суб'єкта владних повноважень - відповідача та відсутності порушення ним прав, свобод, інтересів особи-позивача, вчинених на виконання рішення суду, покладається на відповідача.

Суд за власною ініціативою або за клопотанням заявника витребує у суб'єкта владних повноважень – відповідача або інших осіб докази, необхідні для вирішення заяви, у порядку, передбаченому ст. 80 цього Кодексу. Такі докази мають бути подані до суду протягом п'яти днів з дати вручення ухвали.»

Наступна проблема застосування правового механізму судового контролю полягає в тому, що пунктом 9 частини другої зазначеної статті передбачено необхідність подання документа про сплату судового збору за подання заяви. Водночас, Законом України «Про судовий збір» [293] ставку судового збору за подання до адміністративного суду заяви в порядку ст. 383 КАС України не передбачено, що однак не заважало судам повертати заяви з підстав недотримання заявниками вимог до їх змісту. Суди апеляційної інстанції притримувались аналогічної позиції в контексті необхідності сплати судового збору за подання апеляційної скарги на ухвалу про відмову у застосуванні

заходів судового контролю за ст. 382 та ст. 383. В разі неподання доказів сплати судового збору апеляційна скарга залишалась без руху.

Протилежний підхід почав формуватися завдяки позиції Верховного Суду, викладеній у Постановах від 14 лютого 2018 року у справі №2а/0470/2563/12 [294] та від 11 серпня 2021 року у справі №560/4364/19 [295]. Колегія суддів Верховного Суду при розгляді перегляді касаційних скарг в межах зазначених справ прийшла до висновку, що оскільки статтею 4 Закону України № 3674-VI не передбачено ставки судового збору за звернення із заявою в порядку контролю за виконанням судового рішення, то на позивача не поширюється обов'язок сплати судового збору за звернення до суду з такою заявою, а тому, відповідно, і з апеляційною скаргою на ухвалу суду першої інстанції, прийнятої за результатами її розгляду.

Вартою окремої уваги є Постанова від 05.05.2022 року у справі № 520/9769/19 [166], в якій Верховний Суд, спираючись на висновки ЄСПЛ у справах «Голдер проти Сполученого Королівства», «Ашингдейн проти Сполученого Королівства», «Кромбах проти Франції», «Белле проти Франції», «Мірагаль Есколано та інші проти Іспанії», «Корня проти Республіки Молдова» та інших, положення Доповіді Венеціанської комісії № 512/2009 «Про верховенство права» (Venice Commission: the Rule of Law), Рекомендації Комітетом Міністрів Ради Європи щодо заходів, які полегшують доступ до правосуддя № R (81)7, здійснив системне тлумачення норм ст. 132 КАС України та положень Закону № 3674-VI, внаслідок чого прийшов до висновку, що суд апеляційної інстанції, відмовивши у прийнятті до розгляду апеляційної скарги на ухвалу про відмову в застосуванні заходів судового контролю з мотивів несплати судового збору, безпідставно (тобто, з порушенням принципів пропорційності, розумної співмірності, чіткості і передбачуваності, без переслідування легітимної мети) обмежив право скажника на доступ до суду як невід'ємного аспекту гарантій, закріплених у статті 6 Конвенції.

В подальшому Верховний Суд у Постанові від 15.11.2024 у справі № 140/8660/20 [296] зазначив, що частина друга статті 3 та підпункт 5 пункту 3 частини другої статті 4 Закону № 3674-VI, які роблять можливим справляння

судового збору за подання апеляційної скарги на ухвалу суду, постановлену в порядку статті 383 КАС України, є такими, що суперечать ч. 1 ст. 8, ч.ч. 1, 2 ст. 55, ст. 129-1 Конституції України. Тому Верховний Суд дійшов висновку, що судовий збір не підлягає сплаті за подання апеляційної скарги на ухвалу суду, постановлену за результатами розгляду заяви, поданої в порядку статті 383 КАС України. За результатами перегляду касаційної скарги в даній справі Суд застосував положення ч. 1 ст. 8, ч.ч. 1, 2 ст. 55, ст. 129-1 Конституції України як норми прямої дії, а також звернувся Верховного Суду для вирішення питання про внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності частини другої статті 3 та підпункту 5 пункту 3 частини 2 статті 4 Закону № 3674-VI.

Постановою Пленуму Верховного Суду від 12 вересня 2025 року № 14 було вирішено звернутися до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини другої статті 3 та підпункту 5 пункту 3 частини другої статті 4 Закону України від 08 липня 2011 року № 3674-VI «Про судовий збір» [297]. Наразі зазначене конституційне подання перебуває на розгляді Конституційного Суду України.

Можна констатувати, що окреслена проблема була в цілому вирішена на правозастосовчому рівні завдяки послідовній позиції Верховного Суду щодо цього питання. Тим не менш, в поодиноких випадках суди першої та апеляційної інстанцій все ще допускають неправильне застосування норм ст. 132, ч. 2 ст. 383 КАС України та ч. 2 ст. 3, п.п.5 п. 3 ч. 2 с. 4 Закону № 3674-VI внаслідок чого повертають заяви про застосування заходів судового контролю за ст. 383 КАС України та/або залишають без руху апеляційні скарги на ухвали, постановлені за результатами розгляду заяв про застосування судового контролю.

У якості прикладів можна навести: Ухвалу Київського окружного адміністративного суду від 12.04.2024 року у справі № 640/21690/20 [298], Ухвалу Харківського окружного адміністративного суду від 25.09.2025 року у справі № 520/4994/25 [299] якими було повернуто заявникам без розгляду заяви про застосування судового контролю за ст. 383 КАС України; Ухвалу Восьмого апеляційного адміністративного суду від 01.12.2025 року у справі № 260/4655/24

[300], Ухвалу Сьомого апеляційного адміністративного суду від 17.06.2024 року у справі № 120/14870/23 [301], якими залишено без руху апеляційні скарги на ухвали, постановлені в порядку застосування процедур судового контролю з підстав несплати судового збору. Звісно, в подальшому наведені ухвали були скасовані Постановами судів вищих інстанцій, а справи направлені для продовження розгляду.

Водночас, сам факт неоднакового застосування положень процесуального законодавства свідчить про необхідність усунення даної ситуації на законодавчому рівні. З урахуванням наведеного, вважаємо за доцільне запропонувати відповідні зміни до КАС України та Закону України «Про судовий збір», а саме:

- пункт 9 частини другої статті 383 КАС України виключити;
- доповнити частину другу статті 3 Закону України «Про судовий збір» пунктом 20) наступного змісту:

«20) заяв про зобов'язання подати звіт про виконання судового рішення, про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень - відповідачем на виконання рішення суду, а також апеляційної та касаційної скарг на ухвали суду, постановлені за результатами розгляду заяв про застосування заходів судового контролю в адміністративних справах.»

На наступну практичну проблему правового механізму судового контролю, яка полягає в недостатності строку на подання заяви про визнання протиправними рішень, дій, бездіяльності суб'єкта владних повноважень – відповідача, вчинених на виконання рішення суду, висвітлив Сасевич О.М. в межах дисертаційного дослідження від 2014 року. На той час зазначена форма судового контролю була нормативно закріплена у ч.ч. 9, 10 ст. 267 КАС України (редакція від 17.11.2011 року). Згідно з п. 6 ч. 9 ст. 267 КАС України (ред. від 17.11.2011 року) зазначена заява може бути подана протягом десяти днів з дня, коли позивач дізнався або повинен був дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів, але не пізніше дня завершення строку пред'явлення до виконання виконавчого листа, виданого за відповідною постановою суду.

Водночас, пунктом 4 частини 9 зазначеної статті було передбачено обов'язок заявника додати до заяви докази її надсилання рекомендованим поштовим відправленням з повідомленням про вручення відповідачам і третім особам не раніше семи робочих днів до дня подання заяви до суду, а тому, як слушно зауважував науковець, виконати зазначену вимогу було фактично неможливо. Така нормативна конструкція фактично обмежувала можливість заявника скористатись даним заходом судового контролю, а тому Сасевич О.М. пропонував збільшити строк подання зазначеної заяви з десяти до двадцяти днів [302, с. 100].

Чинна редакція ст. 383 КАС України не висуває вимог щодо завчасного (за сім днів до дати подання заяви до суду) направлення примірника заяви учасникам справи, однак складнощі з дотриманням десятиденного процесуального строку на подання заяви залишаються і полягають в наступному.

При визначенні порядку обліку десятиденного строку, встановленого ч. 4 ст. 383 КАС України, суди зазвичай, керуються висновками Великої Палати Верховного Суду, викладеними у п. 17 Постанови від 07.07.2021 року у справі №9901/226/19. У зазначені Постанові Велика Палата здійснила ґрунтовний аналіз положень ч. 4 ст. 383 КАС України, за результатами якого прийшла до висновку, що зазначений строк є спеціальним строком звернення, що від загального строку відрізняється лише своєю тривалістю (є коротшим) і обумовлюється специфікою відповідних відносин, у яких визначеності (ясності) у спірних правовідносинах потрібно досягнути якомога швидше. При цьому початок відліку строку визначається взаємозамінно або від дня, коли особа (1) дізналася або (2) повинна була дізнатися про порушення свого права. При визначенні початку строку звернення береться до уваги, коли особа насправді дізналася про наявність відповідного порушення, чи мала вона реальну можливість дізнатися про наявність порушення раніше або, що дія, рішення чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень на певний день мали ознаки, за якими можна визначити їхню протиправність. Не будь-яка інформація, що стосується виконання судового рішення, може бути свідченням неналежного (протиправного) виконання рішення суду, а лише та, зі змісту якої можна

визначити її протиправність. День (явище, фактор), з якого починається перебіг строку оскарження, не є статичним, він є мінливим, ситуативним, динамічним, залежить від конкретних умов виконання судового рішення, послідовності та ролі дій суб'єктів виконавчого провадження [212].

Однак суди, зазвичай, виходять з того, що заявник має довести не лише дату, коли він дізнався про порушення своїх прав, а й довести, що він не міг дізнатись про порушення раніше зазначеної дати. З аналізу положень Закону України «Про виконавче провадження» вбачається, що стягувач може дізнатись про хід виконавчого провадження та, відповідно, про вчинені боржником протиправні рішення, дії, бездіяльність трьома способами:

1) шляхом отримання постанов і інших документів виконавчого провадження через рекомендовані поштові відправлення, направлені виконавцем (ст. 28 Закону);

2) шляхом доступу до матеріалів виконавчого провадження через Автоматизовану систему виконавчого провадження (ст. 8 Закону);

3) шляхом особистого (чи через представника) ознайомлення з матеріалами виконавчого провадження за місцем знаходження виконавця на підставі відповідного клопотання (ст. 19 Закону).

З особистого практичного досвіду дисертанта вбачається, що можливість своєчасної реалізації зазначених способів на практиці є обмеженою через низку факторів, серед яких можна виділити: надмірну завантаженість органів і осіб, що здійснюють примусове виконання, їх недостатнє фінансове і організаційне забезпечення, неналежне та/або несвоєчасне виконання обов'язків виконавцями тощо. Зокрема, відділи ДВС (або окремі державні виконавці), зазвичай, надають можливість для ознайомлення з матеріалами виконавчого провадження не будь-коли, а лише в прийомні дні (чи прийомний день). Якщо ж стягувач (його представник) і місце виконання рішення знаходяться в різних містах, то ознайомлення з матеріалами взагалі перетворюється на нетривіальну задачу. Поштові відправлення часто надсилаються з порушенням строків, на неправильну адресу чи неправильному адресату, не містять частини або вкладень тощо. Документи виконавчого провадження до Автоматизованої

системи виконавчого провадження завантажуються із затримкою, «заднім» числом або не завантажуються взагалі. При цьому наявність наведених обставин буває важко належним чином зафіксувати та в подальшому довести в суді, що заявник не міг дізнатись про вчинене порушення раніше.

За таких обставин стягувач, навіть регулярно відслідковуючи хід виконавчого провадження усіма доступними способами, не застрахований від можливого пропуску визначеного ч. 4 ст. 383 КАС України процесуального строку. Вбачається, що обмеженість строку десятима днями від дня, коли він міг дізнатись про порушення, є не виправдано обтяжливою для стягувача, сприяє легітимізації порушень, допущених суб'єктом владних повноважень на виконання судового рішення, знижує ефективність даної форми правового механізму судового контролю та в цілому призводить до порушення засади обов'язковості судового рішення.

Наведені доводи є цілком застосовними також і в контексті строків звернення до суду із позовною заявою в порядку форми судової контролю, передбаченої ст. 287 КАС України. Зокрема, згідно п. 1 ч. 2 ст. 287 КАС України позовну заяву може бути подано до суду у десятиденний строк з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її прав, свобод чи інтересів. Тому, на наш погляд, передбачені ч. 2 ст. 287, ч. 4 ст. 383 КАС України строки варто збільшити з десяти до двадцяти днів, а момент початку їх обліку пов'язувати з моментом, коли заявник дізнався про вчинене відповідачем порушення. На підставі викладеного, пропонуємо внести до зазначених статей, а саме:

- частину 2 статті 287 КАС України викласти в наступній редакції:

«2. Позовну заяву може бути подано до суду:

1) у двадцятиденний строк з дня, коли особа дізналася про порушення її прав, свобод чи інтересів;

2) у триденний строк з дня, коли особа дізналася про порушення її прав, свобод чи інтересів, у разі оскарження постанови про відкладення провадження виконавчих дій.»

- частину 4 статті 383 КАС України викласти в наступній редакції:

«4. Заяву, зазначену у частині першій цієї статті, може бути подано протягом двадцяти днів з дня, коли позивач дізнався про порушення своїх прав, свобод чи інтересів, але не пізніше дня завершення строку пред'явлення до виконання виконавчого листа, виданого за відповідним рішенням суду.»

Наступна проблема застосування полягає в широко розповсюдженій практиці судів відмовляти у задоволенні поданих в порядку ст. 383 КАС України заяв, з підстав невичерпаності усіх можливих заходів у межах примусового виконання рішення. Така практика не має прямого нормативного підґрунтя і базується виключно на правових висновках Верховного Суду.

Зокрема, згідно позиції Великої Палати Верховного Суду, викладеної у Постанові від 09.12.2021 у справі № 9901/235/20 заява в порядку ст. 383 КАС України є крайнім заходом захисту прав особи позивача, на користь якої ухвалене рішення суду. Перед поданням такої заяви стягувач має використати всі можливі засоби для виконання судового рішення. Наявність рішення суду, що набрало законної сили, зобов'язує суб'єкта владних повноважень здійснити його виконання. У випадку, коли боржник добровільно не виконує рішення суду, стягувач має вчинити дії для виконання рішення суду в примусовому порядку відповідно до вимог Закону України «Про виконавче провадження», і лише після того, як стягувач використав усі можливості для примусового виконання рішення суду, а воно залишається не виконаним, - в такої особи виникає право звернутися до суду із заявою в порядку статті 383 КАС України [165]. Аналогічне бачення викладене Верховним Судом у Постановах від 21.03.2019 у справі №805/1458/17-а [303], від 08.11.2024 у справі № 340/222/20 [304] від 30.10.2025 року у справі № 420/2827/22 [305] та інших, що дає підстави стверджувати про усталений характер окресленого підходу.

При цьому на думку окремих суддів, свідченням вжиття виконавцем вичерпних заходів примусового виконання, та відповідно, підставою для застосування судового контролю за ст. 383 КАС України є саме факт закінчення виконавчого провадження. Для прикладу, таке бачення викладене в Ухвалях Чернівецького окружного адміністративного суду від 13.01.2026 року у справі № 600/1866/25-а [306], Закарпатського окружного адміністративного суду від

13.11.2025 року у справі № 260/8591/24 [307] та від 20.01.2026 року у справі № 260/4321/25 [308] та інших.

Можна припустити, що викладений підхід зумовлюється небажанням судів втручатись у дискреційні повноваження органів та осіб, що здійснюють примусове виконання рішень. Однак самоусунення суду аж до фінальної стадії виконавчого провадження від можливості перевірки законності рішень, дій і бездіяльності відповідачів є згубним, оскільки зводить нанівець можливість безпосереднього і оперативного впливу на суб'єкта владних повноважень з метою усунення причин і умов, що зумовлюють невиконання рішення.

Фактично, стягувач може оскаржити не будь яке, а лише останнє порушення його прав, вчинене відповідачем у процесі виконання судового рішення, - те порушення, за наслідком якого державний виконавець надсилає до органу досудового розслідування повідомлення про вчинення боржником кримінального правопорушення та виносить постанову про закінчення виконавчого провадження згідно ч. 3 ст. 63 Закону України «Про виконавче провадження». Натомість, порушення, вчинені на попередніх стадіях виконавчого провадження, оскаржені бути не можуть навіть пізніше, після вжиття усіх можливих заходів виконавцем, оскільки відповідно до ч. 4 ст. 383 КАС України строк на таке оскарження становить лише десять днів з дати, коли особа дізналась чи могла дізнатись по порушення.

В деяких справах суди, відмовляючи у задоволенні заяви, поданої у порядку ст. 383 КАС України, вказують при цьому на можливість стягувача звернутись до суду з позовною заявою в порядку ст. 287 КАС України з метою оскарження рішень, дій, бездіяльності виконавця щодо ігнорування порушень з боку відповідача. У якості прикладу можемо навести Постанову Сьомого апеляційного адміністративного суду від 16.11.2021 року у справі № 120/241/19-а [309]. За такого розуміння судового контролю утворюється гротескна правова конструкція, за якої позивач має чинити правовий тиск не безпосередньо на відповідача як порушника його прав, а на виконавця з метою спонукання останнього до вжиття заходів щодо такого відповідача.

Як зазначив Сасевич О.М., після вирішення публічно-правового спору і набрання законної сили судовим рішенням суд має відігравати активну роль у реалізації сторонами прав та законних інтересів, з приводу захисту яких він ухвалив судові рішення, оскільки кожен судовий процес має завершуватись реалізацією судового рішення у спірних правовідносинах між його сторонами [302, с. 63].

Однак, окреслена вище практика свідчить про фактичне ухилення судової системи від такої активної ролі через відмову у застосуванні судового контролю в порядку ст. 383 КАС України на проміжних стадіях примусового виконання рішення, внаслідок чого нівелюються зміст і завдання даної форми судового контролю. Виправити цю проблему вбачається за можливе шляхом прямого нормативного закріплення у ст. 383 КАС України можливості оскарження рішень, дій, бездіяльності суб'єкта владних повноважень – відповідача на будь-якій стадії примусового виконання рішення після відкриття виконавчого провадження. У зв'язку з цим пропонуємо:

- частину 1 ст. 383 КАС України доповнити абзацом другим наступного змісту:

«Суд не має відмовляти у задоволенні заяви з мотивів невжиття на час звернення вичерпних заходів щодо примусового виконання рішення органами та особами, що здійснюють примусове виконання рішень.»

Висновки до розділу 3

1 .Висвітлено проблему тривалого невиконання судових рішень як одну з найбільш актуальних, масштабних і складних проблем судової системи України в цілому та галузі адміністративного судочинства зокрема. Окреслено основні причини і передумови її виникнення, стратегічні напрямки її подолання, визначені державою. Встановлено, що нормативне вдосконалення та розвиток правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень є одним із заходів подолання зазначеної проблеми.

2. За результатами вивчення зарубіжного досвіду функціонування правового механізму судового контролю за виконанням рішень в адміністративному судочинстві виокремлено особливості здійснення судового контролю в низці зарубіжних країн, а саме: 1) практику заміни індивідуального акту рішенням суду (Австрійська Республіка, Республіка Молдова); 2) практику тимчасової заміни індивідуального акту рішенням суду до моменту прийняття індивідуального акту суб'єктом владних повноважень – відповідачем (Латвійська Республіка); 3) інститут заміщувального (замісного) виконання (Латвійська Республіка, Республіка Хорватія, Королівство Іспанія) 4) практику залучення вищого за ієрархією органу як суб'єкта примусового виконання (Латвійська Республіка); 5) практику надання чітко визначеного строку для добровільного виконання рішень суду (Республіка Хорватія, Королівство Іспанія); 6) практику призначення спеціального комісара, відповідального за виконання судового рішення (Італійська Республіка); 7) детально унормовану систему штрафних санкцій за невиконання, неналежне чи не своєчасне виконання рішень (Республіка Хорватія, Королівство Іспанія, Французька Республіка); 8) практику надання суду повноважень визнавати нікчемними *ipso jure* рішення та дії суб'єктів владних повноважень, що суперечать резолютивній частині рішення і направлені на ухилення від його виконання (Королівство Іспанія).

Зроблено висновок про можливість вдосконалення правового механізму судового контролю в Україні шляхом імплементації у вітчизняне законодавство інституту замісного виконання, практики залучення вищого за ієрархією органу як суб'єкта примусового виконання, практики надання чітко визначеного строку для добровільного виконання рішень суду, удосконалення системи штрафних санкцій за невиконання, неналежне чи не своєчасне виконання рішень, визнання нікчемними *ipso jure* рішення та дії суб'єктів владних повноважень, що суперечать резолютивній частині рішення і направлені на ухилення від його виконання.

3. За результатами дослідження наукових позицій та судової практики визначено та проаналізовано основні проблеми правозастосування правового

механізму судового контролю, запропоновано можливі шляхи їх вирішення шляхом внесення змін до законодавства України.

3.1. Визначено, що однією з найбільш очевидних проблем є значна тривалість процедур судового контролю через недотримання судами процесуальних строків розгляду заяв. У якості шляхів подолання проблеми запропоновано:

- перенести момент вирішення питання про зобов'язання відповідача – суб'єкта владних повноважень подати звіт про виконання судового рішення на стадію ухвалення рішення суду з метою спрощення форми судового контролю, передбаченої ст.ст. 382 – 382-3 КАС України;

- запровадити інститут пілотної окремої ухвали в межах форми судового контролю, передбаченої ст. 383 КАС України, з метою усунення структурних чи системних порушень з боку відповідача – суб'єкта владних повноважень при виконанні судових рішень, що спричинили або можуть спричинити подальше звернення з подібними заявами в майбутньому.

3.2. Окреслено проблему порушення презумпції винуватості суб'єкта владних повноважень та принципу офіційного з'ясування обставин у справі під час застосування процедур судового контролю за формами, передбаченими ст.ст. 382 – 382-3 та ст. 383 КАС України. Запропоновано на нормативному рівні:

- покласти на відповідача - суб'єкта владних повноважень обов'язок доказування відсутності підстав для зобов'язання його подати звіт про виконання судового рішення за формою судового контролю, передбаченою ст.ст. 382 – 382-3 КАС України;

- покласти на відповідача - суб'єкта владних повноважень обов'язок доказування правомірності рішень, дій, бездіяльності, вчинених ним на виконання рішення суду;

- закріпити повноваження (обов'язок) суду витребувати у суб'єкта владних повноважень – відповідача або інших осіб докази, необхідні для вирішення заяв, поданих в порядку ст.ст. 382, 383 КАС України.

3.3. Виокремлено як одну з проблем, практику повернення заяв за ст. 383 КАС України з підстав несплати судового збору та залишення з тих же підстав

без руху апеляційних скарг, поданих на ухвали, постановлені в межах процедур судового контролю. Запропоновано виключити пункт 9 частини другої статті 383 КАС України, а також визначити у Законі України «Про судовий збір», що судовий збір не сплачується за подання заяв в порядку ст.ст. 382, 383 КАС України, а також за подання апеляційної та касаційної скарг на ухвали суду, постановлені за результатами розгляду заяв про застосування заходів судового контролю в адміністративних справах.

3.4. Обґрунтовано недостатність строку на подання заяв в порядку ст. 383 КАС України та позовних заяв в порядку ст. 287 КАС України. Запропоновано збільшити передбачені ч. 2 ст. 287, ч. 4 ст. 383 КАС України строки з десяти до двадцяти днів, а момент початку їх обліку пов'язувати з моментом, коли заявник дізнався про вчинене відповідачем порушення.

3.5. Визначено у якості проблеми правозастосування практику відмов у задоволенні заяв, поданих в порядку ст. 383 КАС України, з підстав невичерпаності усіх можливих заходів у межах примусового виконання рішення. Запропоновано нормативно закріпити можливість оскарження рішень, дій, бездіяльності суб'єкта владних повноважень – відповідача на будь-якій стадії примусового виконання рішення після відкриття виконавчого провадження незалежно від того, чи вичерпано усі можливі заходи примусового виконання рішення, чи ні.

За результатами проведеного дослідження розроблено Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про правовий механізм судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві», у якому відображено запропоновані вище зміни до чинного законодавства України.

ВИСНОВКИ

1. Проаналізовано теоретико-правову категорію «правовий механізм», основні методологічні підходи до розуміння її сутності: інструментальний, діяльнісний, системний, комплексний. Виокремлено основні ознаки механізму правового регулювання: цілеспрямованість, системність, нормативність, стадійність.

Запропоновано власне визначення поняття правового механізму як нормативно визначеної системи послідовно (стадійно) організованих і внутрішньо узгоджених правових засобів, направленої на правове регулювання суспільних відносин.

Встановлено, що структура механізму правового регулювання обумовлюється стадійністю правового регулювання: кожній стадії правового регулювання має відповідати один елемент структури. Запропоновано включати до структуру правового механізму: правові норми, юридичні факти, правовідносини і правозастосування.

2. Визначено основні методологічні підходи до розуміння правової природи та суті судового контролю за виконанням судових рішень як: функції судової влади, форми здійснення судової влади, окремого виду судового провадження. Запропоновано власний підхід до розуміння судового контролю за виконанням судових рішень як комплексного поняття, яке варто розглядати одночасно як правовий механізм і як окремий інститут. Судовий контроль за виконанням судових рішень з точки зору його правової сутності та завдання слід розуміти як правовий механізм, направлений на забезпечення обов'язковості виконання судового рішення як конституційної засади правосуддя, який реалізовується за допомогою комплексу нормативно визначених правових засобів та процедур у межах окремих форм судочинства.

З точки зору системи права судовий контроль за виконанням судових рішень є правовим інститутом в межах окремої галузі процесуального права, який врегульовує суспільні відносини, що виникають під час здійснення направлених на забезпечення обов'язковості виконання судового рішення

правових засобів та процедур, а також визначає підстави, форми, порядок та строки їх здійснення.

Судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві слід розглядати як правовий механізм діяльності адміністративних судів, направлений на забезпечення обов'язковості виконання прийнятих у адміністративних справах судових рішень, як конституційної засади правосуддя, що реалізовується за допомогою комплексу нормативно визначених правових засобів та процедур, передбачених Кодексом адміністративного судочинства України.

3. Встановлено, що метою правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень у адміністративному судочинстві є забезпечення обов'язковості судового рішення як однієї з засад судочинства та гарантії права на судовий захист прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин. Мета зазначеного правового механізму є спільною та єдиною для усіх законодавчо визначених форм правового механізму судового контролю в адміністративному процесі.

Завданнями судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві за формою, передбаченою ст.ст. 382 – 382-3 КАС України, є: оцінка ризиків невиконання судового рішення, виявлення перешкод для своєчасного та належного виконання судового рішення та усунення відповідних перешкод; створення правомірного тиску (впливу) на суб'єкта владних повноважень з метою спонукання його до своєчасного та належного виконання судового рішення; прискорення виконання судового рішення шляхом встановлення строку на подання звіту; перевірка правомірності рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень та його керівника в процесі виконання судового рішення; створення правомірного тиску (впливу) на керівника суб'єкта владних повноважень через можливість його притягнення до персональної відповідальності; додаткове мотивування позивача (стягувача) відігравати активну роль у процесі виконання судового рішення та використовувати надані законом процесуальні права; забезпечення часткової

компенсації (сатисфакції) шкоди, завданої позивачу умисним невиконанням / неналежним чи несвоєчасним виконанням судового рішення.

Завданнями судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві за формою, передбаченою ст. 383 КАС України є: перевірка правомірності рішень, дій, бездіяльності суб'єкта владних повноважень в процесі виконання судового рішення; спонукання суб'єкта владних повноважень до вжиття заходів, направлених на усунення причин та умов, що сприяли порушенню закону; притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні протиправних рішень, дій, бездіяльності; прискорення виконання судового рішення шляхом встановлення строку на подання відповіді на окрему ухвалу; унеможливлення звернення до адміністративного суду з позовом щодо спонукання суб'єкта владних повноважень виконати судове рішення.

Завданнями судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві за формою, передбаченою ст. 287 КАС України, є: перевірка правомірності рішень, дій, бездіяльності державного виконавця (іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, приватного виконавця) в процесі виконання судового рішення; захист прав, свобод та інтересів учасників виконавчого провадження, осіб, залучених до проведення виконавчих дій від порушень з боку органів та осіб, що здійснюють примусове виконання рішень; забезпечення дотримання засад виконавчого провадження.

4. З'ясовано, що правова норма є первинним, системоутворюючим елементом правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві, в якому знаходять відображення і формальне закріплення інші його складові. Правові норми в межах правового механізму судового контролю виконують як правовстановлюючу, так і правоохоронну функції.

Нормативну основу правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві становлять норми, закріплені у статтях 3, 8, 55, 129-1 Конституції України, статтях 14, 287, 381-1,

382, 382-1, 382-2, 382-3, 383 Кодексу адміністративного судочинства України, а також низці інших нормативно-правових актів.

5. За результатами дослідження юридичних фактів як елементу правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві встановлено, що юридичні факти зумовлюють виникнення процесуальних правовідносин судового контролю, а також забезпечують динаміку зазначених процедур. Виникнення правовідносин у межах процесуальних форм судового контролю зумовлюється не окремими юридичними фактами, а правовстановлюючими юридичними складами. Спільними фактами-підставами правовстановлюючих складів є факт ухвалення судового рішення не на користь суб'єкта владних повноважень-відповідача; факт набрання таким судовим рішенням законної сили.

Іншими фактами правовстановлюючих складів є: за формою судового контролю, передбаченою ст.ст. 382 – 382-3 КАС України: 1) подання заявником (позивачем) заяви про зобов'язання відповідача (боржника) – суб'єкта владних повноважень подати звіт про виконання судового рішення; 2) прояв ініціативи суду на стадії ухвалення судового рішення щодо обов'язку подати звіт; за формою ст. 383 КАС України: 1) факт відкриття виконавчого провадження за виконавчим листом, виданим на виконання зазначеного судового рішення 2) факт подання позивачем заяви в порядку ст. 383 КАС України; за формою ст. 287 КАС України: 1) факт відкриття виконавчого провадження з примусового виконання зазначеного рішення; 2) факт звернення з позовною заявою про визнання протиправними рішень, дій, бездіяльності суб'єкта примусового виконання; 3) факт сплати судового збору.

Досліджено окремі правозмінюючі і правоприпиняючі юридичні факти в межах процедур судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві. Серед них запропоновано виокремити наступні: неправомірні діяння як підстава для застосування судового контролю (рішення, дії, бездіяльність суб'єктів владних повноважень-відповідачів, суб'єктів примусового виконання); акти реалізації процесуальних прав і обов'язків учасників (заяви позивача в порядку ст.ст. 382, 383 КАС України, звіт про

виконання судового рішення, адміністративна позовна заява і відзив в межах форми за ст. 287 КАС України, подання доказів тощо); правозастосовчі акти суду (судові рішення, процесуальні дії суду); інші юридичні факти (сплата судового збору, реєстрація електронного кабінету в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі тощо).

6. За результатами аналізу правовідносин, що виникають в межах процедур судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві, встановлено, що основним завданням є перетворення нормативної дії механізму правового регулювання у реальну поведінку суб'єктів. Більшість із правовідносин судового контролю відноситься до регулятивних, оскільки вони направлені на впорядкування суспільного життя в межах процедур судового контролю. Водночас, окрему їх частину за функціональним призначенням варто віднести до охоронних, оскільки вони виникають з неправомірних діянь як юридичного факту і мають у якості наслідків юридичну відповідальність.

Досліджено систему взаємодіючих об'єктів правовідносин судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві, виокремлено загальний, стадійний, спеціальний об'єкти, а також предмет правовідносин судового контролю для кожної з процесуальних форм.

Окреслено коло суб'єктів правовідносин судового контролю за характером їх процесуального статусу окремо для кожної з процесуальних форм.

Досліджено зміст правовідносин судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві. З точки зору юридичного змісту правовідносин виокремлено і проаналізовано специфічні права, обов'язки і повноваження суб'єктів, які властиві виключно правовідносинам, що складаються у межах процедур судового контролю. Встановлено, що матеріальний зміст правовідносин розкривається через акти правозастосування та акти здійснення суб'єктивних прав і обов'язків.

7. Розкрито роль і значення правозастосування у правовому механізмі судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві через понятійні категорії правозастосовчих актів та процесуальних форм. Встановлено, що правозастосовчі акти правового механізму судового

контролю - це акти-документи (судові рішення) та акти-дії (процесуальні дії), що здійснюються судом у межах законодавчо визначених процесуальних форм судового контролю і приймаються (здійснюються) з метою забезпечення фактичного виконання ухвалених судових рішень. Запропоновано до правозастосовчих актів судового контролю за критерієм юридичного значення відносити основні та допоміжні. За формою зовнішнього виразу запропоновано правозастосовчі акти судового контролю поділяти на акти-документи (судові рішення, прийняті в межах процедур судового контролю) та акти-дії (процесуальні дії). Ознаками правозастосовчих актів судового контролю є: спрямованість на реалізацію правових норм; індивідуальний (персоніфікований) характер; вичерпання акту його виконанням; їх прийняття у межах законодавчо встановлених процедур, у чітко визначеній формі; їх прийняття з урахуванням засад і принципів адміністративного судочинства; спрямованість на забезпечення фактичного виконання прийнятого судового рішення.

Визначено, що процесуальні форми судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві – це встановлені адміністративно-процесуальними нормами порядок та послідовність здійснення судом та іншими учасниками провадження процесуальних дій, прийняття та оформлення правозастосовчих та процесуальних актів, направлених на реалізацію правового механізму судового контролю з метою забезпечення обов'язковості виконання судового рішення. Встановлено, що за допомогою форм судового контролю як складової правозастосування забезпечується реалізація юридичних засобів нормативного характеру. З'ясовано, що до процесуальних форм судового контролю в адміністративному судочинстві слід відносити форми, передбачені ст. 287, 382-382³ та 383 КАС України.

8. За результатами вивчення зарубіжного досвіду функціонування правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві виокремлено особливості здійснення судового контролю в низці зарубіжних країн, а саме: Австрійська Республіка, Республіка Молдова, Латвійська Республіка, Республіка Хорватія, Королівство Іспанія, Італійська Республіка, Французька Республіка.

Зроблено висновок про можливість вдосконалення правового механізму судового контролю в Україні шляхом імплементації у вітчизняне законодавство інституту замісного виконання, практики залучення вищого за ієрархією органу як суб'єкта примусового виконання, практики надання чітко визначеного строку для добровільного виконання рішень суду, удосконалення системи штрафних санкцій за невиконання, неналежне чи не своєчасне виконання рішень, визнання нікчемними *ipso jure* рішення та дії суб'єктів владних повноважень, що суперечать резолютивній частині рішення і направлені на ухилення від його виконання.

9. Окреслено можливі шляхи вдосконалення судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві шляхом:

- перенесення моменту вирішення питання про зобов'язання відповідача – суб'єкта владних повноважень подати звіт про виконання судового рішення на стадію ухвалення рішення суду за формою судового контролю, передбаченою ст.ст. 382 – 382-3 КАС України;

- запровадження інституту пілотної окремої ухвали в межах форми судового контролю, передбаченої ст. 383 КАС України.

- покладення на відповідача - суб'єкта владних повноважень обов'язок доказування відсутності підстав для зобов'язання його подати звіт про виконання судового рішення за формою судового контролю, передбаченою ст.ст. 382 – 382-3 КАС України;

- покладення на відповідача - суб'єкта владних повноважень обов'язок доказування правомірності рішень, дій, бездіяльності, вчинених ним на виконання рішення суду;

- закріплення повноважень (обов'язку) суду витребувати у суб'єкта владних повноважень – відповідача або інших осіб докази, необхідні для вирішення заяв, поданих в порядку ст.ст. 382, 383 КАС України;

- виключення пункту 9 частини другої статті 383 КАС України, закріплення у Законі України «Про судовий збір» відсутності обов'язку сплати судового збору за подання заяв в порядку ст.ст. 382, 383 КАС України, а також за подання апеляційної та касаційної скарг на ухвали суду, постановлені за

результатами розгляду заяв про застосування заходів судового контролю в адміністративних справах;

- збільшення передбачених у ч. 2 ст. 287, ч. 4 ст. 383 КАС України строків з десяти до двадцяти днів, початок їх обліку пов'язувати з моментом, коли заявник дізнався про вчинене відповідачем порушення;

- нормативного закріплення можливості оскарження рішень, дій, бездіяльності суб'єкта владних повноважень – відповідача на будь-якій стадії примусового виконання рішення після відкриття виконавчого провадження незалежно від того, чи вичерпано усі можливі заходи примусового виконання рішення, чи ні;

За результатами проведеного дослідження розроблено Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про правовий механізм судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві», у якому відображено запропоновані вище зміни до чинного законодавства України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тарахонич Т.І. Механізм дії права, механізм правового регулювання, механізм реалізації права: особливості взаємодії. Держава і право, Випуск 50, С. 12-18. URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/1e88fda6-b925-4f61-be45-0554d7c71f02/content>.
2. Лукасевич-Крутник І.С. Договірні зобов'язання з надання транспортних послуг у цивільному праві України: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.03. Тернопіль, 2019. 342 с. URL: https://www.uacademic.info/download/file/0520U100032/%D0%94%D0%98%D0%A1%D0%95%D0%A0%D0%A2%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF_%D0%9B%D0%A3%D0%9A%D0%90%D0%A1%D0%95%D0%92%D0%98%D0%A7-%D0%9A%D0%A0%D0%A3%D0%A2%D0%9D%D0%98%D0%9A.doc.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови. URL <https://1531.slovaronline.com> (дата звернення: 30.10.2025 року).
4. Пустовіт О.А. Механізм правового регулювання державної служби в Україні: дис. ... доктора філософії: 081 – Право. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2025. 193 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0825U000515/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%9F%D1%83%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%9E-A.pdf>.
5. Корчевна Л.О. До критики поняття „механізм правового регулювання”. Право України, 2003, № 1. С. 117 – 119.
6. Яроцький В.Л. Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин (основа інструментальної концепції): монографія. Харків: Право, 2006. 544 с.
7. Кривицький Ю.В. Спеціалізовані норми права в механізмі правового регулювання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2010. 260 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0410U004837>.

8. Отрадна О.О. Механізм цивільно-правового регулювання деліктних зобов'язань: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2014. 500 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0514U000690/dis.doc>.
9. Куракін О.М. Механізм правового регулювання: теоретико-правова модель: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2016. 436 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0516U000897/Dis.doc>.
10. Тодика Ю.Н. Конституція України: проблеми теорії і практики: монографія. Харків: Факт, 2000. 608 с.
11. Тарахонич Т.І. Правове регулювання та правовий вплив як юридичні категорії: співвідношення понять. Часопис Київського університету права, 2009, № 4. С. 10-14.
12. Кельман М.С., Кельман Р.М. Правові обмеження – специфічний метод правового регулювання. Науковий вісник Ужгородського Національного університету. 2024. Серія Право. Випуск 82: частина 1. С. 71-78. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.9>.
13. Бобровник С.В. Правове регулювання суспільних відносин та реалізація права. Правова держава. 1996. Вип. 7 С. 103 – 108.
14. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. вид. 10-е, допов. Львів: Край, 2008. 224 с.
15. Мельник О.М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2004. 208 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0404U002240/%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%862.doc>.
16. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підруч. пер. з рос. Харків: Консум, 2006. 656 с.
17. Лисенков С.Л. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. Київ: Юрисконсульт, 2006. 355 с.
18. Загальна теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

19. Панченко М.В. Правовий механізм забезпечення гідної праці державних службовців України: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2019. 469 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0520U100049/dis.doc>.

20. Кархут О.Я. Механізм правового регулювання суспільних відносин у сфері освіти: теоретико-правовий аспект: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2014. 185 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0414U002993/dis.doc>.

21. Ковалюмнус Е.Л. Правовий механізм захисту трудових та соціальних прав суддів в Україні: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2021. 220 с. URL: https://uacademic.info/download/file/0421U102318/dis_%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D0%BC%D0%BD%D1%83%D1%81_%D0%95.%D0%9B..doc.

22. Северинюк В. М. Механізм правового регулювання в мусульманському праві: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Класичний приватний ун-т. Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2007. 96 с.

23. Гусарєв С.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): навч. посіб. / С.Д. Гусарєв, О.Д. Тихомиров. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2008. 495 с.

24. Кельман М.С., Мурашин Н.М., Хома Н.М. Загальна теорія держави та права: підручник. Львів: Новий Світ-2000, 2003. 584 с.

25. Волинка К.Г. Теорія держави і права: навч.посіб. Київ: МАУП, 2003. 240 с.

26. Новікова М.М. Юридичний компроміс як фактор оптимізації механізму правового регулювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2007. 20 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0408U000329/aref.doc>.

27. Луць Л.А. Загальна теорія держави і права: навч.-метод. посіб. Київ: Атіка, 2008. 412 с.

28. Ручкін Є.Б. Механізм правового регулювання суспільних відносин. Загальна теорія держави і права: підручник / за ред. Цвіка М.В., Петришина О.В. Харків: Право, 2009. С. 220-223.

29. Лепех Л.Л. Соціальна та юридична ефективність механізму правового регулювання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2019. 234 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0421U100018>.

30. Кривицький Ю.В. Механізм правового регулювання та правова система: співвідношення правових категорій. Підприємництво, господарство і право: щомісячний науково-практичний господарсько-правовий журнал. 2008. № 8. С. 78-81.

31. Павлюков І.І. Правові засоби: поняття, види, функції та взаємодія в процесі регулювання суспільних відносин. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2023, Випуск 75: частина 1. С. 41-46. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.6>.

32. Мазур В.В. Механізм цивільно-правового регулювання сервітутних відносин в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2019. 253 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0419U000860/dis.doc>.

33. Калюжний Р.А., Тимченко С.М., Пархоменко Н.М., Легуша С.М. Загальна теорія держави і права: нав. посібник. Київ: Паливода А.В., 2007. 296 с.

34. Тарахонич Т.І. Механізм правового регулювання: теоретико-правові аспекти. Правова держава. 2002. Вип. 13. С. 103 – 108.

35. Міловська Н.В. Теоретичні засади цивільно-правового регулювання договірних відносин зі страхування: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2019. 515 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0519U001868/%D0%B4%D0%B8%D1%81.do> с.

36. Карпушова О.В. Правовий механізм забезпечення і реалізації трудових прав суддів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2016. 211 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0416U004791/dis.doc>.

37. Корнійченко А.О. Адміністративно-правовий механізм запобігання булінгу в Україні: дис. ... канд. юр. наук. Кропивницький, 2021. 270 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0821U100740/%D0%94%D0%B8%D1%81.%20%D0%90.%20%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B9%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>.

38. Чернега В.М. Механізм правового регулювання сімейних відносин: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Хмельницький, 2022. 478 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0522U100131/diss%20%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D0%B3%D0%B0.pdf>.

39. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

40. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

41. Авер'янов В.Б. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. Київ: Факт, 2003. 384 с.

42. Сушко Л.П. Організаційно-правові засади здійснення судового контролю в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2009. 181 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0409U000775/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80.%D0%A1%D1%83%D1%88%D0%BA%D0%BE.doc>.

43. Фокіна А.О. Удосконалення форм судового контролю в адміністративному судочинстві. Часопис Київського університету права. 2019. № 2. С. 262 – 266. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2019.45>.

44. Гудз Б.Д. Судовий контроль за законністю адміністративної діяльності органів виконавчої влади: автореф дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 Київ, 2013. 20 с.

45. Шестак В.С. Державний контроль в сучасній Україні (теоретико–правові питання): монографія. Харків: Основа, 2003. 208 с.

46. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с. URL: <https://archive.org/details/uprav2010/page/156/mode/2up>.

47. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 року № 877-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>.

48. Теорія держави та права: навч. посіб. / Є.В. Білозьоров, В.П. Власенко, О.Б. Горова, А.М. Завальний, Н.В. Заяць та ін.; за заг. ред. С.Д. Гусарева, О.Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Gusarv-S.D-Teoriya-derzhavy-i-prava.pdf.

49. Кондратьєв О.В. Організаційно-правові проблеми судового контролю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2005. 32 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0405U003313/Aref.doc>.

50. Кропивна К.О. Судовий контроль як засіб забезпечення ефективного виконання судових рішень. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць. 2016. № 3/4 (31/32). С. 177–182. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/25055>.

51. Кайдашев Р.П. Сутність судового контролю в адміністративному процесі України. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. Дніпропетровськ, 2015. № 3 (77). С. 126 – 131. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvdduvs_2015_3_19.pdf.

52. Хотинська О.З. Обов'язковість судових рішень як конституційна засада судочинства України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2006. 189 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0406U004681/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F.doc>.

53. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства: монографія / В. В. Комаров, В.І. Тертишніков, Д.Д. Луспеник та ін.; за заг. ред. В. В. Комарова. Харків: Харків юридичний, 2008. 925 с.

54. Майданевич Г.А. Шляхи удосконалення виконання судових рішень. Юридичний науковий електронний журнал, 2021, №8. С. 232 – 235. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-8/52>.

55. Нестерчук. Л.П. Загальне поняття та визначення функцій судів загальної юрисдикції. Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр./ редкол.:

С.В. Ківалов, Л.І. Кормич, Ю.П. Аленін та ін. МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. Одеса: Фенікс, 2011. Вип. 43. С.226 – 233.

56. Федоренко В.Л. Конституційне право України: підручник. До 20-ої річниці Конституції України та 25-ої річниці незалежності України. Київ: Видавництво Ліра-К, 2016. 616 с.

57. Городовенко В.В. Про становище незалежної судової влади. Право України. 2002. №9. С. 120 – 123.

58. Пенцов М.В. Функції судової влади в Україні та країнах СНД. Форум права. 2014. № 2. С. 358-363.

59. Калараш А.А. Функції судової влади: теоретико-правовий аналіз. Юридичний науковий електронний журнал. 2020, № 3, т. 2. С. 88 – 92. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3-2/21>.

60. Ткачук О.С. Проблеми реалізації судової влади у цивільному судочинстві: монографія. Харків: Право, 2016. 600 с. URL: <https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/220/1-21.pdf>.

61. Капинос О.В. Теоретико-правові засади функціонування адміністративного судочинства в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 312 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0421U103489/Kapynos.docx>.

62. Суховій М.М. Правовий статус інституту судової влади у контексті судово-правової реформи в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. ПВНЗ «Львів. ун-т бізнесу та права». Львів, 2012. – 240 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0413U001030/dis.dok%20%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%20Microsoft%20Word.doc>.

63. Скрипнюк В.М. Функції правосуддя в структурі державної влади в Україні. Юрид. Україна. 2005. № 2 (26). С. 70 – 76.

64. Штогун С.Г. Правові проблеми організації і функціонування місцевих загальних судів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2004. 245 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0405U000217/dis.doc>.

65. Гуть Н.Ю. Функції судової гілки влади, адміністративних судів та адміністративного процесу (порівняльна характеристика). Jurnalul Juridic național: Teorie și Practică, 2021 (1). С. 41-44. URL: <http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2020/1/9.pdf>.

66. Про судоустрій України: Закон України від 07.02.2002 року № 3018-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3018-14#Text>.

67. Смокович М.І. Судова влада: місце в суспільстві та судовий контроль. Юридична Україна. 2012. № 10. С. 99 – 107.

68. Басай В.Д. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України. підручник: у 3 кн. Коломия: Вік, 2006. 4-те вид., доп. і змін. 992 с.

69. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням державного зовнішньоекономічного підприємства "Славутич-Сталь" щодо тлумачення статті 124 Конституції України і Закону України "Про міжнародний комерційний арбітраж" від 14.10.1997 року у справі № 016/1241-97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vz44u710-97#Text>.

70. Ухвала Конституційного суду України від 25.02.2021 року у справі № 3-19/2021(36/21). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/34_22_2021_0.pdf.

71. Пояснювальна записка від 26.01.2016 року до Проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57209.

72. Кравчук В.М. Способи та форми здійснення судом контролю за виконанням судових рішень в адміністративних справах. Актуальні питання цивільного та господарського права. 2011. № 2 (27). С. 80-83. URL: <http://www.journal.yurpayintel.com.ua/442/>.

73. Сасевич О.М. Судовий контроль за виконанням дискреційних повноважень. Судово-юридична газета. 12.11.2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/154340-sudoviykontrol-za-vikonannyam-diskretyynikh-povnovazhen>.

74. Андрєєва І.О. Перспективи запровадження адміністративної юстиції в Україні: Характеристика загальних положень Кодексу адміністративного судочинства. Вісник ЛАВС МВС України. 2005. № 2. С. 48-57

75. Верба-Сидор О.Б. Співвідношення судового та відомчого контролів за діяльністю приватних виконавців у механізмі забезпечення прав особи. Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2021. Вип. 2 (94). С. 84-98 URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7146/1/%d0%92%d0%b5%d1%80%d0%b1%d0%b0.pdf>

76. Ладиченко В.В., Потьомкін С.О. Поняття і суть судового контролю за виконанням судових рішень. Часопис Київського університету права. 2023, (3). С. 190-198. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2023.39>.

77. Задирака Н.Ю., Веліков С.Г. Розвиток правничої думки щодо здійснення судового контролю в сфері містобудування. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство», Випуск № 02, 2025. С. 553-558 DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.82>.

78. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного суду від 20.02.2025 року у справі № 440/8929/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125342952>.

79. Сасевич О.М. Поняття та правова природа судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юрид. Науки, 2014. Вип. 1. Т. 2. С. 235–239.

80. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології. Монографія. Київ. ТОВ «Видавництво "Юридична думка"», 2008. 336 с.

81. Заморська Л.І. Інститут права як вираження правової нормативності та його властивості. Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін ; НУ "ОЮА". Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса. Фенікс, 2013. Т. 1. С. 80-81.

82. Рогова О.Г. Механізми правові. Енциклопедія держ. упр.: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук. ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк

(голова) та ін. Т. 2: Методологія державного управління. наук.ред. колегія: Ю.П. Сурмін, П.І. Надолішній та ін. Київ: НАДУ, 2011. 630 с.

83. Корженко В.В. Теоретико-методологічні засади державного управління: формування понятійного апарату: метод. рекомендації/ В.В. Говоруха, О. Ю. Амосов та ін.; за заг. ред. В.В. Корженка. Київ: НАДУ, 2009. 56 с.

84. Куракін О.М. Структура механізму правового регулювання Науковий вісник Ужгородського Національного університету, 2015. Т. 1 Вип. 35. Ч.2. С. 41–44. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/16798>.

85. Бабич Н.О. Мета та завдання механізму правового регулювання реалізації соціальної функції держави. Соціальне право № 3/2021. С. 39 – 44. DOI: 10.32751/2617-5967-2021-03-03.

86. Гладкий В.В. Ознаки правового механізму забезпечення антикорупційної безпеки. Сучасні погляди на реформування законодавства: матеріали міжнар. наук. конф. м. Полтава, 25-26 жовтня 2018 р. Херсон: Молод. вчен., 2018. С. 62-66.

87. Адміністративне право: підручник / Ю.П. Битяк (кер. авт. кол.), В.М. Гаращук, В.В. Богуцький та ін.; за заг. ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука, В.В. Зуй. Харків: Право, 2010. 624 с.

88. Шумейко Т.А. Загальні завдання адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні. Юридична наука. 2020. № 9. С. 153–156.

89. Волкова Ю.А. Судовий контроль в адміністративному судочинстві: від теорії до практики. Концептуальні засади розвитку вітчизняного адміністративного права та процесу: тенденції, перспективи, практика: колективна монографія / Є. Герасименко, П. Діхтієвський, Н. Задирака, Т. Коломоець, В. Клинчук та ін.; за заг. ред. П. Діхтієвського, В. Пашинського. Рига, Латвія: “Baltija Publishing”, 2022. 986 с. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-233-3-10>.

90. Шило С.М. Особливості судового контролю за діяльністю публічної адміністрації. Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 3 (9) том 3, 2015. С. 267 – 271. URL: https://pjuv.nuoua.od.ua/v3-3_2015/59.pdf.

91. Михайлов О.О. Правова природа судового контролю за діяльністю публічної адміністрації: окремі теоретико-правові аспекти. Київський часопис права. 2021. № 3. С. 134 – 139. URL: [content \(kneu.edu.ua\)](https://kneu.edu.ua/content).

92. Пронський Е., Колеснікова М. Організаційно-правові засади здійснення судового контролю в Україні. Visegrad journal on human Rights. 2016. № 2. Т. 2. С. 130–135.

93. Смотрич Д.В. Процесуально-правові засади виконання судових рішень в адміністративних справах: дис. ... доктора філософії. 081 – Право. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2021. 242 с. URL: <https://www.uacademic.info/download/file/0821U101691/disertaciyna-robota.pdf>.

94. Рішення Конституційного Суду України від 30.06.2009 року № 16-рп/2009. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-09>.

95. Рішення Конституційного Суду України від 13.12.2011 року № 17-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-11#Text>.

96. Рішення Конституційного Суду України від 26.06.2013 року № 5-рп/2013 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-13>.

97. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 20.02.2019 року у справі № 806/2143/15. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79973614>.

98. Постанова Верховного Суду від 27.02.2020 року у справі № 0640/3719/18 Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87869247>.

99. Постанова Верховного Суду від 11.06.2020 року у справі № 640/13988/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89757497>.

100. Постанова Верховного Суду від 23.04.2020 року у справі № 560/523/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88886054>.

101. Постанова Верховного Суду від 03.04.2019 року у справі №820/4261/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80980007>.

102. Постанова Верховного Суду від 09.07.2019 року у справі №826/17587/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82938061>.

103. Постанова Верховного Суду від 02.11.2021 року у справі №620/1528/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100748499>.

104. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.01.2019 року у справі №686/23317/13-а. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79365485>.

105. Постанова Верховного Суду від 08.09.2022 року у справі №817/153/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106141099>.

106. Постанова Верховного Суду від 26.10.2022 року у справі №380/9852/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106963301>.

107. Постанова Верховного Суду від 06.02.2023 року у справі №140/559/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108807317>.

108. Теорія держави та права: посіб. для підготов. до іспитів / С.М. Тимченко, Р.А. Калюжний, Н.М. Пархоменко, С.М. Легуша. 3-є вид. стереотип. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2007. 176 с.

109. Кривицький Ю.В. Норма права у механізмі правового регулювання: теоретико-правовий аспект. Юридична Україна. 2008. № 10. С. 8–13. URL: <https://elar.navs.edu.ua/bitstreams/52761813-9a1c-4ad4-b6bf-3e73f6620f6e/download>.

110. Котюк В. О. Теорія права. Курс лекцій: навч. посіб. Київ: Вентурі, 1996. 208 с.

111. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навчальний посібник. Вид. 6-те. Харків: Консум, 2002. 189 с.
112. Пильгун Н.В., Григоренко М.О. Особливості та значення норми права. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 4. С. 55-57. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/11>.
113. Загальна теорія права: підручник. / за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ, 2015. 392 с. URL: [283756.pdf](https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/11).
114. Тарахонич Т.І. Теорія держави і права. Академічний курс: підруч. / за ред. Зайчука О.В., Оніщенко Н.М. Київ: Юрінком Інтер. 2006. 688 с.
115. Томко В.М. Місце норми права в механізмі правового регулювання суспільних відносин у сфері праці. Науковий вісник Ужгородського Національного університету. серія: Право. 2015. Т.2, № Вип. 35. Ч.2. С. 36–39. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/33362>.
116. Ладиченко В. В., Потьомкін С. О. Правові норми як елемент правового механізму судового контролю в адміністративному судочинстві. «Аналітично-порівняльне правознавство», Випуск № 1, 2026, частина 2. С. 244-251. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.2.39>.
117. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень: Закон України від 21.11.2024 року № 4094-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4094-20#n233>.
118. Рішення Конституційного Суду України від 15.05.2019 р. № 2-р(II)/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-19#Text>.
119. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 року №2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2729>.
120. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n12550>.
121. Красовська В.Г. Механізм правового регулювання як система правових засобів. Держава і право. 2009. Вип. 43. С. 81-87.

122. Чернега В.М. Проблеми та потенціал механізму правового регулювання сімейних відносин: монографія. Київ. Видавництво Ліра-К, 2022. 508 с.

123. Пленюк М.Д., Коструба А.В. Юридичні факти в доктрині приватного права України: монографія. Київ: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2018. 288 с. URL: <https://hal.science/hal-02835371/document>.

124. Андропова В.А. Юридичні факти у трудовому праві: поняття, ознаки та властивості. Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 58. Одеса: Юридична література, 2011. С.149–154.

125. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n63>.

126. Загальна теорія держави і права: навчальний посібник / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.; за ред. В.В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 320 с.

127. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової, Р.А.Майданика. 3-т. вид. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 896 с.

128. Теорія нотаріального процесу: Науково-практичний посібник / За заг. ред. С.Я. Фурси. Київ: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.

129. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар: пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців / за ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ФО-П Колісник А. А., 2010. Т. 1: Загальні положення. 320 с.

130. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Видання 5-те, зі змінами. Навчальний посібник. Київ, Атіка. 2001. 176 с

131. Сташків Б.І. Юридичні факти в праві соціального забезпечення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. КНУ ім. Тараса Шевченка. Київ, 1997. 19 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0498U000038>.

132. Явор О.А. Категорія юридичних фактів у сімейному праві: теоретичне і практичне значення. Право України. 2016. № 3. С. 229–235.

133. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року № 2947-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
134. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992 року № 2811-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#n42>.
135. Харитонova О.І. Правовідносини інтелектуальної власності, що виникають внаслідок створення результатів творчої діяльності (концептуальні засади): монографія. Одеса: Фенікс. 2011. 346 с.
136. Приходько Х.В. Проблеми визначення конституційно-правового регулювання. Вісник Запорізького національного університету. 2009. №1. С. 59-60.
137. Пленюк М.Д. Юридичні факти як підстави для виникнення цивільно-правових зобов'язань (теоретичні та практичні засади): дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2016. 426 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0517U000231>.
138. Жорнокуй Ю. М. Корпоративні конфлікти в акціонерних товариствах: цивільно-правовий аспект: монографія. Харків: Право, 2015. 532 с.
139. Солодовник Л.В. Юридичні факти у трудовому праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2004. 21 с. URL: <https://mydisser.com/ru/avtoref/view/yuridichni-fakti-u-trudovomu-pravi-ukraini.html>.
140. Чеговадзе Л.А. Юридичний факт як засіб формальної визначеності явищ. Треті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В.Васьковського: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Одеса, 17.05.2013 р. / упоряд. та відпов. ред. Канзафарова І.С. Одес. нац.ун-т ім. І.І.Мечнікова. Одеса: Астропринт, 2013. С.81–85.
141. Андрoнова В.А. Юридичні факти в трудовому праві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2013. 208 с. URL: <https://www.uacademic.info/download/file/0414U000519/dis.doc>.
142. Штефан А.С. Процесуальний юридичний факт і його ознаки. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2017. № 1. С. 54–60.

143. Гордєєв В.В. Юридичні факти в адміністративному судочинстві України: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 423 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0521U102100/Hordieiev.doc>.

144. Кикоть Г.В. Юридичні факти в системі правовідносин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2006. 198 с. URL: <https://www.uacademic.info/download/file/0406U000712/dis.doc>.

145. Завальний А.М. Методологічні та теоретичні основи пізнання юридичних фактів: монографія. Київ: Видавництво Європейського університету, 2011. 95 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/bitstreams/fe071e92-3c09-4cbf-ae8b-b773fad464c2/download>.

146. Сімутіна Я.В. Юридичні факти в механізмі правового регулювання трудових відносин: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2018. 463 с. URL: <https://www.uacademic.info/download/file/0519U000247/dis.doc>.

147. Данилюк О.В. Юридичні факти як підстави виникнення індивідуальних трудових правовідносин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2008. 202 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0408U001491/dis1.doc>.

148. Коваль О.А. Класифікація юридичних фактів: наукова фікція і реальність. Актуальні проблеми держави і права. 2009. С. 158 - 161. URL: <https://www.apdp.in.ua/v45/30.pdf>.

149. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права: навчальний посібник / за заг. ред. Р. О. Куйбіди, В. І. Шишкіна. Київ: Старий Світ, 2006. 576 с.

150. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін. / за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. 3-тє вид. Київ: Юридична думка, 2004. 352 с.

151. Луць В.В. Строки в гражданских правоотношениях. Правоведение. 1989. № 1. С. 37-43.

152. Шуба В.В. Адміністративно-правові відносини в діяльності органів прокуратури України: загальнотеоретичні аспекти: дис. ... канд. юрид. наук:

- 12.00.07. Дніпропетровськ, 2006. 200 с. URL: <https://www.uacademic.info/download/file/0407U002167/Dis.doc>.
153. Чувакова Г.М. Юридичні факти у сфері публічного права. Актуальні проблеми держави і права. 2006. Вип.6. С. 77–80.
154. Шимон С.І., Лупало О.А. Негативні юридичні факти як предмет доказування в адміністративному та цивільному судочинстві. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія Право. Випуск 82: частина 1, 2024. С. 348–354. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/304075/296071>.
155. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18.03.2020 року у справі № 129/1033/13. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132164260>.
156. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. К.: Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2005. 624 с.
157. Крижевська О.О. Юридичні факти як передумови (підстави) виникнення нотаріальних процесуальних правовідносин. Юридичний науковий електронний журнал. № 4/2023. С.188-191 DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/45>.
158. Демський Е.Ф. Адміністративне процесуальне право України: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 496 с.
159. Гордєєв В.В. Юридичні факти в адміністративному судочинстві. Адміністративне право України: словник термінів / за заг. ред. Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова. Київ: Ін Юре, 2014. 520 с.
160. Коструба А.В. Юридичні факти в механізмі правоприпинення цивільних відносин: монографія. Київ: Ін Юре, 2014. 376 с.
161. Постанова Верховного суду від 04.03.2020 року у справі № 539/3406/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88027752>.

162. Ухвала Сумського окружного адміністративного суду від 30.10.2024 року у справі № 480/1418/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122682543>.

163. Ухвала Івано-Франківського окружного адміністративного суду від 24.11.2025 року у справі №300/5153/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122682543>.

164. Постанова Верховного Суду від 20.01.2021 року у справі № 640/1364/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94264361>.

165. Постанова Верховного Суду від 09.12.2021 року у справі № 9901/235/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102149850>.

166. Постанова Верховного Суду від 05.05.2022 року у справі № 520/9769/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104191425>.

167. Окрема ухвала Житомирського окружного адміністративного суду від 24.12.2021 року у справі № 240/5787/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102248047>.

168. Окрема ухвала Житомирського окружного адміністративного суду від 16.07.2021 року у справі № 240/7801/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98379088>.

169. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 28.02.1991 року № 796-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12#Text>.

170. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 06.12.2016 року №1774-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1774-19#Text>.

171. Гулак О.В., Яра О.С., Улютіна О.А. Підстави застосування заходів судового контролю за виконанням рішень в адміністративному судочинстві. Юридичний науковий електронний журнал. № 2/2026. С 189-195. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2026-2/41>.

172. Ведерніков Ю.А. Теорія держави і права: підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. Ю.А. Ведерніков; 2-е вид. перероб. і доп. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. Ліра ЛТД. 468 с.

173. Костюк В.М. Характеристика механізму правового регулювання сфери освіти. Митна справа. 2011. № 4 (76). частина 2. С. 361–367.

174. Загальна теорія держави і права / за ред. В.В. Копейчикова. Київ: Юрінком, 1997. 320 с.

175. Труба В.І. Поняття та загальна класифікація сімейних правовідносин: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2020. 470 с. URL: <https://www.uacademic.info/download/file/0521U100980/diss.doc>.

176. Муза О.В. Теоретичні проблеми адміністративно-процесуальних правовідносин в Україні: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2016. 417 с. <https://www.uacademic.info/download/file/0516U000430/dis.doc>.

177. Авер'янов В.Б. Академічний курс: підруч.: у двох томах: Том 1. Загальна частина / за заг. ред. Авер'янов В.Б. Київ: Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.

178. Мінка Т.П. Адміністративне процесуальне право: навч. посібник / за заг. ред. Мінки Т.П. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. 278 с.

179. Колпаков В.К. Адміністративне право України: підручник. Київ, 1999. 736 с.

180. Мельник Р. Ще раз про сутність та ознаки публічно-правових відносин. Вісник Вищого адміністративного суду України. 2008. № 4. С. 55–63.

181. Сущенко Д.В. Адміністративні процедури в Україні та країнах Європи: порівняльно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2018. 211 с. URL: https://uacademic.info/download/file/0418U003977/%D0%A1%D1%83%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.docx.

182. Битяк Ю.П. Адміністративне право України: підручник для юрид. вузів і фак. / за ред. Битяка Ю.П. Харків: Право, 2000. 520 с.

183. Колодій А.М. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. / ред. В.В. Копейчиков. Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 317 с
184. Курінний Є.В. Предмет адміністративного права України: тенденції трансформації в умовах реформування: навч. посібник. Д.: Юридична академія МВС України, 2002. 92 с.
185. Золотухіна Л.О. Публічний інтерес як адміністративно-правова категорія: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2019. 486 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0520U100008/dis.doc>.
186. Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер. 2006. 688 с.
187. Діткевич І.І. Адміністративна процесуальна правосуб'єктність: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2011. 230 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0411U002634/Dis.doc>.
188. Гончарук С. Т. Адміністративний процес: навч. посіб. Київ: НАУ, 2012. 184 с.
189. Цивільний процес України: підруч. / В.О. Кучер та ін.; ред. В.О. Кучер. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 768 с.
190. Діденко Л.В. Цивільно-процесуальні правовідносини як інститут цивільно-процесуального права України: концептуальні положення: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2019. 468 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0519U001845/dis.doc>.
191. Сонюк О.В. Правовідносини у сфері адміністративного судочинства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2015. 190 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0415U000481/dis.doc>.
192. Бринцева Л.В. Сутність адміністративно-правових спорів та особливості адміністративного порядку їх вирішення в Україні: монографія. Харків: Юрайт, 2012. 208 с.

193. Паскар А.Л. Цивільні процесуальні правовідносини: структурно-функціональний аналіз: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Чернівці, 2009. 205 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0409U005784/diss.doc>.
194. Модліцький О. Політико-юридичні проблеми визначення змісту та елементів цивільно-процесуальних відносин. Політичний менеджмент. 2011. № 2. С. 69–76.
195. Комаров В.В. Суб'єкти цивільного процесуального права: текст лекцій. Харків: Юрид. ин – т., 1990. 52 с.
196. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 року № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>.
197. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. 2-ге вид. Київ: Алерта; КНТ, 2010. 520 с.
198. Перепелюк А. Природа правозастосування як елемента правової системи. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2011. № 53. С. 59-64. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/41744>.
199. Гусаров С.М. Правозастосування в Україні: монографія. Харків: Золота миля, 2015. 416 с.
200. Легеза Є.О., Грабильникова О.А. Правове регулювання обов'язковості виконання судового рішення в адміністративному судочинстві. Право.ua. 1, 2023. С. 66-72. DOI <https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2023.1.9>.
201. Ухвала Одеського окружного адміністративного суду від 30.10.2024 року у справі № 420/4526/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122711228>.
202. Ухвала Харківського окружного адміністративного суду від 01.04.2024 року у справі № 520/16054/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126303840>.
203. Ухвала Харківського окружного адміністративного суду від 27.05.2025 року у справі № 520/18673/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127662942>.

204. Ухвала Хмельницького окружного адміністративного суду від 05.05.2025 року у справі № 560/15411/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127092677>.

205. Пархоменко Н.М. Єдність судової практики як складова правового регулювання. Часопис Київського університету права, 2020, №3. С. 26-30 DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2020.02>.

206. Постанова Верховного Суду від 12.05.2020 року у справі № 815/2252/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89191082>.

207. Постанова Верховного Суду від 16.12.2021 року у справі № 170/167/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101990191>.

208. Постанова Верховного Суду від 31.02.2022 року у справі № 400/822/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103035098>.

209. Постанова Верховного Суду від 01.02.2022 року у справі № 420/177/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103035792>.

210. Постанова Верховного Суду від 18.05.2022 року у справі № 140/279/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104361338>.

211. Постанова Верховного Суду від 07.05.2024 року у справі № 160/5259/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118905169>.

212. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 07.07.2021 року у справі № 9901/226/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98483128>.

213. Рішення Європейського суду з прав людини від 19.03.1997 року у справі «Горнсбі проти Греції» (Hornsby v. Greece). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_079#Text.

214. Рішення Європейського суду з прав людини від 20.07.2004 року у справі «Шмалько проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_226#Text.

215. Рішення Європейського суду з прав людини від 07.07.1989 року у справі «Сорінг проти Об'єднаного Королівства». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO2491>.

216. Рішення Європейського суду з прав людини від 12.05.2011 року у справі «Ліпісвіцька проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_648#Text.

217. Рішення Конституційного Суду України від 01.03.2023 2-р(II)/2023 у справі № № 3-27/2022(54/22). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-23#Text>.

218. Потьомкін С.О. Правозастосовчі акти як елемент правового механізму судового контролю: теоретико-методологічний аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Том 3 № 89 (2025) С. 49-57. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.6>.

219. Остафійчук Л.А. Судовий контроль в адміністративному судочинстві і дискреція судів першої інстанції щодо його встановлення. Новітні досягнення та вектори розвитку сучасної юриспруденції: колективна монографія / за заг. ред. Т.О. Коломоець. Львів-Торунь: Ліга-Прес, 2021. Ч. 1. 448 с. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-244-2-1-15>.

220. Зеленов А.С. Виконання судових рішень в адміністративних справах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2018. 20 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0418U003555/autoreferat--aref.doc>.

221. Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України / за заг. ред. В.М. Кравчук. Харків: Фактор, 2011. 798 с.

222. Постанова Великої Палати Верховного суду від 20.05.2021 року у справі № 9901/598/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97286356>.

223. Скакун О.Ф. Теорія права і держави. 4-те видання, стереотипне. Підручник. Київ: Алерта, 2021. 528 с. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/70179-4-forma-yuridichnogo-protsesu-protseusualna-forma.html>.

224. Перунова О.М., Леонтьєва Л.В. Поняття, значення та складники процесуальної форми цивільного судочинства. Modern researches: progress of the legislation of Ukraine and experience of the European Union : collective monograph. Part 2. Р., 2020. С. 868-886. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/35/573/1181-1?inline=1>.

225. Перунова О.М. Загальна характеристика процесуальної форми цивільного судочинства. Юридичний науковий електронний журнал. № 5/2022. С 213-216. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/49>.

226. Лобойко Л.М. Кримінальний процес: підручник. Київ: Істина, 2012. 432 с.

227. Сімонович Д.В. Кримінальна процесуальна форма. Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 5-2. Том 3. 2014. С 233-235. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bc7cdd95-01de-4a75-a1fb-ed16f4399b89/content>.

228. Вовк П.В. Процесуальна форма як гарантія дотримання прав учасників адміністративного судочинства. Юридичний науковий електронний журнал. № 5/2020. С. 307-309. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-5/74>.

229. Миколенко О.І. Процесуальна форма в адміністративному судочинстві та проблеми законотворчості в Україні. Правова держава, 29'2018. С 50-57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2018_29_10.

230. Гнатюк М.Д. Правозастосування та його місце в процесі реалізації права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2007. 21 с. URL: <https://www.uacademic.info/download/file/0407U002757/aref.doc>.

231. Ладиченко В.В., Потьомкін С.О. Співвідношення та взаємозв'язок процесуальних форм судового контролю зі структурою правового механізму судового контролю. Юридичний науковий електронний журнал. № 7/2025 С. 144-148. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-7/32>.

232. Потьомкін С.О. Мета і завдання правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень у адміністративному судочинстві. Часопис Київського університету права, (4), 2023. С. 108-115. <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2023.20>.

233. Корчевна Л.О. Щодо проблеми виконання судових рішень в Україні. Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Треті юридичні читання : матеріали ювіл. Всеукр. наук. дистанц. конф., присвяч. 155-річчю ОНУ ім. І. І. Мечникова (10 квіт. 2020 р., м. Одеса) / ОНУ ім. І. І. Мечникова, ЕПФ; уклад.: А. В. Левенець, О. В. Нарожна; за заг. ред.: Л. О. Корчевна, О. А. Чуваков. Одеса: Фенікс, 2020. С. 80-84. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/65e537e8-ef78-47f2-bc6c-f480d059059c/content>.

234. Константи́й О.В. Захист прав фізичних та юридичних осіб в адміністративному судочинстві: проблеми теорії і практики: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 Харків, 2015. 415 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/9988>.

235. Про стан та терміни перерахування коштів за рішеннями судів. Офіційна інтернет-сторінка Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/diyalnist/vikonannya-sudovih-rishen/pro-stan-ta-termini-pererahuvannya-koshtiv-za-rishennyami-sudiv>. (дата звернення: 11.01.2026 року).

236. Pending applications allocated to a judicial formation per month in 2025. European Court of Human Rights. URL: https://www.echr.coe.int/d/stats-pending-month-2025-bil?p_1_back_url=%2Fsearch%3Fq%3Dpending%2Bapplications&p_1_back_url_title=Search (дата звернення: 11.01.2026 року).

237. Кузьмишин В.М. Проблеми виконання рішень судів досі актуальні. Судово-юридична газета. 2017. URL: <https://sud.ua/ru/news/sud-info/111380-problemi-vikonannya-rishen-sudiv-dosi-aktualni>.

238. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини): міжнародний документ від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

239. Рішення Європейського суду з прав людини від 15.10.2009 року у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479#Text.

240. Григоренко А.О. Особливості і процедура ухвалення пілотного рішення Європейським судом з прав людини. Юридичний вісник 4 (53) 2019. С. 158-163 DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.53.14306>.

241. Про гарантії щодо виконання судових рішень: Закон України від 05.06.2012 року № 4901-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4901-17#Text>.

242. Рішення Європейського суду з прав людини від 26.07.2012 року у справі «Харук та інші проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_799#Text.

243. Рішення Європейського суду з прав людини від 12.10.2017 року у справі «Бурмич проти України». URL: <https://rm.coe.int/attachment-1-judgment-burmych-gc-46852-13-ukr-translation-/168078eb76>.

244. Про схвалення Національну стратегію розв'язання проблеми невиконання рішень судів, боржниками за якими є державний орган або державне підприємство, установа, організація, на період до 2022 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 року № 1218-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1218-2020-%D1%80/ed20200930#Text>.

245. Пояснювальна записка від 06.06.2023 року до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/CardByRn?regNum=9462&conv=9>.

246. Сасевич О.М. Механізми судового контролю при розгляді справ у порядку цивільного, господарського та адміністративного судочинства. Судово-юридична газета, 2025. URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/341661-mekhanizmy-sudebnogo-kontrolya-pri-rassmotrenii-del-v-poryadke-grazhdanskogo-khozyaystvennogo-i-administrativnogo-sudoproizvodstva>.

247. Bundesgesetz über das Verfahren der Verwaltungsgerichte (Verwaltungsgerichtsverfahrensgesetz – VwGVG) datum 13.02.2013, BGBl. I Nr.

33/2013.

URL:

https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Erv/ERV_2013_1_33/ERV_2013_1_33.pdf.

248. Administrative Procedure Law 25.10.2001. Latvijas Vēstnesis, 164, 14.11.2001. Legal acts of the Republic of Latvia. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/55567-administrative-procedure-law>.

249. Codul administrativ al Republicii Moldova din 19-07-2018 COD Nr. 116. 17-08-2018 in Monitorul Oficial Nr. 309-320 art. 466. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=150447&lang=ru.

250. Codice del processo amministrativo. Decreto legislativo 02.07.2010 n°104. URL: <https://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2014/09/10/codice-del-processo-amministrativo>.

251. Zakon o Upravnim Sporovima (NN 20/2010 i 143/12) 29.01.2010 godine. Zakon Republike Hrvatske. WIPO Lex. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/13193>.

252. Zakon o Upravnim Sporovima (NN 36/2024 i 564) 18.03.2024 godine. Zakon Republike Hrvatske. Narodne-novine. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2024_03_36_564.html.

253. Ley 29/1998, de 13 de julio, reguladora de la Jurisdicción Contencioso-administrativa. BOE Legislation Consolidada. URL: <https://www.boe.es/buscar/pdf/1998/BOE-A-1998-16718-consolidado.pdf>.

254. Code de justice administrative. Version consolidee au 01 janvier 2026. Legifrance.gouv.fr. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070933/.

255. Висновок № 13 (2010) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про роль суддів у виконанні судових рішень. Страсбург, 19.11.2010 року. Офіційна інтернет-сторінка Вищої ради правосуддя. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/no13_of_pereklad.pdf (дата звернення: 26.01.2026 року).

256. Ухвала Житомирського окружного адміністративного суду від 28.11.2024 року у справі № 240/15539/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/123403252>.

257. Ухвала Житомирського окружного адміністративного суду від 28.11.2024 року у справі № 240/15539/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/123403222>.

258. Ухвала Житомирського окружного адміністративного суду від 28.11.2024 року у справі № 240/15539/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/123403253>.

259. Ухвала Сьомого апеляційного адміністративного суду від 04.03.2025 року у справі № 240/15539/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/125582270>.

260. Постанова Сьомого апеляційного адміністративного суду від 22.05.2025 року у справі № 240/15539/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/127555113>.

261. Ухвала Житомирського окружного адміністративного суду від 23.10.2023 року у справі № №240/32954/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/114358687>.

262. Ухвала Житомирського окружного адміністративного суду від 23.10.2023 року у справі № №240/32954/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/114358686>.

263. Ухвала Житомирського окружного адміністративного суду від 21.05.2024 року у справі № №240/32954/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/119173625>.

264. Ухвала Сьомого апеляційного адміністративного суду від 24.07.2025 року у справі № 240/32954/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/120608898>.

265. Постанова Сьомого апеляційного адміністративного суду від 15.07.2025 року у справі № 240/32954/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/128870418>.

266. Рішення Харківського окружного адміністративного суду від 12.01.2026 року у справі № 520/31717/25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133227517>.

267. Рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 09.01.2026 року у справі № 120/16317/25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133192046>.

268. Рішення Львівського окружного адміністративного суду від 08.01.2026 року у справі № 320/24632/25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133170855>.

269. Рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 12.01.2026 року у справі № 120/16746/25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133224054>.

270. Рішення Миколаївського окружного адміністративного суду від 06.01.2026 року у справі № 400/12894/25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133118941>.

271. Рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 06.01.2026 року у справі № 120/16735/25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133116550>.

272. Рішення Житомирського окружного адміністративного суду від 08.01.2026 року у справі № 240/12652/25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133198831>.

273. Рішення Київського окружного адміністративного суду від 08.01.2026 року у справі № 320/55649/25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133193239>.

274. Рішення Донецького окружного адміністративного суду від 06.01.2026 року у справі № 175/11866/25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133297318>.

275. Інформація про показники часу, необхідного для розгляду справ і матеріалів, які надійшли до місцевих адміністративних судів та орієнтовна нормативна чисельність суддів за даними звітності за 9 місяців 2025 року. Офіційна інтернет-сторінка Ради суддів України. URL: https://rsu.gov.ua/oas-2025_3-maps (дата звернення: 17.01.2026 року).

276. Орієнтовний перелік посад в апаратах місцевих судів. Офіційна інтернет-сторінка Державної судової адміністрації України. URL

https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/vacancy_court_23/. (дата звернення: 17.01.2026 року).

277. Системні проблеми у фінансуванні та організаційному забезпеченні судів: Рахункова палата проаналізувала діяльність ДСА України. 13.11.2025. Офіційна сторінка Рахункової палати. URL: <https://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=2852> (дата звернення: 17.01.2026 року).

278. Окрема ухвала Волинського окружного адміністративного суду від 08.12.2025 року у справі № 140/7599/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132399406>.

279. Окрема ухвала Волинського окружного адміністративного суду від 08.12.2025 року у справі № 140/7329/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132399408>.

280. Окрема ухвала Волинського окружного адміністративного суду від 17.12.2025 року у справі № 140/8916/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132718235>.

281. Окрема ухвала Волинського окружного адміністративного суду від 29.12.2025 року у справі № 140/8178/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132982358>.

282. Окрема ухвала Волинського окружного адміністративного суду від 13.01.2026 року у справі № 140/8500/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133296660>.

283. Окрема ухвала Волинського окружного адміністративного суду від 13.01.2026 року у справі № 140/7792/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133296659>.

284. Окрема ухвала Волинського окружного адміністративного суду від 13.01.2026 року у справі № 140/7517/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133296658>.

285. Окрема ухвала Волинського окружного адміністративного суду від 13.01.2026 року у справі № 140/8192/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133247708>.

286. Регламент Європейського суду з прав людини, редакція від 15.09.2025 року. Liga 360⁰. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SOO02173>. (дата звернення: 17.01.2026 року)

287. Михайлов О.О. Судовий контроль адміністративних судів за діяльністю публічної адміністрації в Україні: дис. ... д-ра філософії: 081 – Право. Хмельницький, 2024. 204 с. URL: <https://www.uacademic.info/download/file/0824U002545/diss%20%D0%9C%D0%B8%D1%85%D0%B0%D0%B8%CC%86%D0%BB%D0%BE%D0%B2%20%D0%9E-%D0%9E-%20.pdf>.

288. Постанова Верховного суду від 05.02.2020 року у справі № 640/10843/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87389935>.

289. Постанова Верховного суду від 28.04.2020 року у справі № 611/26/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88958540>.

290. Постанова Верховного суду від 26.07.2018 року у справі № 822/1763/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75544345>.

291. Постанова Верховного суду від 20.02.2019 року у справі № 810/3212/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79997758>.

292. Постанова Верховного суду від 02.10.2019 року у справі № 813/2442/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84745851>.

293. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 року № 3674-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text>.

294. Постанова Верховного суду 14.02.2018 року у справі №2а/0470/2563/12. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72290416>.

295. Постанова Верховного суду від 11.08.2021 року у справі №560/4364/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98921390>.

296. Постанова Верховного суду від 15.11.2024 року у справі № 140/8660/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123084473>.

297. Про звернення до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини другої статті 3 та підпункту 5 пункту 3 частини другої статті 4 Закону України від 08 липня 2011 року № 3674-VI «Про судовий збір»: Постанова Пленуму Верховного Суду від 12.09.2025 року № 14. URL https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/postanovi_plenumu/postanova_plenumu_14_25_09_2025.

298. Ухвала Київського окружного адміністративного суду від 12.04.2024 року у справі № 640/21690/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118395419>.

299. Ухвала Харківського окружного адміністративного суду від 25.09.2025 року у справі № 520/4994/25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130507767>.

300. Ухвала Восьмого апеляційного адміністративного суду від 01.12.2025 року у справі № 260/4655/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132216876>.

301. Ухвала Сьомого апеляційного адміністративного суду від 17.06.2024 року у справі № 120/14870/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119783786>.

302. Сасевич О.М. Судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2014. 197 с. URL: <https://uacademic.info/download/file/0414U002941/dis.doc>.

303. Постанова Верховного Суду від 21.03.2019 року у справі №805/1458/17-а. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80633373>.

304. Постанова Верховного Суду від 08.11.2024 року у справі № 340/222/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123059658>.

305. Постанова Верховного Суду від 30.10.2025 року у справі № 420/2827/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131439848>.

306. Ухвала Чернівецького окружного адміністративного суду від 13.01.2026 року у справі № 600/1866/25-а. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133252175>.

307. Ухвала Закарпатського окружного адміністративного суду від 13.11.2025 року у справі № 260/8591/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131769671>.

308. Ухвала Закарпатського окружного адміністративного суду від 20.01.2026 року у справі № 260/4321/25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133423957>.

309. Постанова Сьомого апеляційного адміністративного суду від 16.11.2021 року у справі № 120/241/19-а. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101122686>.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Ладиченко В.В., Потьомкін С.О. Поняття і суть судового контролю за виконанням судових рішень. Часопис Київського університету права. 2023, (3). С. 190-198. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2023.39>.

(Потьомкіним С.О. особисто проаналізовано існуючі підходи до розуміння правової природи та суті судового контролю за виконанням судових рішень, сформульовано авторське бачення щодо визначення поняття судового контролю як правового механізму. Ладиченком В. В. здійснено наукове консультування та спільно зі здобувачем сформульовано загальні висновки).

2. Потьомкін С.О. Мета і завдання правового механізму судового контролю за виконанням судових рішень у адміністративному судочинстві. Часопис Київського університету права. 2023, (4). С. 108-115. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2023.20>

3. Потьомкін С.О. Правозастосовчі акти як елемент правового механізму судового контролю: теоретико-методологічний аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Том 3 № 89 (2025). С. 49-57. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.6>

4. Ладиченко В.В., Потьомкін С.О. Співвідношення та взаємозв'язок процесуальних форм судового контролю зі структурою правового механізму судового контролю. Юридичний науковий електронний журнал. № 7/2025. С. 144-148. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-7/32>.

(Потьомкіним С.О. особисто здійснено теоретико-методологічне дослідження форм судового контролю в адміністративному судочинстві, їх співвідношення і зв'язку зі структурою правового механізму, судового контролю та його окремими елементами, запропоновано авторське визначення процесуальних форм судового контролю в адміністративному

судочинстві. Ладиченком В. В. здійснено наукове консультування та спільно зі здобувачем сформульовано загальні висновки).

5. Ладиченко В.В., Потьомкін С.О. Правові норми як елемент правового механізму судового контролю в адміністративному судочинстві. Аналітично-порівняльне правознавство. Випуск № 1, 2026, частина 2. С. 244-251. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.2.39>.

(Потьомкіним С.О. особисто проаналізовано правову норму як ключовий елемент правового механізму судового контролю, встановлено її роль і значення у зазначеному правовому механізмі, окреслено правові норми, що формують нормативну основу для існування правового механізму судового контролю в адміністративному судочинстві, досліджено співвідношення судового контролю як правового інституту та як правового механізму. Ладиченком В. В. здійснено наукове консультування та спільно зі здобувачем сформульовано загальні висновки).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Потьомкін С.О. Завдання судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві. Проблеми забезпечення прав і свобод людини : зб. матеріалів X Міжнар. наук.- практ. конф., Луцьк, 8 грудня 2023 р. С. 209-212.

2. Потьомкін С.О. Місце правозастосовчих актів у механізмі судового контролю. Актуальні питання реформування правової системи: зб. матеріалів X Міжнар. наук.- практ. конф., Луцьк, 13-15 червня 2025 р. С. 80-82.

3. Потьомкін С.О. Правовий механізм судового контролю крізь призму дій норм права. Сталий розвиток економіки, фінансів, обліку та права: виклики сучасності та інноваційні підходи: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. Кременчук, 18 червня 2025 р. С. 87-89.

ПРОЕКТ

**Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів
України щодо удосконалення положень про правовий механізм судового
контролю за виконанням судових рішень в адміністративному
судочинстві»**

Верховна Рада України **п о с т а н о в л я є**:

I. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. У Кодексі адміністративного судочинства України (Відомості Верховної Ради України, 2017 р., № 48, ст. 436):

1) частину 5 статті 160 доповнити пунктом 12) наступного змісту:

«12) у справах щодо оскарження рішень, дій та бездіяльності суб'єкта владних повноважень – заяву про наявність чи відсутність підстав для покладення на суб'єкта владних повноважень обов'язку подати звіт про виконання судового рішення у разі задоволення позову, із зазначенням відповідних письмових доводів і міркувань з цього приводу, посиланням на докази;»

2) частину 2 статті 162 доповнити пунктом 6) наступного змісту:

«6) заперечення (за наявності) відповідача – суб'єкта владних повноважень із посиланням на докази та норми права щодо доцільності покладення на нього обов'язку подати звіт про виконання судового рішення – за наявності відповідної заяви у адміністративній позовній заяві».

3) частину 2 статті 287 викласти в наступній редакції:

«2. Позовну заяву може бути подано до суду:

1) у двадцятиденний строк з дня, коли особа дізналася про порушення її прав, свобод чи інтересів;

2) у триденний строк з дня, коли особа дізналася про порушення її прав, свобод чи інтересів, у разі оскарження постанови про відкладення провадження виконавчих дій.»

4) доповнити частину 1 статті 382 абзацом другим наступного змісту:

«Підставою для задоволення заяви про зобов'язання подати звіт про виконання судового рішення є обґрунтоване твердження заявника, що за відсутності такого заходу судового контролю рішення суду залишиться невиконаним або для його виконання доведеться докласти значних зусиль. Обов'язок спростування такого твердження належними і допустимими доказами покладається на суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалено судове рішення.»

5) доповнити частину 1 статті 382-1 абзацом другим наступного змісту:

«Суд за власною ініціативою або за клопотанням заявника витребує у суб'єкта владних повноважень або інших осіб докази, необхідні для вирішення заяви, у порядку, передбаченому ст. 80 цього Кодексу. Такі докази мають бути подані до суду протягом п'яти днів з дати вручення ухвали.»

6) частину 1 статті 383 доповнити абзацом другим наступного змісту:

«Суд не має відмовляти у задоволенні заяви з мотивів невжиття на час звернення вичерпних заходів щодо примусового виконання рішення органами та особами, що здійснюють примусове виконання рішень.»

7) пункт 9 частини другої статті 383 виключити;

8) частину 4 статті 383 викласти в наступній редакції:

«4. Заяву, зазначену у частині першій цієї статті, може бути подано протягом двадцяти днів з дня, коли позивач дізнався про порушення своїх прав, свобод чи інтересів, але не пізніше дня завершення строку пред'явлення до виконання виконавчого листа, виданого за відповідним рішенням суду.»

9) доповнити статтю 383 частиною 5-1 наступного змісту:

«5.1. Обов'язок щодо доказування правомірності рішень, дій, бездіяльності суб'єкта владних повноважень - відповідача та відсутності порушення ним прав, свобод, інтересів особи-позивача, вчинених на виконання рішення суду, покладається на відповідача.

Суд за власною ініціативою або за клопотанням заявника витребує у суб'єкта владних повноважень – відповідача або інших осіб докази, необхідні для вирішення заяви, у порядку, передбаченому ст. 80 цього Кодексу. Такі докази мають бути подані до суду протягом п'яти днів з дати вручення ухвали.»

10) доповнити статтю 383 частинами 7, 8, 9, 10 наступного змісту:

«7. У разі надходження до суду трьох і більше заяв, поданих за ст. 383 цього Кодексу на виконання аналогічних між собою за змістом рішень суду, в яких відповідачем є один й той самий суб'єкт владних повноважень, і зі змісту яких суд вбачатиме наявність допущених таким відповідачем повторюваних структурних чи системних порушень закону, що спричинили або можуть спричинити подальше звернення з подібними заявами в майбутньому, - суд може постановити ухвалу про об'єднання таких заяв в одне провадження та про їх передачу на розгляд колегії суддів з метою вирішення питання про постановлення пілотної окремої ухвали.

В ухвалі про об'єднання заяв в одне провадження суд має зазначити:

- 1) відомості про заяви, що об'єднуються в одне провадження;*
- 2) відомості про рішення суду, при виконанні яких відповідачем можливо допущено структурні чи системні порушення закону;*
- 3) зміст задоволених рішеннями суду позовних вимог, інші ознаки, за якими суд визначив такі рішення як аналогічні (типові рішення);*
- 4) відомості про найменування та місцезнаходження відповідача, щодо якого підлягає розгляду питання про постановлення пілотної окремої ухвали;*
- 5) зміст та ознаки можливих структурних чи системних порушень закону, допущених відповідачем при виконанні типових рішень суду.*

8. Розгляд і вирішення питання про постановлення пілотної окремої ухвали здійснюється колегією суддів суду першої інстанції у складі трьох суддів, визначених відповідно до вимог цього Кодексу, за правилами, передбаченими статтею 383 цього Кодексу.

9. За відсутності обставин протиправності відповідних рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень - відповідача та порушення ним прав, свобод, інтересів осіб-позивачів суд постановляє ухвалу про залишення об'єднаних в одне провадження заяв без задоволення, яка може бути оскаржена в порядку, встановленому статтею 294 цього Кодексу.

Якщо суд встановить наявність підстав для задоволення частини з об'єднаних в одне провадження заяв та за відсутності системного чи структурного характеру допущених суб'єктом владних повноважень – відповідачем порушень закону, суд постановляє одну з передбачених частиною 6 статті 383 даного Кодексу ухвал окремо по кожній із заяв об'єднаних в одне провадження.

У разі встановлення наявності в діях суб'єкта владних повноважень - відповідача структурних чи системних порушень закону, вчинених на виконання типових рішень, суд постановляє пілотну окрему ухвалу в порядку, передбаченому статтею 249 цього Кодексу, з урахуванням вимог, встановлених частиною 10 статті 383 цього Кодексу. Пілотна окрема ухвала може бути оскаржена в порядку, встановленому статтею 294 цього Кодексу.

10. В окремій пілотній ухвалі суд, окрім відомостей, визначених частинами 1, 4, 5 статті 249 цього Кодексу, зазначає:

1) зміст та ознаки системних чи структурних порушень закону, допущених відповідачем при виконанні типових рішень суду, із вказівкою на закон чи інший нормативно-правовий акт (у тому числі його статтю, пункт тощо), вимоги яких порушено;

2) заходи, яких належить вжити відповідачу з метою усунення системних чи структурних порушень закону та недопущення їх повторного вчинення у майбутньому при виконанні типових рішень, порядок застосування норм матеріального права при виконанні типових рішень суду;

3) ознаки типових рішень суду, що підлягають чи підлягатимуть в майбутньому виконанню відповідачем з урахуванням висновків суду, викладених в пілотній окремій ухвалі;

4) обставини, які можуть впливати на інше застосування норм матеріального права, ніж наведені у пілотній окремій ухвалі.»

2. У Законі України «Про судовий збір» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 14, ст.87):

1) доповнити частину другу статті 3 пунктом 20) наступного змісту:

«20) заяв про зобов'язання подати звіт про виконання судового рішення, про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень - відповідачем на виконання рішення суду, а також апеляційної та касаційної скарг на ухвали суду, постановлені за результатами розгляду заяв про застосування заходів судового контролю в адміністративних справах.»

II. Прикінцеві положення.

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

2. Справи у судах першої, апеляційної та касаційної інстанцій, провадження у яких відкрито до набрання чинності цим Законом, розглядаються з урахуванням особливостей, що діють після набрання чинності цим Законом.